

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Asianmukaisia toimenpiteitä vai haitallisten vaikutusten vähentämistä?

Yritysvastuudirektiivin riskiperusteinen huolellisuusvelvoite

Taloudellinen toiminta, sopimus ja vastuu
Tutkielma

Laatija:
Riina Jokiniemi

3.12.2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Riina Jokiniemi

Otsikko: Asianmukaisia toimenpiteitä vai haitallisten vaikutusten vähentämistä? :

Yritysvastuudirektiivin riskiperusteinen huolellisuusvelvoite

Ohjaaja: Mika Viljanen

Sivumäärä: XII + 68 sivua

Päivämäärä: 3.12.2025

Yritysvastuun toteuttaminen on aiemmin perustunut vapaaehtoiisiin toimenpiteisiin, joita yritykset ovat toteuttaneet omaehtoisesti erilaisten kestävästä toimintaa koskevien suositusten perusteella. Sittemmin yrityksille on haluttu asettaa kestävästä toimintaa koskevia oikeudellisia velvoitteita. Velvoitteiden perusteella yritysten täytyy ryhtyä toteuttamaan vastuullisia ja kestäviä toimenpiteitä, mutta toteuttamisen haluttaisiin tapahtuvan yrityksen omilla keinoilla.

Metasääntely on sääntelyä, jonka tavoitteena on se, että säänneltävä alkaa toteuttamaan omaa itsesääntelyä. Yritysvastuun kannalta hyvässä metasääntelyssä tulisi oikeuskirjallisuuden perusteella ensiksi edellyttää, että yritykset korjaavat ne haitat, joita on jo aiheutunut, mutta lisäksi muuttavat toimintatapojaan niin, että haitallisia vaikutuksia ei jatkossa ilmenisi. Tämä on restoratiivista eli korjaavaa vastuuta. Toiseksi sääntelyssä tulisi määritellä, että yritykset ovat oikeudellisesti vastuussa siitä, miten ne toteuttavat itsesääntelyä. Kolmanneksi sääntelyllä pitäisi vielä varmistaa, että vastuunalaisuus toteutuu, mikä edellyttää sitä, että kiinnostuneet sidosryhmät ja yleisö voivat saada tietoa yritysten toteuttamista toimenpiteistä ja pääsevät arvioimaan niitä.

EU:n yritysvastuudirektiivin tarkoituksena on vähentää yritysten haitallisia vaikutuksia ja yhdenmukaistaa kestävästä toimintaa koskevaa sääntelyä. Yritysvastuudirektiivissä yrityksille asetetaan haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskeva huolellisuusvelvoite, jonka täyttämiseksi yritysten tulee toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä. Tutkielmassa tarkastellaan direktiivin sääntelytapaa ja pyritään erityisesti selvittämään, johtaako huolellisuusvelvoitetta koskeva sääntely siihen, että yritysten pitää vähentää haitallisia vaikutuksiaan.

Huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten sisältö selvitetään lainopin menetelmien, kuten oikeuslähde- ja tulkintaoppien avulla. Lisäksi selvitetään, johtaako sääntelytapa siihen, että yritykset ovat oikeudellisesti vastuussa ja myös yhteiskunnallisesti vastuunalaisia siitä, että ne toteuttavat tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä. Tutkielmassa ehdotetaan, että asianmukaisten toimenpiteiden riskiperusteinen toteuttamistapa johtaa siihen, että yritysvastuudirektiivin sääntelytapa ei tue restoratiivisen vastuun toteutumista. Tarkastelun perusteella vaikuttaa siltä, että yritykset halutaan mukaan kestävyystavoitteiden saavuttamiseen, mutta sääntelyssä ei aseteta sellaisia velvoitteita, joiden kautta yritysten pitäisi vähentää tehokkaasti haitallisia vaikutuksiaan.

Avainsanat: yritysvastuu, huolellisuusvelvoite, asianmukaiset toimenpiteet, oikeudellinen vastuu, vastuunalaisuus, restoratiivinen vastuu, metasääntely, riskiperusteinen sääntely

Sisällys

Asianmukaisia toimenpiteitä vai haitallisten vaikutusten vähentämistä?.....	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XII
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkielman tausta.....	1
1.1.1 Sääntelyn lähtökohtia	1
1.1.2 Riskiperusteinen sääntely.....	2
1.1.3 Yritysvastuusääntelyn lähtökohtia	4
1.1.4 Yritysvastuu ja oikeudellinen vastuu.....	6
1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset.....	8
1.3 Tutkimusmenetelmä, aineisto ja tutkimuseettinen pohdinta	11
1.3.1 Tutkimusmenetelmä	11
1.3.2 Aineisto ja eettinen pohdinta	12
1.4 Tutkielman rakenne.....	13
2 Yritysvastuudirektiivin huolellisuusvelvoite	15
2.1 Mikä on haitallinen vaikutus?.....	15
2.1.1 Haitallinen vaikutus.....	15
2.1.2 Haitallinen ihmisoikeusvaikutus.....	15
2.1.3 Haitallinen ympäristövaikutus	18
2.1.4 Haitallinen päästö	22
2.2 Huolellisuusvelvoite.....	25
2.2.1 Asianmukaiset toimenpiteet.....	25
2.2.2 Tosiasiallisten ja mahdollisten haitallisten vaikutusten tunnistaminen ja arvioiminen (8 artikla).....	28
2.2.3 Tosiasiallisten haitallisten vaikutusten lopettaminen (11 artikla).....	31
2.2.4 Mahdollisten haitallisten vaikutusten ehkäiseminen (10 artikla).....	34
3 Oikeudellinen vastuu	39
3.1 Miten yritysvastuu oikeudellistuu?	39
3.1.1 Yksityinen hallinta	40
3.1.2 Julkinen sääntely	41
3.1.3 Yksityisoikeudellinen vastuu.....	42
3.2 Miten yritysvastuuta oikeudellistetaan yritysvastuudirektiivillä?.....	43

3.2.1	Oikeudellinen vastuu	43
3.2.2	Mitä oikeudellinen vastuu koskee?	45
3.2.3	Yritysten selvilläolovelvollisuus.....	48
4	Direktiivin sääntelytapa	50
4.1	Metasääntelyllä ohjataan itsesääntelyä	50
4.2	Hyvän metasääntelyn edellytykset	52
4.2.1	Omantunnon kriisi eli vastuullisen toimintatavan sisäistäminen.....	52
4.2.2	Itsesääntelyn vaikuttavuus ja vakuuttavuus	55
4.2.3	Itsesääntelyn vastuunalaisuus.....	57
4.3	Yritysvastuudirektiivi ja restoratiivinen vastuu	58
4.3.1	Restoratiivisen vastuun edellytykset.....	58
4.3.2	Vastuunalaisuus	60
4.3.3	Sääntelyn riskiperusteinen lähestymistapa	62
5	Johtopäätökset	66

Lähteet

Kirjallisuus

- Baldwin, Robert, Better Regulation: The Search and the Struggle, s. 259–278 teoksessa Baldwin, Robert – Cave, Martin – Lodge, Martin (eds), The Oxford Handbook of Regulation. Oxford: Oxford University Press 2010.
- Baldwin, Robert – Black, Julia, Really Responsive Regulation. The Modern Law Review 71(1) 2008, s. 59–94.
- Baldwin, Robert – Cave, Martin – Martin Lodge, Martin, Introduction: Regulation—the Field and the Developing Agenda, s. 3–16 teoksessa Baldwin, Robert – Cave, Martin – Lodge, Martin (eds), The Oxford Handbook of Regulation. Oxford: Oxford University Press 2010.
- Bantekas, Ilias – Oette, Lutz, International human rights law and practice. Cambridge University Press 2024.
- Barnard, Catherine – Peers, Steve, European Union Law. Oxford University Press 2017.
- Black, Julia, Regulatory Styles and Supervisory Strategies, s. 217–253 teoksessa Moloney, Niamh – Ferran, Eilís – Payne, Jennifer (eds), The Oxford Handbook of Financial Regulation. Oxford University Press 2015.
- Black, Julia, The Role of Risk in Regulatory Processes, s. 302–348 teoksessa Baldwin, Robert – Cave, Martin – Lodge, Martin (eds), The Oxford Handbook of Regulation. Oxford: Oxford University Press 2010.
- Black, Julia, The Emergence of Risk-Based Regulation and the New Public Risk Management in the United Kingdom. Public Law 2005, s. 512–549.
- Bueno, Nicolas – Bernaz, Nadia – Holly, Gabrielle – Martin-Ortega, Olga, The EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence (CSDDD): The Final Political Compromise. Business and Human Rights Journal 9(2) 2024, s. 294–300.
- Coglianesi, Cary – Mendelson, Evan, Meta-Regulation and Self-Regulation, s. 146–168 teoksessa (2010) Baldwin, Robert – Cave, Martin – Lodge, Martin (eds), The Oxford Handbook of Regulation. Oxford: Oxford University Press 2010.

- De Gregorio, Giovanni – Dunn, Pietro, The European Risk-based Approaches: Connecting Constitutional Dots in the Digital Age. *Common Market Law Review* 59 2022, s. 473–500.
- Dehm, Julia, Beyond Climate Due Diligence: Fossil Fuels, ‘Red Lines’ and Reparations. *Business and Human Rights Journal* 8 2023, s. 151–179.
- De Kluiver, Harm-Jan, Towards a Framework for Effective Regulatory Supervision of Sustainability Governance in Accordance with the EU CSDD Directive. A Comparative Study. *European Company and Financial Law Review* 20(1) 2023, s. 203–239.
- Deva, Surya, Mandatory human rights due diligence laws in Europe: A mirage for rightsholders? *Leiden Journal of International Law* 36 2023, s. 389–414.
- Dunn, Pietro – De Gregorio, Giovanni, The Ambiguous Risk-Based Approach of the Artificial Intelligence Act: Links and Discrepancies with Other Union Strategies. *CEUR Workshop Proceedings*, 3221 2022. Saatavilla <https://ceur-ws.org/Vol-3221/>, luettu 25.8.2025.
- Ganguly, Geetanjali – Setzer, Joana – Heyvaert, Veerle, If at First You Don’t Succeed: Suing Corporations for Climate Change. *Oxford journal of legal studies*, 38(4) 2018, s. 841–868.
- Grabosky, Peter, Meta-regulation, s. 149–162 teoksessa Peter Drahos (ed), *Regulatory Theory : Foundations and Applications*. Australian National University Press 2017.
- Gunningham, Neil – Sinclair, Darren, Smart Regulation, s. 133–148 teoksessa Peter Drahos (ed), *Regulatory Theory : Foundations and Applications*. Australian National University Press 2017.
- Haines, Fiona, Regulation and risk, s. 181–196 teoksessa Drahos, Peter (ed), *Regulatory Theory : Foundations and Applications*. Australian National University Press 2017.
- Heasman, Lia, Yritysten vastuu ihmisoikeuksista, s.190–216 teoksessa Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael – Dahlqvist, Meri (toim), *Yritysvastuu & oikeus*. Helsinki : Kauppakamari, 2022.
- Hemmo, Mika, Vahingonkorvausoikeus. WSOY 2005. Elektroninen kirja : Talentum TY:n kirjaston kautta.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisu 17. Helsinki 2011.

- Hurmerinta-Haanpää, Anna, The many functions of contracts : how companies use contracts in interorganizational exchange relations. Turku : University of Turku, 2021.
- Joseph, Sarah, Extending the Right to Life under the International Covenant on Civil and Political Rights: General Comment 36. *Human Rights Law Review* 19(2) 2019, s. 347–368.
- Kuusniemi-Laine, Anna – Heasman, Lia – Vuorinen, Laura, Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CS3D) changes the legal landscape for large companies and their chains of activities. *Helsinki Law Review* 1/2024.
- Lane, Jan-Erik, *New public management*. London ; New York : Routledge, 2000.
- Latour, Bruno, *Down to Earth : Politics in the New Climatic Regime*. Polity Press 2018.
- Leenes, Ronald – Koops, Bert-Jaap, “Code”: Privacy’s death or saviour? *International Review of Law, Computers & Technology*, 19(3) 2005, s. 329–340.
- Lindroos-Hovinheimo, Susanna: Automaattisen päätöksenteon määritelmä laajenee – Euroopan unionin ensimmäiset tuomiot tietosuoja-asetuksen 22 artiklasta. *Lakimies* 3–4/2024 s. 537–544.
- McCullagh, Verity, The EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive: Real Change or More of the Same? *European Business Law Review* 35(5) 2024, s. 603–626.
- Määttä, Kalle, *Oikeustaloustieteen perusteet*. Edita 2016.
- OECD, *The OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct*. 2023. Saatavilla https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-for-multinational-enterprises-on-responsible-business-conduct_81f92357-en.html.
- OECD, *Translating a risk-based due diligence approach into law: Background note on Regulatory Developments concerning Due Diligence for Responsible Business Conduct*. 2022. Saatavilla <https://mneguidelines.oecd.org/translating-a-risk-based-due-diligence-approach-into-law.pdf>
- Ooms, Marissa E. A. M., Risk-based due diligence reporting in global mineral supply chains and the rule through transparency. *The Theory and Practice of Legislation* 10(1) 2022, s. 48–66.

- Pack, Janet Rothenberg, Privatization of public-sector services in theory and practice. *Journal of policy analysis and management* 6(4) 1987, s. 523–540.
- Parker, Christine, Meta-regulation: legal accountability for corporate social responsibility, s. 207–237 teoksessa McBarnet, Doreen – Voiculescu, Aurora – Campbell, Tom (eds), *The New Corporate Accountability : Corporate Social Responsibility and the Law*, Cambridge University Press 2007.
- Parker, Christine, *The Open Corporation: Effective Self-regulation and Democracy*. Cambridge University Press 2002.
- Partiti, Enrico, *Regulating Transnational Sustainability Regimes*. Oxford University Press 2022.
- Partiti, Enrico – Bijlmakers, Stephanie – Delimatsis, Panagiotis, Evolutionary dynamics of transnational private regulation. *Transnational legal theory* 13(4) 2022, s. 431–465.
- Rajavuori, Mikko – Savaresi, Annalisa – van Asselt, Harro, Mandatory due diligence laws and climate change litigation: Bridging the corporate climate accountability gap? *Regulation & Governance* 17 2023, s. 944–953.
- Rautiainen, Pauli – Kostianen, Aura – Kurki, Visa – Soininen, Niko – Määttä, Tapio, *Oikeus ja sen tutkiminen*. Vastapaino 2023.
- Ristaniemi, Michael, Mitä on yritysvastuuoikeus?, s. 21–39 teoksessa Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael – Dahlqvist, Meri (toim), *Yritysvastuu & oikeus*. Helsinki : Kauppakamari, 2022.
- Rothstein, Henry – Irving, Phil – Walden, Terry – Yearsley, Roger, The risks of risk-based regulation: Insights from the environmental policy domain. *Environment International* 32 2006, s. 1056–1065.
- Saarnilehto, Ari ym., *Varallisuus oikeus*. Sanoma Pro Oy, 2. uud. painos 2012.
- Salminen, Jaakko – Rajavuori, Mikko, Private International Law, *Global Value Chains and the Externalities of Transnational Production: Towards Alignment?* *Transnational Legal Theory* 12 2021, s. 230–248.
- Saloranta, Juho, *Continuously Developing Human Rights Due Diligence : Operationalizing Access to Remedy – Impediments and Opportunities*. University of Eastern Finland, Joensuu 2024.
- Saloranta, Juho – Hurmerinta-Haanpää, Anna, Proactive contract theory in the context of corporate sustainability due diligence. *Journal of Strategic Contracting and Negotiation* 6(3-4) 2022, s. 221–236.

- Saul, Ben – Kinley, David – Mowbray, Jacqueline, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights : Commentary, Cases and Materials*. Oxford University Press 2014.
- Sinnig, Julia – Zetsche, Dirk A., *The EU's Corporate Sustainability Due Diligence Directive: From Disclosure to Mandatory Prevention of Adverse Sustainability Impacts in Supply Chains*. *European Journal of Risk Regulation* 16 2025, s. 628–652.
- United Nations Human Rights Office (OHCHR), *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An Interpretive Guide*. HR/PUB/12/02 2012. Saatavilla <https://www.ohchr.org/en/publications/special-issue-publications/corporate-responsibility-respect-human-rights-interpretive>.
- United Nations Human Rights Office (OHCHR), *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*. HR/PUB/11/04 2011. Saatavilla <https://www.ohchr.org/en/publications/reference-publications/guiding-principles-business-and-human-rights>.
- Ventura, Livia, *Corporate Sustainability Due Diligence and the New Boundaries of the Firms in the European Union*. *European business law review*, 34(2) 2023, s. 239–268.
- Viljanen, Mika, *A Horizontal Meta-effect? Theorising Human Rights in the AI Act and the Corporate Sustainability Due Diligence Directive*, s. 117–135 teoksessa Gill-Pedro, Eduardo – Moberg, Andreas (eds), *YSEC Yearbook of Socio-Economic Constitutions 2023*. Springer 2024.
- Viljanen, Mika, *Antroposeenin Varallisuus oikeus*. *Oikeus* 50(4) 2021.
- Viljanen, Mika – Salminen, Jaakko – Rajavuori, Mikko, *Yksityisoikeudellinen vastuu yritys vastuuvastuusta*, s. 157–189 teoksessa Vanhala, Anne – Ristaniemi, Michael – Dahlqvist, Meri (toim), *Yritysvastuu & oikeus*. Helsinki : Kauppakamari, 2022.

Virallislähteet

HE 214/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rahankeräyslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Saatavilla

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_214+2018.pdf, vierailtu 17.7.2025.

Työ- ja elinkeinoministeriö, Yritysvastuudirektiivin kansallinen täytäntöönpano.

Säädösvalmisteluhanke TEM069:00/2024. Saatavilla

<https://tem.fi/hanke?tunnus=TEM069:00/2024>. Vierailtu 30.7.2025.

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous, Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus). [United Nations General Assembly 2200 (XXI), International Covenant on Civil and Political Rights (1966)]. Ratifioitu Suomessa 1976, suomenkielinen sopimusteksti saatavilla esim. <https://finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/1976/8>, vierailtu 4.8.2025.

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous, Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus). [United Nations General Assembly 2200 (XXI), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)]. Ratifioitu Suomessa 1976, suomenkielinen sopimusteksti saatavilla esim.

<https://finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/1976/6>, vierailtu 4.8.2025.

Yhdistyneiden kansakuntien ympäristöohjelma (United Nations Environment Programme; UNEP), Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus. 1992. Saatavilla esim. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A21993A1213%2801%29>, vierailtu 8.8.2025.

Medialähteet

Mares, Radu, The Unintended Consequences of Mandatory Due Diligence: The Importance of Supportive Measures in the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive. VerfassungsBlog 13.6.2024, saatavilla <https://verfassungsblog.de/csddd-the-unintended-consequences-of-mandatory-due-diligence/>, luettu 17.7.2025.

Muut lähteet

Euroopan komissio, Lainsäädäntö – Lainsäädäntömenettely – EU-lainsäädännön tyypit. Saatavilla https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_fi.

Lyhenteet

EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
YK	Yhdistyneet kansakunnat, United Nations, UN

1 Johdanto

1.1 Tutkielman tausta

1.1.1 Sääntelyn lähtökohtia

Varhaisessa sääntelytutkimuksessa käsitys sääntelystä oli suppea ja rajattu. Sääntelyn ajateltiin olevan sitä, että tiettyä talouden osa-aluetta hallitaan kyseiselle osa-alueelle soveltuvien ja tarpeellisten käskyjen ja kieltojen avulla, jotka lainsäätäjä on laatinut¹. Viime vuosituhanen loppupuoliskolta lähtien alettiin kuitenkin ajatella, että käskyihin ja kieltoihin perustuvassa yksipuolisessa sääntelyssä on puutteita. Todettiin, että sääntelyn määrän vähentäminen ei silti ratkaise ongelmia, vaan ratkaisu olisi se, että sääntelystä tehtäisiin laadukkaampaa ja se kohdennettaisiin paremmin.²

Toisen maailmansodan jälkeen sääntelyn taustalla oli pitkään pyrkimys turvata talouden kukoistus. Tuolloin sääntelyn uudistuksilla tähdättiin siihen, että voitiin saavuttaa taloudellisesti tehokkaampia toimintamalleja ja yrityksille parempia kilpailuedellytyksiä. Parin vuosikymmenen kuluessa 1970-luvulle tultaessa käsitys alkoi muuttua. Ajateltiin, että hyvä sääntely on sellaista, että sen myötä taloudellinen tehokkuus voi olla tasapainossa muiden arvojen kanssa.³ Ainakin länsimaisessa yhteiskunnassa alettiin pyrkiä kohti sääntelytapaa, jota kutsuttiin paremmaksi sääntelyksi (better regulation)⁴. Tällä tarkoitettiin sitä, että sääntelystä laadittiin joustavampaa.

¹ Baldwin – Cave – Lodge 2010, s. 5, 8–9. Kirjoittajien mukaan sääntelyn tutkimuksessa ei kuitenkaan enää tutkita pelkästään käskevää sääntelyä (”command regimes”, ”command and control”).

² Baldwin – Cave – Lodge 2010, s. 7–8. Ajatukset siitä, että aiempaa yksipuolista sääntelyä tulisi parantaa, saivat tutkijoiden mukaan alkunsa siitä, että sääntelyn määrää ja laatua kyseenalaistettiin. Ajateltiin, että liian suuri määrä sääntelyä voi johtaa siihen, että sääntelyn kohteena olevat elämän osa-alueet virkavaltastuvat liiaksi, ts. käy niin, että esim. taloudellinen ja sosiaalinen elämä eivät toimi ilman jatkuvia virkavallan toimenpiteitä. Koettiin, että tällaiset liian raskaat sääntelyrakenteet puolestaan voivat mm. estää yritysten mahdollisuutta kilpailla markkinoilla. Tästä syystä alettiin ajatella, että sääntelyä pitäisi vähentää. Aiemmin valtioiden järjestämiä palveluita alettiin uusliberalismin myötä yksityistää, jolloin sopimuksista tuli tärkeä sääntelytapa. Ajateltiin, että tapauskohtaisten sopimusten käyttö johtaisi vähitellen siihen, että yhteiseksi laaditun sääntelyn määrä vähenisi. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan huomattiin, että sääntelyä tarvittiin edelleen yhteiskunnan palveluiden järjestämiseksi. Lisäksi huomattiin, että esiin tuli uusia sääntelyn tarpeita. Aluksi tunnistettiin vain tarve säännellä taloudellista ja sosiaalista, mutta sittemmin esiin alkoi tulla jatkuvasti uusia sääntelyn tarpeita, kuten esim. ympäristö- ja kestävyysasiat.

³ Baldwin 2010, s. 260.

⁴ Ks. esim. Baldwin – Cave – Lodge 2010, s. 7–8. Myös Black (2005) kirjoittaa siitä, miten parempaa sääntelyä alettiin edistää Iso-Britanniassa 2000-luvun alussa. Iso-Britanniassa sääntelyyn haettiin joustavuutta riskiperusteisilla lähestymistavoilla.

Ian Ayresin ja John Braithwaiten 1990-luvun alussa kehittämä sääntelyn pyramidimalli on muovannut merkittävästi käsitystä siitä, miten sääntely ymmärretään⁵. Ayresin ja Braithwaiten tarkoittamassa sääntelyssä sääntelytapa valitaan sen mukaan, kuinka motivoitunut säänneltävä on noudattamaan sääntelyä. Pyramidimallin mukaisesti asetetaan tiukempia ja yksityiskohtaisempia velvoitteita silloin, jos säänneltävä on haluton noudattamaan sääntöjä. Säänneltävälle koituu lisäksi ikäviä seurauksia silloin, jos se ei noudata sääntelyä.⁶ Vastaavasti sääntely on keveämpää ja suositusluontoista silloin, kun säänneltävä on jo valmiiksi itse suojeampi toteuttamaan sääntelyllä asetettuja velvoitteita tai toivottuja toimenpiteitä⁷.

On syytä huomioida, että sääntelypyramidimallissa sääntelytavan valinta tehdään säänneltävän aiempien asenteiden ja toimintatapojen perusteella, eikä kiinnitetä huomiota siihen, saadaanko muutettua säänneltävien tulevia asenteita ja toimintatapoja. Esimerkiksi Robert Baldwin ja Julia Black tunnustavat pyramidimallin hyödyn esimerkiksi sääntelyn suunnittelussa, mutta toteavat, että sääntely olisi kuitenkin vielä parempaa, jos sääntelijä huomioisi säänneltävän motivaation lisäksi sen, millaiset tiedot ja voimavarat tällä todellisuudessa on, ja miten tämä voi onnistua sääntelemään itseään eli muuttamaan tarvittaessa toimintatapoja.⁸ Myös Christine Parker peräänkuuluttaa nimenomaan tällaista sääntelyä⁹.

1.1.2 Riskiperusteinen sääntely

Organisaatioiden sisäisestä riskinhallinnasta ja riskiperusteisesta sääntelystä tuli merkittävä osa julkista riskinhallintaa 2000-luvun alkuvuosien aikana. Tuolloin alettiin ajatella, että yksityisten toimintamallit pitäisi valjastaa yhteiskunnan hyödyksi.¹⁰ Uutta oli erityisesti se,

⁵ Baldwin – Black 2008, s. 61.

⁶ Baldwin – Black 2008, s. 62. Pyramidin huipulla ovat ankarimmat toimeenpanotavat, joiden perusteella säänneltävän on rangaistuksen uhalla pakko toimia sääntelyn edellyttämällä tavalla.

⁷ Ks. esim. Baldwin ja Black 2008, s. 59–61. Lievimät toimeenpanotavat ovat tiedottamista, kouluttamista ja suostuttelua. Jos yritys ei näiden myötä ala noudattamaan sääntelyä riittävän hyvin, siirtyy sääntelijä järeämpiin tapoihin.

⁸ Baldwin ja Black 2008, s. 61.

⁹ Ks. Parker 2002. Tutkija pohtii sitä, miten yritysten vastuullisia ratkaisuja voidaan saada aikaan sillä, että sääntely on oikein toteutettu. Hänen kuvailemallaan metasääntelyllä ei pelkästään yritetä saada aikaan jonkinlaista itsesääntelyä, joka syntyy siksi, että käsketään, vaan tavoitellaan sitä, että yritykset laativat ja toteuttavat sellaisia itsesääntelytoimenpiteitä, joilla pyritään korjaamaan virheellinen tilanne ja estämään haittaa aiheutumasta uudelleen.

¹⁰ Ks. esim. Haines 2017, s. 182. Hainesin mukaan yritysten luovuus haluttiin vapauttaa sillä, että niitä koskevaa sääntelyä muovattiin joustavammaksi ja siten kevennettiin niihin kohdistuvaa sääntelytaakkaa.

että nimenomaan yksityisten organisaatioiden sisäisiä riskinhallintajärjestelmiä alettiin hyödyntää uudenaikaisessa riskiyhteiskunnassa julkisen hallinnan välineinä¹¹.

On syytä selvittää, mitä riskiperusteisessa sääntelyssä tarkoitetaan riskillä. Riskin käsitettä ei ole mahdollista määrittellä yksiselitteisesti, koska riskillä voidaan eri yhteyksissä tarkoittaa eri asioita. Joidenkin tutkijoiden mukaan riskiä voidaan sääntelyn yhteydessä ajatella kahdella tavalla. Riski voi ensiksi olla sääntelyn kohde. Tällöin sääntelyn avulla pyritään varmistamaan, että tietyt ei-toivotut asiat, eli riskit, eivät toteutuisi. Riski voi toiseksi olla sääntelyn asteikkoa määrittelevä tekijä. Tällöin sääntelyn sanotaan olevan riskiperusteista, ja riskiä käytetään siihen, että sääntelytoimenpiteet voidaan kohdentaa ja mitoittaa oikeasuhtaisiksi, kun huomioidaan riskien suuruus. Tutkijoiden mukaan nämä kaksi riskin tarkastelutapaa voidaan yhdistää säädöksissä, kun puhutaan riskiperusteisesta sääntelystä.¹²

Tutkimuksessa riskiperusteinen sääntely jäsennetään yksinkertaistetusti kahteen ryhmään, joista yhdessä sääntelyn kohteena on yhteiskunnallinen riski ja toisessa yksittäinen riski¹³.

Jäsentelytapa on valittu siksi, että yritysvastuudirektiivin sääntely vaikuttaa sellaiselta, että siinä säännellään yksittäistä riskiä. Yhteiskunnallisen riskin sääntelyllä tarkoitetaan sitä, että pyritään laatimaan sopivia sääntelykokonaisuuksia, joilla estetään erilaisten laajempien yhteiskunnallisten haittojen toteutumista. Ajatuksena on, että tässä sääntelyllä keskitytään laajempiin kokonaisuuksiin, esimerkiksi terveydenhuolto- tai sosiaalialaan taikka rahoitusalaan, ja niin, että vakavampiin riskeihin pyritään puuttumaan raskaammilla kokonaisuuksilla ja vähäisempiin riskeihin kevyemmällä kokonaisuuksilla. Riskit, joiden toteutumista halutaan estää, ovat tässä erilaisia yhteiskunnallisesti haitallisia asioita, kuten

¹¹ Black 2005, s. 511. Tutkimuskirjallisuuden perusteella riskiyhteiskunnan käsite tuli suosituksi 1990-luvulla muun muassa sosiologi Ulrich Beckin kirjoitusten myötä. Useat tutkijoista, kuten Haines 2017, Rothstein ym. 2006, Black 2005, mainitsevat esimerkkinä Beckin teoksen Risk Society. Towards a New Modernity vuodelta 1992. Osa tutkijoista on kyseenalaistanut riskiperusteisen sääntelyn hyötyä. Mm. Rothstein ym. (2006, s. 1056) tuovat esiin sitä, että vaikka osan mielestä riskiperusteisuus parantaa päätöksentekoa, koska riskiarvioiden avulla on mahdollista tehdä johdonmukaisia päätöksiä, on riskiperusteisuuden toisaalta myös sanottu olevan vain sanahelinää, joka pohjimmiltaan heijastelee yhteiskunnassa vallalla olevaa halua kontrolloida kaikkea.

¹² De Gregorio – Dunn 2022, s. 475.

¹³ Ks. toisin esim. Haines 2017, s. 183–185, missä kirjoittaja jakaa riskin kolmeen ryhmään eli tilastolliseen (aktuaarinen), sosiokulttuuriseen ja poliittiseen riskiin. Haines tarkoittaa tilastollisella riskillä yksittäistä haittaa, kuten sairautta tai myrkyllistä kemikaalivuotoa, joka aiheutuu esim. yksilölle tai ympäristölle jonkin ei-toivotun tapahtumankulun seurauksena. Tutkimuksessa käsittelemme tätä riskityyppiä yksittäisenä riskinä. Sosiokulttuurisella riskillä Haines tarkoittaa yhteiskunnallista riskiä, eli sitä, että tunnustetaan, että jokin ilmiö, kuten esim. uuden teknologian käyttöönotto, voi tuoda mukanaan riskejä, jotka toteutuessaan voivat aiheuttaa monenlaisia haittoja yhteiskunnassa. Poliittisella riskillä Haines tarkoittaa sitä, että tietyt ilmiöt voivat uhata taloutta tai poliittisen järjestelmän oikeutusta. Haines (2017, s. 185) toteaa, että koska poliittinen järjestelmä on niin laajasti kosketuksissa ihmisten elämään, voivat poliittiset riskit olla taloudellisia tai tilastollisia, joten en käsittele poliittista riskiä tutkimuksessa omana riskityyppinä, vaan osana yhteiskunnallista ja yksittäistä riskiä.

pankkikriisi tai väestötason sosiaaliset ongelmat. Toisen ryhmän mukaisessa sääntelyssä sääntelyllä pyritään estämään sitä, että yritysten toiminnasta aiheutuu yksittäisiä haitallisia tapahtumia, joista seuraa vahinkoa esimerkiksi tietyssä paikassa tai tietylle henkilölle.

Tutkielman tausta-ajatuksena on se, että on yhtäältä riskejä, joiden toteutumisen vaikutukset voidaan havaita yhteiskunnallisella tasolla ja väestötasolla, ja sitten toisaalta on riskejä, joiden toteutumisen vaikutukset tulevat ilmi yksilötasolla ja paikallisesti. Myös Julia Black jaottelee riskiperusteisen sääntelyn kahteen ryhmään, mutta hänen jaottelussaan perusteena on se, mihin riski kohdistuu. Black vaikuttaa jäsentävän riskiperusteista sääntelyä niin, että yhtäältä on olemassa riskejä yhteiskunnalle, kuten terveyteen, turvallisuuteen, ympäristöön tai taloudelliseen hyvinvointiin kohdistuvat riskit. Toisaalta on olemassa riski siitä, että lainsäätäjän asettamissa sääntelytavoitteissa ei onnistuta¹⁴. Tällöin riskiperusteista sääntelyä käytetään siihen, että arvioidaan, millaisen riskin säänneltävä aiheuttaa sille, että sääntelyn viimekätiset yksittäisiä riskejä koskevat tavoitteet eivät toteudu. Sääntelijä valikoi riskiarvion perusteella muun ohella sen, millainen sääntelyn toimeenpanomalli tarvitaan, eli kuinka paljon esimerkiksi valvontaa ja tarkastuksia tarvitaan varmistamaan se, että sääntelyä noudatetaan ja tavoitteet toteutuvat.¹⁵ Blackin ajatus riskiperusteisesta sääntelystä sopii yhteen sääntelyajattelussa samaan aikaan yleistyneen pyramidijattelun kanssa, mutta on ehkä mahdollista ymmärtää niin, että Blackin ajattelussakin on kuitenkin viime kädessä kyse siitä, että riskiperusteisella sääntelyllä säännellään joko yhteiskunnallisia riskejä tai yksittäisiä riskejä.

1.1.3 Yritysvastuusääntelyn lähtökohtia

Yritysten toimintamalleja on pyritty hyödyntämään julkisessa toiminnassa jo pitkään. On ajateltu, että yritysten käyttämät toimintatavat ovat kustannustehokkaita, ja että julkisen sektorin taloudellista tehokkuutta voidaan parantaa esimerkiksi siten, että palveluita tuotetaan yritysten käyttämien toimintamallien avulla. Aluksi yritysten toimintamallit valjastettiin julkiseen käyttöön siksi, että haluttiin parantaa julkisen sektorin taloudellista kannattavuutta.¹⁶ Nyt yritysten apua kaivataan taas. Tällä kertaa ajatellaan, että yritysten itsensä täytyy toimia

¹⁴ Tavoitteena voi olla esimerkiksi se, että pyritään parantamaan työoloja tai estämään ympäristön pilaantumista.

¹⁵ Black 2005, s. 514. Black tosin määrittelee toisen ryhmän, eli tutkielmassa tarkastellun yksittäisen riskin sääntelyn hieman eri tavalla. Hänen käsityksensä mukaan riskinä tässä ei ole se, että aiheutuu yksittäinen haitta, vaan se, että sääntelyn viimekätinen tavoite, eli jonkin haitallisen vaikutuksen estäminen, ei toteudu. Sääntelyllä yritetään edistää sitä, että yksittäinen yritys onnistuu esimerkiksi välttämään haitallisen ympäristövaikutuksen tai ihmisoikeusloukkauksen aiheuttamisen.

¹⁶ Ks. mm. Black 2015; Baldwin – Cave – Lodge 2010, s. 7; Pack 1987. Ks. lisäksi edellä alaviite 2.

vastuullisesti ja kestävästi, koska julkisen sektorin toimet eivät ole riittäviä siihen, että EU:n kestävyystavoitteet saavutetaan.¹⁷

Yritysten kestäväää toimintaa on ryhdytty sääntelemään. Yrityksille perustetaan velvoitteita, joiden perusteella niiden täytyy ryhtyä toteuttamaan vastuullisia ja kestäviä toimenpiteitä, mutta toteuttamisen haluttaisiin tapahtuvan yrityksen omilla keinoilla. Suunnitelman toimivuutta on kyseenalaistettu oikeuskirjallisuudessa pohtimalla sitä, eroavatko julkisen ja yksityisen sektorin tavoitteet liikaa toisistaan, ja voiko yritysten itsesääntelyllä eli yritysten sisäisten toimintamallien kautta syntyä julkisten tavoitteiden mukaista vastuullista toimintaa ylipäättään, tai ainakaan vain siksi, että käsketään¹⁸. Christine Parker totesi jo pari vuosikymmentä sitten, että mikäli halutaan, että yritykset toimivat vastuullisesti, pitää vastuullisuuden toteutuminen varmistaa sääntelyllä¹⁹.

Christine Parker kirjoittaa siitä, miten yrityksissä tulee saada aikaan eräänlainen omantunnon kriisi, jonka myötä yritykset alkavat tekemään vastuullisempia päätöksiä²⁰. Parkerin mukaan yritysten omatuntoa voidaan herätellä ainakin siten, että valitaan oikeanlainen sääntelyn toimeenpanomalli, asetetaan yrityksille yritys vastuuta koskeva oikeudellinen vastuu, ja varmistetaan vastavuoroinen avoimuus, eli se, että yritys kertoo siitä, miten se toteuttaa vastuullisuutta ja myös ottaa yleisöltä ja sidosryhmiltä vastaan palautetta sekä arvioi onnistumistaan palautteen perusteella. Parkerin mukaan itsesääntelyllä voidaan toteuttaa tehokkaasti yhteiskunnallista ja oikeudellista vastuuta silloin, kun yrityksen itsesääntelytoimenpiteet ovat ensiksi sellaisia, että niiden myötä haitan kärsijät saavat hyvityksen jo tapahtuneen haitan osalta ja lisäksi yrityksen toimintamalleja korjataan sellaisiksi, että haitallinen vaikutus ei pääsisi toistumaan. Toiseksi yritysten pitäisi olla yhteiskunnallisesti vastuunalaisia itsesääntelytoimenpiteistään.²¹ Parkerin mukaan tällaista itsesääntelyä voidaan saada aikaan hyvin toteutetun metasääntelyn avulla.²²

¹⁷ Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1760, esim. 1–19 resitaalit.

¹⁸ Ks. mm. Parker 2002, s. 293; Black 2015, s. 227–228.

¹⁹ Parker 2002.

²⁰ Ks. Parker 2002, s. 246.

²¹ Parker 2002, s. 246. Yritykset eivät siis vastaa tekemistä ratkaisuksistaan vain yhtiön sisäisesti. Vaikuttaa siltä, että Parker painottaa tältä osin yhteiskunnallista vastuuta, eli sitä, että yritykset arvioivat tekemiään kestävyystoimenpiteitä ja julkaisevat arviointiraportit. Sidoryhmät ja lainsäätäjät pystyvät näiden avulla vuorostaan arvioimaan sitä, onko yritys hyödyntänyt omia arviointejaan ja korjannut toimintaansa niiden perusteella.

²² Parker 2002, s. 246–247. Parker kuvailee sitä, miten sääntelijän ja säänneltävän pitää kummankin ottaa oppia siitä, millaisia toimenpiteitä tehdään ja ovatko ne toimivia. Tämä onnistuu, kun metasääntely on toteutettu hyvin. Metasääntelyn pitää olla sellaista, että se tuottaa tehokasta itsesääntelyä. Parkerin mukaan (s. 292) yritykset eivät

EU:n direktiivit eivät ole suoraan sovellettavaa oikeutta, vaan niillä annetaan jäsenvaltioille tavoite. Valtioiden on päätettävä keinoista, jolla tavoite saavutetaan, ja saatettava direktiivillä annettu sääntely osaksi kansallista lainsäädäntöä.²³ Lainsäätäjien tulisi oletettavasti laatia mahdollisimman toimivaa kotimaista sääntelyä, jolla direktiivin vaatimukset toteutuvat. EU-oikeudella on myös tulkintavaikutus, jonka mukaisesti tuomioistuimet tulkitsevat soveltamistilanteissa kansallista lakia EU-oikeudelle myönteisesti²⁴. On kulunut yli kaksikymmentä vuotta siitä, kun Parker kirjoitti hyvän metasääntelyn vaatimuksista. Tässä tutkielmassa tarkastellaan Parkerin tekstin innoittamana sitä, miltä yritysten kestävä toimintaa koskevan sääntely näyttää nyt²⁵. Onko nykyinen yritysten vastuullisuuden edistämistä koskeva EU-sääntely Parkerin tarkoittamalla tavalla onnistunutta sääntelyä?

Euroopan unionissa saatettiin kesällä 2024 voimaan Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1760 yritysten kestävä toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 ja asetuksen (EU) 2023/2859 muuttamisesta [jatkossa yritys vastuudirektiivi]. Direktiivi on ollut voimassa olevaa oikeutta noin vuoden ajan, joten sen todelliset vaikutukset eivät oletettavasti ole vielä havaittavissa. Säädöstä on kuitenkin mahdollista tarkastella sääntelyteoreettiselta kannalta sekä lainopin menetelmien avulla.

1.1.4 Yritysvastuu ja oikeudellinen vastuu

Vastuu voidaan ymmärtää monella tavalla. Oikeuskirjallisuudessa yritys vastuulla tarkoitetaan esimerkiksi yrityksen vastuuta niistä vaikutuksista, joita sen toiminnasta aiheutuu.

Yritysvastuun ajatellaan olevan yhteiskunnallista vastuuta, missä yritys vastaa toimintansa vaikutuksista koko yhteiskunnalle ja erityisesti vaikutuspiirissään oleville sidosryhmille.

Yrityksen voidaan sanoa olevan yritys vastuun perusteella vastuussa siitä, että se vähintään noudattaa voimassa olevaa lainsäädäntöä ja tunnistaa, ehkäisee ja vähentää toimintaansa liittyviä haitallisia vaikutuksia. Tässä tarkoitetaan oletettavasti sitä, että yritykset puuttuvat ainakin niihin haitallisiin vaikutuksiinsa, jotka kulloinkin koetaan yrityksen vaikutuspiirissä tai koko yhteiskunnassa ajankohtaisiksi. Yritysvastuun avulla yritys ikään kuin vastaa

toteuta oikeudellisesti vastuullisia tai yhteiskunnallisesti vastuulliseksi koettuja toimenpiteitä, jos ne eivät tee niitä omien sisäisen hallinnan keinojensa avulla. Vastuullinen toiminta pitää sisäistää osaksi yritystä. Siksi hänen mukaansa on tärkeää tarkastella sitä, miten tehokasta itsesääntelyä syntyy.

²³ Ks. esim. Euroopan komission tietokooste, jossa käsitellään EU-lainsäädännön tyyppejä. Saatavilla https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_fi, vierailtu 14.8.2025.

²⁴ Ks. esim. Barnard – Peers 2017, s. 156. EU-oikeus vaikuttaa kansallisen lain soveltamiseen epäsuorasti tulkintavaikutuksensa perusteella.

²⁵ Tarkasteltavana on Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1760 yritysten kestävä toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta ja direktiivin (EU) 2019/1937 ja asetuksen (EU) 2023/2859 muuttamisesta.

odotuksiin, joita siihen sidoksissa olevat tahot asettavat.²⁶ Yritysvastuun käsitteeseen sisältyykin oikeuskirjallisuuden perusteella ajatus siitä, että yrityksen tavallaan odotetaan tekevän enemmän kuin sen, mitä niiltä sääntelyllä edellytetään. Christine Parker on pohtinut oikeudellisessa yritysvastuussa piilevää ristiriitaa, eli sitä, onko edes mahdollista saattaa yrityksiä vastuuseen sellaisesta, että niiden odotetaan tekevän enemmän kuin lainsäädännön perusteella edellytetään.²⁷

Kun tarkastellaan yritysvastuun oikeudellistumista, on huomioitava, miten oikeudellinen vastuu eroaa sellaisesta vastuusta, jolla vastataan odotuksiin. Oikeudellinen vastuu tarkoittaa vastuuta veloitteen suorittamisesta. Oikeudelliseen vastuuseen kuuluu olennaisesti se, että mikäli velvoite jää täyttämättä, koituu haitallisia seuraamuksia. Veloitteen täyttämättä jättämisestä aiheutuvat seuraamukset kohdistetaan siihen, joka on vastuussa veloitteen suorittamisesta.²⁸ Silloin, jos yritysvastuu on yhteiskunnallisen vastuun kaltaista odotuksiin vastaamista, ei ole olemassa odotuksia koskevia oikeudellisia velvoitteita eikä haitallisia seuraamuksia.

Yritysvastuuta ja yritysvastuun sääntelyä koskevassa oikeuskirjallisuudessa ehdotetaan usein, että vastuu oikeudellistuu silloin, kun saatetaan voimaan yritysten vastuullista liiketoimintaa koskevaa sääntelyä²⁹. Muiden muassa Julia Dehm kirjoittaa Surya Devaan viitaten siitä, miten esimerkiksi YK:n ihmisoikeusvastuuta koskeva yritysten vapaaehtoisuuteen perustuva ohjeistus ei ole riittävää ihmisoikeusloukkausten ehkäisemiseksi, koska siinä ei aseteta oikeudellisesti sitovia velvoitteita³⁰. Yritysvastuuta pyritään oletettavasti oikeudellistamaan, jotta yritykset suhtautuisivat yritysvastuuseen vakavasti ja haitallisia vaikutuksia saataisiin vähennettyä. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin huomautettu myös, että pelkästään pakollisten velvoitteiden säätäminen ei takaa sitä, että haitallisia vaikutuksia ei enää esiinny.³¹

²⁶ Esim. Ristaniemi 2022, s. 22–25.

²⁷ Parker (2007, s. 207). Kirjoittaja toteaa, että yritysvastuussa yritysten odotetaan tekevän jotain enemmän kuin se, mitä sääntelyssä on edellytetty. Toisin sanoen yritysten odotetaan toteuttavan oman harkintansa mukaisesti joitain esimerkiksi yleisesti vastuullisiksi tai eettisiksi miellettyjä toimia, joita niiltä ei lainsäädännöllä edellytetä.

²⁸ Saarnilehto ym. 2004, s. 186.

²⁹ Ks. esim. Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022; Parker 2002. Ks. myös Rajavuori – Savaresi – van Asselt 2023, missä kirjoittajat tarkastelevat sitä, miten yritysten vastuu muodostuu velvoittavan lainsäädännön ja oikeuskäytännön yhteisvaikutuksesta.

³⁰ Dehm 2023, s. 166–167. Surya Deva on YK:n erityisasiantuntija (Special Rapporteur) ja oikeustieteen professori.

³¹ Ks. Deva 2023, s. 396, missä kirjoittaja toteaa, että useimmat yritykset eivät ota suositusluonteisia ihmisoikeuksien kunnioittamisvelvoitteita vakavasti. Deva huomauttaa (s. 404), että jos pakollinen velvoite koskee vain prosessin noudattamista, ei lopputuloksia, eivät ihmisoikeusloukkaukset välttämättä vähene pelkän sääntelyn myötä.

Miten yritysvastuuta sitten pitäisi oikeudellistaa, jos tavoitellaan lopputulosten kannalta tehokasta sääntelyä? Christine Parkerin mukaan hyvä sääntely antaa pakollisten velvoitteiden kautta yrityksille riittävän sysäyksen siihen, että ne ryhtyvät toteuttamaan parempaa itsesääntelyä. Parempaa itsesääntelyä on sellainen, jonka myötä syntyy esimerkiksi restoratiivista vastuuta, missä yritykset korjaavat aiheuttamiaan haittoja, mutta lisäksi myös korjaavat niitä toimintamalleissaan ja -tavoissaan olevia puutteita, joiden vuoksi haitallinen vaikutus on päässyt tapahtumaan. Hyvällä sääntelyllä voidaan tällä tavoin kytkeä yhteen oikeudellinen vastuu ja yhteiskunnallinen vastuu. Tällöin sääntelyllä ei tuoteta vain sellaista menneeseen suuntautuvaa vastuuta, jossa yritys vastaa jälkikäteen aiheuttamistaan haitoista, mutta ei pyri ehkäisemään niiden syntymistä jatkossa. Hyvän sääntelyn myötä vastuu on restoratiivista ja suuntautuu tulevaan, kun pyritään varmistamaan se, että haitallista vaikutusta ei jatkossa esiinny.³²

Tutkielmassa yritysvastuun oikeudellistamista on pyritty hahmottamaan sen kautta, miten vastuu muuttuu aiempaan verrattuna silloin, kun sitä aletaan sääntelemään velvoittavalla sääntelyllä³³. Tutkielmassa on tavoitteena selvittää, muuttuuko yritysten yhteiskunnallinen vastuu direktiivin myötä oikeudelliseksi vastuuksi eli tuotetaanko direktiivissä yrityksille huolellisuusvelvoitetta koskevaa oikeudellista vastuuta. Oikeudellista vastuuta muodostuu oletettavasti silloin, jos yritykselle asetetaan yritysvastuun toteuttamista koskeva velvoite ja velvoitteen rikkomisesta säädetään koituvaksi kielteisiä seuraamuksia. Lisäksi tarkastellaan sitä, onko direktiivin sääntelyllä luotu yritysvastuu sellaista restoratiivista vastuuta, jota Parkerin mukaan hyvällä metasääntelyllä tuotetaan.

1.2 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Sääntelyn ei tarvitse olla pelkästään käskevää, vaan se voi olla ohjaavaa. Sääntelyllä voidaan ohjata yritykset ottamaan osaksi omia tavoitteitaan ne parannukset, joita sääntelyllä

³² Parker 2002, s. 253. Yhteiskunnallisella vastuulla tarkoitetaan tässä sitä, että vastuu ei perustu oikeudellisiin velvoitteisiin ja seuraamuksiin, vaan odotusten täyttämiseen ja siihen, että yrityksen toiminta altistetaan julkisen tarkastelun kohteeksi ja paine toimia oikein ja vastuullisesti tulee monilta erilaisilta yhteiskunnan jäseniltä. Parkerin mukaan (2002, s. 246) sääntelyn pitäisi ohjata yrityksiä restoratiiviseen vastuuseen, jossa huolehditaan siitä, että jatkossa haittoja ei esiintyisi. Hän toteaa myös toisaalla (Parker 2007, s. 237), että oikeudellisen yritysvastuun pitäisi varmistaa sitä, että yritykset laativat ja toteuttavat niille asetettujen vastuullisuusvelvoitteiden perusteella sellaisia toimintasuunnitelmia, joilla tähdätään vastuullisuuden kannalta toivottaviin lopputuloksiin. Ymmärrän tämän niin, että pelkkä prosessien perustaminen ei saisi olla tavoitteena, vaan se, että prosesseilla saavutettaisiin haitallisten vaikutusten vähenemistä.

³³ Tausta-ajatuksena tutkielmassa on se, että silloin, kun vastuu on sitä, että yritysten suositellaan huomioivan toiminnassaan ihmisoikeudet ja ympäristö, mutta yrityksille ei ole asetettu tätä koskevaa velvollisuutta tai seuraamuksia, ei vastuu oikeastaan ole vastuuta ollenkaan.

tavoitellaan ja toteuttamaan itse laatimiaan toimenpiteitä, joilla tavoitteet voidaan saavuttaa. Tällaista ohjaavaa sääntelyä kutsutaan metasääntelyksi, jonka tavoitteena on se, että säänneltävä alkaa tuottaa itsesääntelyä.

Hyvässä metasääntelyssä pitää Christine Parkerin mukaan ensiksi edellyttää, että yritykset toteuttavat itsesääntelytoimenpiteitä niin, että ne todella sääntelevät itseään eivätkä vain noudata sääntelyä. Toiseksi sääntelyssä tulee määritellä, että yritykset ovat oikeudellisesti vastuussa siitä, miten ne toteuttavat itsesääntelyä. Kolmanneksi sääntelyllä pitää vielä varmistaa, että julkinen vastuunalaisuus toteutuu, mikä edellyttää sitä, että kiinnostuneet sidosryhmät ja yleisö voivat saada tietoa yritysten toteuttamista toimenpiteistä ja pääsevät arvioimaan niitä. Kun nämä kolme edellytystä toteutuvat, edistetään metasääntelyllä sitä, että yrityksissä sisäistetään vastuullinen toimintatapa. Tällöin yritykset alkavat toteuttaa restoratiivista vastuuta, missä ne kantavat huolta tulevasta ja toteuttavat vastuunsa siten, että virhe korjataan ja toimintatavat muutetaan sellaiseksi, että virhe ei toistu.

Parkerin mukaan hyvässä sääntelyssä varmistettaisiin viimeiseksi vielä se, että myös lainsäätäjät tarkastelee sitä, millaisia itsesääntelytoimia yritykset toteuttavat, ja muuttava tarvittaessa sääntelytapaa tavoitteiden kannalta toimivammaksi, koska vain lainsäätäjät voi viime kädessä arvioida sen, onko sääntelyn tavoitteet saavutettu. Tutkielmassa on kuitenkin oletettu, että yritys vastuudirektiivin tavoitteena on vähentää haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia, ja tutkimuskysymyksiin vastaamisen kannalta on olennaista tarkastella kolmea ensimmäistä hyvän sääntelyn vaatimusta ja niiden myötä sitä, toteutuuko restoratiivinen yritys vastuu. Tästä syystä lainsäätäjän arviointitehtävää koskeva viimeinen hyvän metasääntelyn vaatimus on pääasiassa rajattu tarkastelun ulkopuolelle.

EU:n yritys vastuudirektiivissä säädetään yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta. Tutkielmassa pyritään arvioimaan, onko direktiivin sääntely sellaista Parkerin kuvailemaa hyvää metasääntelyä, jonka perusteella yritykset alkavat toteuttaa yritys vastuusääntelyn tavoitteiden kannalta tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä ja restoratiivista vastuuta. Jotta voidaan arvioida, onko direktiivissä hyvää metasääntelyä, on säädöstekstiä tulkitsemalla selvitettävä, millaisia itsesääntelytoimenpiteitä yrityksen tulee huolellisuusvelvoitteen perusteella toteuttaa. Tavoitteena on selvittää, vaaditaanko yrityksiä toteuttamaan sellaisia tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä, joiden myötä haitallisia vaikutuksia ei enää esiinny.

Parkerin mukaan vastuunalaisuus ja oikeudellinen vastuu ovat edellytyksiä sille, että yritykset alkavat toteuttaa tavoitteiden kannalta tehokasta yritys vastuuta. Oikeuskirjallisuudessa puhutaan joskus yritys vastuun oikeudellistumisesta. Tutkielmassa tarkastellaan sitä, mitä vastuulla ja yritys vastuun oikeudellistumisella tarkoitetaan, ja tavoitteena on selvittää, millaista yritys vastuuta direktiivin huolellisuusvelvoitteella luodaan. Tämän selvittämiseksi on tarkasteltava sitä, muodostuuko yritys vastuudirektiivin huolellisuusvelvoitteella yrityksille haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskeva oikeudellinen vastuu. Lisäksi pyritään selvittämään, onko yritykset asetettu oikeudelliseen vastuuseen siitä, että ne toteuttavat tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä. Kun on selvitetty, millaista vastuuta yritys vastuudirektiivin huolellisuusvelvoitteella luodaan, on mahdollista arvioida myös sitä, johtaako direktiivin sääntelytapa sellaisen restoratiivisen vastuun toteutumiseen, jota Christine Parkerin mukaan hyvällä metasääntelyllä toteutetaan.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Luodaanko yritys vastuudirektiivissä sääntelymekanismeja, jotka johtavat siihen, että yritysten pitää vähentää haitallisia vaikutuksiaan? Onko huolellisuusvelvoitteessa edellytetty asianmukaisten toimenpiteiden toteuttaminen sellainen mekanismi, joka johtaa siihen, että yritysten haitalliset vaikutukset vähenevät?
2. Johtaako yritys vastuudirektiivissä asetettu huolellisuusvelvoite siihen, että yrityksille muodostuu haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskeva oikeudellinen vastuu?
3. Edistetäänkö direktiivin sääntelyllä sitä, että yritykset toteuttavat restoratiivista eli korjaavaa vastuuta?

Jotta voidaan tarkastella yritys vastuuta, on tarpeen määritellä, mitä vastuulla ja oikeudellisella vastuulla tarkoitetaan. Käsitteiden määrittelemistä varten tutkielmassa on tarkasteltu sitä, miten oikeudellista vastuuta on jäsenetty oikeuskirjallisuudessa. Velvoitteiden ja oikeudellisten seuraamusten selvittämiseksi on tulkittu lainopin menetelmien avulla niiden yritys vastuudirektiivin säännösten sisältöä, joissa säädetään haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskevasta huolellisuusvelvoitteesta sekä hallinnollisista ja siviilioikeudellisista seuraamuksista.

1.3 Tutkimusmenetelmä, aineisto ja tutkimuseettinen pohdinta

1.3.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkielman tiedonintressi on ensisijaisesti sääntelyteoreettinen³⁴. Tutkielmassa tarkastellaan yritys vastuudirektiivin sääntelytapaa. Tavoitteena on saada selville, luodaanko direktiivin sääntelyllä sellaisia mekanismeja, joiden perusteella toteutetut toimenpiteet johtavat siihen, että yritykset aiheuttavat aiempaa vähemmän haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia. Tämän selvittämiseksi perehdytään lainopin menetelmiä hyödyntämällä yritys vastuudirektiivin huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten sisältöön. Oikeusnormien sisältö määritetään oikeuslähde- ja tulkintaoppien avulla³⁵.

Oikeuslähdeoppi kuvaa tietyssä oikeusyhteisössä hyväksyttyä käsitystä siitä, mitkä ovat oikeuden keskeisiä lähteitä³⁶. Kun tarkastellaan yritys vastuudirektiiviä, on säädöstekstin tulkinnat sovitettava kansainvälisten ihmisoikeuksia ja perusvapauksia koskevien yleissopimusten ja EU:n perussopimusten mukaisiksi³⁷. Nämä sopimukset ovat yritys vastuudirektiivin lisäksi oikeuslähteinä tutkielmassa ja tulkintaa tehdään lisäksi oikeuskirjallisuuden perusteella.

Oikeuslähteiden lisäksi tarvitaan välineitä, joilla voidaan saavuttaa oikeutta koskevaa tietoa ja ratkaisu kulloiseenkin oikeudelliseen kysymykseen. Tulkintaoppien avulla voidaan saada tietoa normien sisällöstä ja argumentaatio-oppien avulla ratkaisu voidaan oikeuttaa eli perustella normin sisältöä koskevat väitteet.³⁸

Lainopilliselle tarkastelulle on tyypillistä se, että aineistona on teksti, jonka sisältö selvitetään tulkitseamalla. Tutkielmassa tarkasteltavan yritys vastuudirektiivin tekstiä on mahdollista tulkita muun muassa sanamuodon mukaisesti. Sanamuodon mukainen tulkinta tarkoittaa sitä, että lakitekstiä tarkastellaan arkikielisen ilmaisun mukaisessa tarkoituksessa³⁹. Tutkijoiden mukaan vallitsevaa oikeustilaa koskeva tapaus voi olla yksinkertainen esimerkiksi silloin, jos arkikielisessä merkityksessä tarkasteltu ilmaisu ei jätä asiaan epäselvyyttä, tai jos tapauksessa

³⁴ Esimerkiksi Määttä (2016, s. 31) kuvailee sääntelyteoreettista tutkimusta lainsäädännön tarkoituksenmukaisuuteen keskittyväksi tutkimukseksi, joka palvelee lainsäätäjää.

³⁵ Rautiainen ym. 2023, s. 136.

³⁶ Rautiainen ym. 2023, s. 135.

³⁷ Ks. esim. yritys vastuudirektiivin liitteessä olevan I osan 1 jakson 15 kohta ja direktiivin 32 resitaali.

³⁸ Rautiainen ym. 2023, s. 135–137.

³⁹ Ks. esim. Hirvonen 2011, s. 38; Rautiainen ym. 2023, s. 176.

päädyttäisiin kaikkien tulkintamenetelmien avulla samaan ratkaisuun. Tällöin tekstin sisältö voidaan selvittää sanamuodon mukaisen tulkinnan avulla.⁴⁰

Direktiivin tekstissä viitataan esimerkiksi YK:n ohjaaviin periaatteisiin ja OECD:n toimintaohjeisiin sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (KP-sopimus) ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (TSS-sopimus)⁴¹. Tutkielmassa asetettuihin tutkimuskysymyksiin ei ole mahdollista vastata niin, että tarkastellaan pelkästään säännösten arkikielistä merkitystä, vaan säädöstekstin tulkinnassa hyödynnetään lisäksi muuta sääntelyä. Tällöin säädöstekstiä tulkitaan systemaattisesti⁴². Lisäksi käytetään supistavaa ja laajentavaa tulkintaa silloin, kun sanamuodon mukainen tulkinta tuottaa oikean suuntaisen ratkaisun, mutta tarkasteltavan säädöstekstin perusteella vaikuttaa siltä, että arkikielen mukaista ilmaisua olisi tarpeen laajentaa tai supistaa⁴³.

Argumentaation kautta perustellaan esimerkiksi sitä, miksi tutkielmassa on valittu kahdesta mahdollisesta tulkintavaihtoehdosta toinen. Rautiainen ja kumppanit tuovat kirjassaan esiin sitä, että voimassa olevan oikeutta tarkastellaan aina todellisuutta koskevan tiedon varassa. Onkin syytä huomioida, että tutkielmassa tehtyihin tulkintoihin ja valintojen perusteluun vaikuttaa tulkitsijan tietopohja. Tutkielman teemaa taustoittavassa johdantoluvussa on pyritty tuomaan esiin niitä käsityksiä, joita yritysvastuun sääntelystä on oikeuskirjallisuudessa esitetty. Tällä tavoin on osaltaan pyritty tuomaan esiin kuvaa siitä todellisuudesta, johon argumentaatio tutkielmassa perustuu.⁴⁴

1.3.2 Aineisto ja eettinen pohdinta

Tutkielman aineistona käytetään julkisesti saatavilla olevia julkaisuja. Tutkimuskysymyksiin vastataan lainsäädännön, kansainvälisten yleissopimusten, EU:n perussopimusten ja oikeuskirjallisuuden perusteella. Lisäksi hyödynnetään vastuullista yritystoimintaa koskevia

⁴⁰ Rautiainen ym. 2023, s. 162–163.

⁴¹ Ks. esim. yritysvastuudirektiivin 5 ja 6 resitaalit, joissa kerrotaan siitä, miten vastuullista yritystoimintaa koskevan huolellisuusvelvoitteen käsite on muotoiltu ja täsmennetty YK:n ja OECD:n ohjeistuksissa. KP- ja TSS-sopimusten tulkintavaikutus esitellään direktiivin liitteen I osan 1 jakson 15 kohdassa.

⁴² Hirvosen (2011, s. 39) mukaan systemaattinen tulkinta tarkoittaa sitä, että säädöstekstin ilmaisua tulkittaessa huomioidaan, se mitä ilmaisulla tarkoitetaan muissa oikeusnormeissa. Rautiainen ym. (2023, s. 178) käyttävät samasta asiasta puhuessaan systemaattisen lisäksi myös nimitystä systeeminen tulkinta, millä he samoin tarkoittavat sitä, että esim. lain säännöksen merkitys suhteutetaan siihen, mitä muissa oikeuslähteissä sanotaan.

⁴³ Ks. esim. Hirvonen 2011, s. 39, missä kirjoittaja kuvaa supistavaa ja laajentavaa tulkintaa sellaiseksi, jossa sanamuodon mukaista ilmaisua on tarpeen tulkita tarkasteltavan lakitekstin kohdalla suppeammin tai laajemmin.

⁴⁴ Rautiainen ym. 2023, s. 135.

ohjeistuksia. Tutkielmassa esitetyt tulkinnat on pyritty perustelemaan hyväksyttävän tieteellisen käytännön mukaisesti, eli esimerkiksi niin, että käytetään yleisesti hyväksytyjä käsitteitä⁴⁵. Tutkielmassa pyritään myös käyttämään käsitteitä sillä tavalla, että ei tuotettaisi tai tuettaisi leimaavia tai syrjiviä tarkastelutapoja.

Yritykset toimivat arvoketjuissa, jotka ulottuvat ympäri maailman⁴⁶. Yritysvastuudirektiivissä säädetään yritysten kestävästä toiminnasta, ja siinä annettu sääntely koskee suoraan sellaisia johtoyrityksiä, jotka toimivat oletettavasti ainakin pääasiassa kehittyneissä valtioissa⁴⁷.

Yritysten arvo- ja toimintaketjujen kautta sääntelyn vaikutukset ulottuvat kuitenkin viime kädessä myös kehittyvien maiden alueisiin ja ihmisiin. On syytä tiedostaa se, että tutkielman aineistossa saattaa olla puutteellisuutta tai tulkinnassa vääristymiä niiltä osin, kun tulkinnoissa tehdään yleistyksiä sääntelyn vaikutuksesta.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu viidestä pääluvusta. Johdannon jälkeen toisessa pääluvussa tulkitaan direktiivin huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten sisältöä. Luvussa määritellään lisäksi yritysten kestävään toimintaan ja yritysvastuuseen kuuluvia käsitteitä, joiden merkitys on olennainen koko tutkielman teeman tarkastelussa. Luvulla on tutkielmassa kaksi tarkoitusta. Ensiksi siinä taustoitetaan koko tutkielmassa toteutettavan tarkastelun kannalta tarpeellista käsitteistöä ja huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten sisältöä ja toiseksi selvitetään vastausta ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, joka koskee sitä, pitääkö yritysten toteuttamien toimenpiteiden olla tehokkaita siten, että yritysten haitalliset vaikutukset vähenevät.

Kolmannessa pääluvussa tarkastellaan yritysten oikeudellista vastuuta. Oikeudellisen vastuun osalta tarkastellaan sitä, mitä oikeudellisesti velvoittava sääntely merkitsee yritysvastuulle, ja millä tavoin yritysvastuudirektiivillä oikeudellistetaan yritysten vastuuta haitallisista vaikutuksistaan. Luvussa vastataan toiseen tutkimuskysymykseen siitä, muodostuuko yrityksille direktiivin huolellisuusvelvoitetta koskevan sääntelyn perusteella haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskeva oikeudellinen vastuu.

⁴⁵ Rautiainen ym. (2023, s. 41) toteavat, että esim. lainopin alueella pyritään siihen, että oikeusyhteisö voi ymmärtää käsitteet mahdollisimman samalla tavalla.

⁴⁶ Ks. esim. Salminen – Rajavuori 2021, s. 231.

⁴⁷ Ks. yritysvastuudirektiivin 2 artikla, jossa säädetään direktiivin soveltamisalasta.

Neljännessä pääluvussa tarkastellaan yritys vastuudirektiivin sääntelytapaa. Luvussa selvitetään, luodaanko yritys vastuudirektiivin sääntelyllä yrityksille oikeudellisen vastuun lisäksi vastuunalaisuutta. Vastuunalaisuuden aikaansaaminen toimisi mekanismina sille, että yritykset alkaisivat toteuttamaan sellaista yritys vastuuta, jossa aiheutuneet haitat korvataan ja haitallisten vaikutusten uusiutumista ehkäistään. Viimeiseksi viidennessä pääluvussa esitetään johtopäätökset.

2 Yritysvastuudirektiivin huolellisuusvelvoite

2.1 Mikä on haitallinen vaikutus?

2.1.1 Haitallinen vaikutus

Oikeuskirjallisuuden perusteella voi ajatella, että yritysvastuudirektiivillä on kaksi tavoitetta. Ensimmäinen on se, että saadaan torjuttua yritysten haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia ja toinen se, että yhtenäistetään yritysten asianmukaista huolellisuutta koskevaa sääntelyä unionin alueella.⁴⁸ Direktiivissä säädetään yrityksille haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskeva huolellisuusvelvoite, jolla yritykset velvoitetaan puuttumaan asianmukaisilla toimenpiteillä tehokkaasti haitallisiin vaikutuksiinsa⁴⁹. Toimenpiteiden tehokkuusvaatimusta lievennetään säädöksessä kahdella tavalla. Ensiksi yritysten tulee puuttua haitallisiin vaikutuksiin sellaisella tavalla, joka on oikeassa suhteessa vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen. Toiseksi toimenpiteiden tulee olla kohtuudella yritysten käytettävissä. Kohtuusarviossa tulee huomioida tapauksen olosuhteet, eli yritysten ei tarvitse toteuttaa esimerkiksi toimenpiteitä, jotka ovat haitallisen vaikutuksen luonteeseen nähden kohtuuttomia.⁵⁰ Ennen kuin tarkastellaan sitä, millaisia toimenpiteitä yrityksen pitää jatkossa huolellisuusvelvoitteen perusteella tehdä, on syytä selvittää, mitä direktiivissä tarkoitetaan haitallisella vaikutuksella. Tämä auttaa ymmärtämään, minkä luonteisia haittoja ihmisoikeus- ja ympäristöhaitat ovat. Yritysvastuudirektiivissä tarkoitettut haitalliset vaikutukset määritellään yritysvastuudirektiivin 3 artiklan 1 kohdan b–d alakohdissa.

2.1.2 Haitallinen ihmisoikeusvaikutus

Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan c alakohdan mukaisesti direktiivissä tarkoitetaan haitallisella ihmisoikeusvaikutuksella lähtökohtaisesti

⁴⁸ McCullagh 2024, s. 605; Tähän sopien ks. myös Ventura 2023, s. 265, missä kirjoittaja tarkastelee yritysvastuudirektiivin säätämiseen johtunutta ehdotusta ja toteaa, että huolellisuusvelvoitetta koskevat yhtenäistetyt säännökset tulevat johtamaan siihen, että yritysten on helpompi toimia EU:n alueella.

⁴⁹ Ks. esim. yritysvastuudirektiivin 5 artikla 1 kohta ja 40 resitaali.

⁵⁰ Ks. yritysvastuudirektiivin 3 artikla 1 kohta o alakohta. Lisäksi OECD:n tulkintaohjeen perusteella voidaan huomata, että kun yritykset toteuttavat riskiperusteista huolellisuusvelvoitetta, niiden tulee sopeuttaa toimenpiteensä siihen, minkä luonteista haittaa riskinä oleva haittavaikutus toteutuessaan aiheuttaisi (OECD 2022, s. 5). Toisin sanoen voi ehkä ajatella, että ihmisoikeusloukkauksien riskiä pitää pienentää sellaisilla toimenpiteillä, joilla tosiasiallisesti voidaan estää se, että kyseiset oikeudet jäisivät jonkun henkilön tai ihmisryhmän kohdalla toteutumatta. Vastaavasti ympäristöhaittojen riskiä pienennetään sellaisilla toimenpiteillä, joilla tosiasiallisesti voidaan estää ympäristölle koituvaa haittaa.

[...] henkilöihin kohdistuvaa vaikutusta, joka johtuu [...] jonkin tämän direktiivin liitteessä olevan I osan 1 jaksossa luetellun ihmisoikeuden loukkaamisesta sellaisena kuin kyseiset ihmisoikeudet on vahvistettu tämän direktiivin liitteessä olevan I osan 2 jaksossa luetelluissa kansainvälisissä välineissä; [...].

Säännöksessä viitataan direktiivin liitteessä olevan I osan 1 jaksoon, jossa on lueteltu kansainvälisiin ihmisoikeusvälineisiin sisältyvät oikeudet ja kiellot, sekä liitteen I osan 2 jaksoon, jossa luetellaan ihmisoikeuksia ja perusvapauksia koskevat kansainväliset välineet. Säännöstekstin perusteella haitallinen ihmisoikeusvaikutus on käsillä ainakin silloin, kun on todettavissa henkilöihin kohdistuva vaikutus, joka johtuu jonkin 1 jaksossa luetellun ihmisoikeuden loukkaamisesta. Sanamuodon mukaisesti tulkittuna sääntö tarkoittaa sitä, että jotta yritys aiheuttaa haitallisen ihmisoikeusvaikutuksen, pitää ensin olla todettavissa jokin henkilöihin kohdistuva vaikutus, ja toiseksi yrityksen pitää loukata jotain niistä ihmisoikeuksista, jotka on lueteltu direktiivin liitteen I osan 1 jaksossa. Jotta voidaan tulkita, mitä yritys vastuudirektiivissä tarkoitetaan haitallisella ihmisoikeusvaikutuksella, on syytä ensin tarkastella, mitä tarkoitetaan loukkaamisella ja henkilöön kohdistuvalla vaikutuksella.

Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan c alakohdassa todetaan, että henkilöihin kohdistuva vaikutus johtuu ihmisoikeuden loukkaamisesta sellaisena kuin kyseiset ihmisoikeudet on vahvistettu direktiivin liitteen I osan 2 jaksossa luetelluissa kansainvälisissä välineissä⁵¹. Sanamuodon perusteella on todennäköistä, että ihmisoikeuden sisällön lisäksi myös ihmisoikeuden loukkaaminen on tarkoitus ymmärtää sellaisena kuin mainituissa kansainvälisissä välineissä. Direktiivin 32 resitaalissa todetaan, että kun huolellisuusvelvoitetta sovelletaan ihmisoikeusvaikutuksiin, tulisi loukkaamisen käsite ymmärtää kansainvälisen ihmisoikeuslainsäädännön mukaisesti. Tämän perusteella loukkaamisen käsitteen sisältöä pitää pyrkiä selvittämään nimenomaan liitteessä luetelluista ihmisoikeusvälineistä. Vaikuttaa joka tapauksessa siltä, että direktiivissä ihmisoikeuden loukkaamisen käsite ei tule selväksi siten, että pelkästään direktiivitekstiä tulkitaan sanamuodon mukaisesti, vaan on hyödynnettävä lisäksi teleologista tai systemaattista tulkintaa.

Ennen kuin selvitetään, millaisina ihmisoikeudet vahvistetaan kansainvälisissä ihmisoikeusvälineissä, on kuitenkin syytä tarkastella sitä, mitä direktiivissä tarkoitetaan

⁵¹ Luettelossa on kaksitoista kansainvälistä ihmisoikeusvälinettä, muun muassa Kansalaisyhteiskunnan oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus) sekä Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus). Tässä tutkielmassa on valittu nämä yleissopimukset haitallisen ihmisoikeusvaikutuksen systemaattisen tulkinnan tueksi, koska mainittuihin sopimuksiin viitataan direktiivissä myös haitallisten ympäristövaikutusten kohdalla.

ihmisoikeuksien loukkaamisesta on mahdollista saada selville itse yritysvastuudirektiivin perusteella. Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan c alakohdassa esitetyn määritelmän mukaan haitallinen ihmisoikeusvaikutus voi pääsäännön mukaisesti johtua jonkin direktiivin liitteessä olevan I osan 1 jaksossa luetellun ihmisoikeuden loukkaamisesta. Pääsääntöä täydennetään määritelmässä niin, että haitallinen ihmisoikeusvaikutus voi mainitun lisäksi johtua myös sellaisen ihmisoikeuden loukkaamisesta, jota ei ole nimenomaisesti lueteltu direktiivin liitteessä, mutta joka on vahvistettu jossain niistä ihmisoikeusvälineistä, jotka on lueteltu direktiivin liitteessä olevan I osan 2 jaksossa. Lisäksi tällaisessa tilanteessa edellytyksenä on ensiksi, että yritys tai oikeushenkilö voi loukata ihmisoikeutta, ja toiseksi, että ihmisoikeuden loukkaaminen vahingoittaa suoraan direktiivin liitteessä olevan I osan 2 jaksossa luetelluissa ihmisoikeusvälineissä suojattua oikeudellista etua.⁵² Vaikuttaa siltä, että ihmisoikeuden loukkaaminen on viime kädessä oikeudellisen edun vahingoittamista, mikä arkikielisen merkityksen mukaisesti voisi tarkoittaa sitä, että estetään etua toteutumasta, eli estetään henkilöä tai henkilöitä saamasta osakseen sellaista oikeudellista etua, joka on määritelty hänelle tai heille kuuluvaksi säännöksessä tarkoitetuissa ihmisoikeusvälineissä. Tällä tavoin ajateltuna voidaan päätellä, että direktiivin huolellisuusvelvoitteella on tarkoitus varmistaa sitä, että valtioiden lisäksi myös yritykset huolehtivat jatkossa osaltaan siitä, että henkilöille ihmisoikeusvälineissä määritellyt oikeudet toteutuvat⁵³.

Direktiivin liitteen I osan 1 jaksossa olevassa ihmisoikeusvälineisiin sisältyvien oikeuksien ja kieltojen luettelossa on ensimmäisenä ”[o]ikeus elämään, tulkittuna kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaisesti [...]”⁵⁴, mikä tarkoittaa sitä, että yritys aiheuttaa haitallisen ihmisoikeusvaikutuksen, jos se loukkaa muun ohella oikeutta elämään. Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen 6 artiklan 1 kohtaa, jossa säädetään oikeudesta elämään, on lisäksi luettelon tekstin perustella käytettävä apuna tulkinnoissa, kun arvioidaan sitä, aiheutuuko yrityksen toiminnasta direktiivissä tarkoitettua ihmisoikeusloukkausta. Professori Sarah Josephin mukaan YK:n ihmisoikeuskomitea on kommentoinut, että yleissopimuksessa tarkoitettua oikeutta elämään ei tule tarkastella suppeasti. Josephin mukaan ihmisoikeuskomitea on tarkoittanut tällä sitä, että oikeus elämään on tulkittava laajasti niin, että ihmisellä on oltava

⁵² Direktiivin 3 artikla 1 kohta c alakohta.

⁵³ OHCHR 2011, s. 1. Ohjeistuksessa kuvaillaan YK:n ohjaavat periaatteet, joiden mukaan valtioiden tehtävä on varmistaa ihmisoikeuksien toteutuminen ja yritysten tehtävä on kunnioittaa ihmisoikeuksia.

⁵⁴ Ks. direktiivin liitteen I osa 1 jakso 1 kohta. Mainitussa KP-sopimuksen 6 artiklan 1 kohdassa on määritelty se, että jokaisella on synnynnäinen oikeus elämään.

oikeus elää elämäänsä ilman pelkoa siitä, että häneen kohdistetaan toimenpiteitä, jotka voivat johtaa sattumanvaraiseen tai ennenaikaiseen kuolemaan. Hänen mukaansa oikeus elämään laajasti tulkittuna tarkoittaisi lisäksi sitä, että ihmisen elämän tulisi olla arvokasta tai ihmisarvoista.⁵⁵ Tulkintavaatimus tarkoittaa toisin sanoen sitä, että ei riitä, että yritykset arvioivat vain sitä, aiheutuuko niiden toiminnasta suoranaista kuolemanriskiä, vaan tulisi lisäksi arvioida sitä, onko yrityksen toiminnalla sellaisia vaikutuksia, jotka voivat estää ihmisarvoisen tai arvokkaan elämän toteutumisen⁵⁶. Tämä kuvaa mielestäni hyvin haitallisen ihmisoikeusvaikutuksen luonnetta. Jotta ihmisoikeushaitta voidaan estää, pitää haitallinen vaikutus ehkäistä kokonaan, koska ihmisoikeusvälineessä vahvistetun edun osittainenkin toteutumatta jääminen voi tosiasiaissa tarkoittaa sitä, että henkilön ihmisoikeutta on jo loukattu.

2.1.3 Haitallinen ympäristövaikutus

Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan b alakohdan mukaan haitallinen ympäristövaikutus tarkoittaa

[...] ympäristöön kohdistuvaa haitallista vaikutusta, joka johtuu tämän direktiivin liitteessä olevan I osan 1 jakson 15 ja 16 kohdassa ja II osassa lueteltujen kieltojen ja velvoitteiden rikkomisesta, ottaen huomioon kansallinen lainsäädäntö, joka liittyy mainituissa kohdissa lueteltuja välineitä koskeviin säännöksiin [...].

Kun ihmisoikeusvaikutuksia ja ympäristövaikutuksia koskevia säännöksiä verrataan keskenään, on mahdollista ehdottaa, että haitallisen ympäristövaikutuksen kohdalla vaikutuksen käsitettä on tulkittava suppeammin. Tämä johtuu siitä, että haitallisella ympäristövaikutuksella ei säännöstekstin sanamuodon perusteella tarkoiteta kaikkia ympäristöön kohdistuvia vaikutuksia, kuten ihmisoikeusvaikutuksissa, vaan nimenomaan haitallisia vaikutuksia⁵⁷. On ehkä mahdollista ajatella, että ihmisoikeuden loukkaamisesta johtuva vaikutus on automaattisesti haitallinen⁵⁸. Sen sijaan haitallisen ympäristövaikutuksen

⁵⁵ Joseph 2019, s. 348. Kirjoittaja tarkastelee YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommenttia nro 36 (Human Rights Committee General Comment 36), joka koskee yleissopimuksen 6 artiklaa.

⁵⁶ Koska mainittua yleissopimuksen 6 artiklan säännöstä käytetään tulkinta-apuna myös esimerkiksi haitallisen ympäristövaikutuksen tarkastelussa, on ehkä mahdollista ajatella, että oikeus elämään ja sen laaja ihmisarvoista elämää korostava tulkinta muodostavat jonkinlaisen tausta-ajatuksen koko yritysvastuudirektiivin huolellisuusvelvoitteelle. Ks. haitallisen ympäristövaikutuksen tulkinnan osalta esimerkkinä direktiivin liitteen I osan 1 jakson 15 kohta.

⁵⁷ Ks. ympäristövaikutusta koskeva direktiivin 3 artiklan 1 kohdan b alakohta sekä ihmisoikeusvaikutusta koskeva 3 artiklan 1 kohdan c alakohta.

⁵⁸ Tähän sopii myös se ajatus, että jos ihmisoikeusloukkauksen toteutuminen halutaan estää, pitää haitallinen ihmisoikeusvaikutus estää kokonaan.

kohdalla pitää pystyä osoittamaan, että kieltojen ja velvoitteiden rikkomisesta on seurannut jokin haitallinen vaikutus.⁵⁹

Direktiivissä ei ole määritelty tarkemmin sitä, mitä rikkomisen käsitteellä tarkoitetaan⁶⁰. Sanamuodon mukaisesti tulkittuna kiellon tai velvoitteen rikkominen tarkoittaa sitä, että toimitaan kiellon vastaisesti tai ei täytetä velvoitetta. Koska käsitettä ei ole tarkennettu direktiivissä, on ehkä mahdollista ajatella, että lainsäätäjällä on tarkoittanutkin, että rikkomisen käsitettä tulkitaan sen arkikielisen merkityksen mukaisesti. Haitallisten ympäristövaikutusten määritelmän perusteella on mahdollista tulkita sanamuodon perusteella melko yksiselitteisesti sitä, mitä kiellon tai velvoitteen rikkomisella tarkoitetaan ja minkälainen toiminta voi johtaa rikkomiseen. Haitallisen ympäristövaikutuksen aiheuttamistapojen tarkastelun lisäksi on kuitenkin syytä selvittää, millainen direktiivissä tarkoitettu haitallinen ympäristövaikutus on.

Haitallinen ympäristövaikutus johtuu kieltojen tai velvoitteiden rikkomisesta⁶¹. Tarkoitettujen kiellot ja velvoitteet on tarkennettu yritysvastuudirektiivin liitteissä. Liitteen I osan 1 jaksossa on lueteltu kansainvälisiin ihmisoikeusvälineisiin sisältyvät oikeudet ja kiellot, joiden rikkomisesta johtuu haitallinen ihmisoikeusvaikutus. On syytä huomata, että joidenkin ihmisoikeusvälineisiin sisältyvien kieltojen tai oikeuksien rikkomisesta voi aiheutua myös haitallinen ympäristövaikutus⁶². Myöhemmin tutkielmassa tarkastellaan myös direktiivin liitteen II osassa lueteltuja kieltoja ja velvoitteita, jotka koskevat ympäristöä suoraan.

Ihmisoikeusvälineiden osalta haitallinen ympäristövaikutus voi aiheutua silloin, jos rikotaan kansainvälisiin ihmisoikeusvälineisiin sisältyviä kieltoja ja velvoitteita, jotka on lueteltu määritelmätekstissä viitatuissa liitteen 15 ja 16 kohdissa⁶³. Direktiivin liitteen I osan 1 jakson 15 kohdassa on

[k]ielto aiheuttaa mitattavissa olevaa ympäristön pilaantumista, kuten haitallista maaperän muutosta, veden tai ilman pilaantumista, haitallisia päästöjä, liiallista vedenkulutusta, maaperän huonontumista, tai muita sellaisia vaikutuksia luonnonvaroihin, kuten metsäkatoa, jotka | a) | merkittävästi vahingoittavat elintarvikkeiden säilymisen ja tuotannon luonnollista perustaa; | b) | estävät ihmistä saamasta turvallista ja puhdasta juomavettä; | c) | vaikeuttavat sanitaation

⁵⁹ Tämän perusteella on ehkä mahdollista ymmärtää niin, että ympäristövelvoitteita koskevien kieltojen tai velvoitteiden rikkominen ei ole välttämättä sellaisenaan haitallista, mutta ihmisoikeuden loukkaaminen on.

⁶⁰ Vertailun vuoksi voi tarkastella ihmisoikeusvaikutusten yhteydessä käytetyn loukkaamisen käsitettä, jonka tulkintaa on ohjeistettu yritysvastuudirektiivin 32 resitaalissa.

⁶¹ Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan b alakohta.

⁶² Ks. liitteen I osan 1 jakson 15 ja 16 kohdat.

⁶³ Direktiivin 3 artikla 1 kohta b alakohta.

saavutettavuutta tai tuhoavat sen; | d) | vahingoittavat henkilön terveyttä, turvallisuutta, maan tavanomaista käyttöä tai laillisesti hankittua omaisuutta; | e) | aiheuttavat merkittävää haittaa ekosysteemipalveluille, joiden kautta ekosysteemi edistää suoraan tai välillisesti ihmisten hyvinvointia; | tulkittuna kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 6 artiklan 1 kohdan ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 11 ja 12 artiklan mukaisesti;

Kun tekstiä tulkitaan sanamuodon mukaisesti, siitä voidaan tunnistaa pääsääntö, jonka perusteella kiellettyä on aiheuttaa mitattavissa olevaa ympäristön pilaantumista. Tämän perusteella voidaan ajatella, että haitallisen ympäristövaikutuksen luonteeseen kuuluu se, että ympäristön pilaantuminen pitää voida todeta mittaamalla. Jotta säännön sisällöstä saadaan parempi käsitys, on syytä tarkastella käsitteiden ”ympäristö” ja ”pilaantuminen” merkitystä. Liitteen 15 kohdassa on ohjeistettu sitä, miten kyseisen kohdan kieltoja ja velvoitteita koskevaa tekstiä tulee tulkita. Tekstiä on tulkittava sanamuodon lisäksi systemaattisesti niin, että huomioidaan tekstissä mainittujen yleissopimusten kohtien sisältö.

Liitteen 15 kohdassa on aluksi luettelona esimerkkejä siitä, mikä voi olla ympäristön pilaantumista. Lisäksi todetaan, että ympäristön pilaantumista voivat tietyin edellytyksin olla myös muut vaikutukset luonnonvaroihin. Muu vaikutus luonnonvaroihin on 15 kohdan tekstin mukaan sellainen vaikutus, jonka vuoksi esimerkiksi elintarvikkeiden säilyminen tai tuotanto taikka juomaveden saanti häiriintyvät, sanitaatio vaikeutuu taikka henkilön terveys vahingoittuu. ”Muut vaikutukset luonnonvaroihin” merkitsee mahdollisesti sanamuodon perusteella sitä, että myös sitä edeltävät esimerkit, kuten muiden muassa haitallinen maaperän muutos, ovat vaikutuksia luonnonvaroihin. Sanamuodon mukaisen tulkinnan perusteella vaikuttaakin siltä, että ympäristön pilaantumisella tarkoitetaan tässä haitallista vaikutusta luonnonvaroihin tai oikeammin siihen, miten ihminen pystyy hyödyntämään luonnonvaroja.

EU:n perusoikeuskirjan mukaan ihminen on asetettu unionin toiminnan keskipisteeksi⁶⁴. Liitteen I osan 15 kohdan sanamuodon mukaisen tulkinnan perusteella direktiivillä pyritään estämään ympäristöön kohdistuvia haittoja ainakin siksi, että halutaan varmistaa tiettyjen kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa tunnustettujen ihmisille kuuluvien oikeuksien toteutuminen, ja tekstiä tulee myös tulkita systemaattisesti KP-sopimuksen 6 artiklan ja TSS-sopimuksen 11 ja 12 artiklojen mukaisesti. Tavoitteena ei tältä osin vaikuta olevan se, että yritettäisiin lisätä ympäristön itsensä hyvinvointia. Ympäristö nähdään niin, että se on

⁶⁴ Euroopan unionin perusoikeuskirja (2012/C 326/02), johdanto-osa. Saatavilla esim. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=FI>, vierailtu 5.8.2025.

ihmisestä erillinen kokonaisuus, jota voidaan käyttää ihmisen hyvinvoinnin tuottamiseen⁶⁵. Voidaan ajatella, että tekstin systemaattinen tulkinnan perusteella huolellisuusvelvoitteen säätämisen tarkoituksena on turvata sitä, miten luonnonvaroja on totuttu hyödyntämään⁶⁶. On ehkä mahdollista ajatella, että tällä tavoin ympäristön arvo määrittyy sen kautta, mitä ympäristö pystyy tarjoamaan ihmiselle ja tällä tavoin ajateltuna haitallisen ympäristövaikutuksen luonteeseen voi viime kädessä kuulua se, että se estää tiettyjä ihmisille päätettyjä oikeuksia toteutumasta.

Ympäristön käsite ei ole yksiselitteinen. Direktiivin liitteen 15 kohdassa todetaan, että ympäristön pilaantuminen voi olla myös ”muuta [...] vaikutuksia luonnonvaroihin”, mikä sanamuodon perusteella viittaa siihen, että ympäristöllä tarkoitetaan sellaista konkreettista luonnon osaa, joka tarjoaa varoja eli materiaalia ihmisen hyödynnettäväksi⁶⁷. Myös systemaattinen tarkastelu tukee tällaista tulkintaa. Esimerkiksi TSS-sopimuksen 11 artiklan 2 kohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee, tunnustaessaan jokaiselle kuuluvan oikeuden olla vapaa nälästä, laatia konkreettisia ohjelmia, joiden avulla voidaan muun muassa parantaa ravinnon valmistus-, säilytys- ja jakelumenetelmiä. Menetelmien parantamisessa tulee yleissopimuksen mukaan esimerkiksi käyttää hyväksi teknistä ja tieteellistä kokemusta, jotta ”saavutettaisiin luonnonvarojen mahdollisimman tehokas kehittäminen ja hyväksikäyttö”⁶⁸. Vaikuttaa siltä, että yritys vastuudirektiivissä ympäristö tarkoittaa aineellisen luonnon osaa, josta ihminen pystyy irrottamaan ja hyödyntämään aineksia, erityisesti ravintoa.

⁶⁵ Ks. esim. Viljanen (2021, s. 506) missä kirjoittaja toteaa, että Latourin ajattelussa ”luonnosta otetaan, jotta ihmiset voisivat tavoitella päämääriään”. Myös yritys vastuudirektiivissä vaikuttaa olevan se käsitys, että on sovittu, että ihmisillä on olemassa jokaisen oikeuksia ja luonto on varanto, joka tarjoaa ne aineelliset resurssit, joita näiden oikeuksien toteutuminen vaatii.

⁶⁶ KP-sopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaan ”[j]okaisella ihmisellä on synnynnäinen oikeus elämään. [...]”. TSS-sopimuksen 11 ja 12 artiklat koskevat mm. jokaisen oikeutta tyydyttävään elintasoon, joka käsittää muun ohella riittävän ravinnon, ja jokaisen oikeuden olla vapaa nälästä, sekä jokaisen oikeutta nauttia ”korkeimmasta saavutettavissa olevasta ruumiin- ja mielenterveydestä”. Vaikuttaa siltä, että kun systemaattista tulkintaa tehdään näiden kohtien ohjaamana, on tulkinnat tehtävä niin, että tähtäimessä on koko ajan muun ohella ihmisen elämän, ravinnonsaannin ja terveyden tukeminen.

⁶⁷ Latour (2018, s. 61, 65) kirjoittaa siitä, miten ihmisen yhteiskuntaluokka määriteltiin aiemmin sen perusteella, mikä on hänen paikkansa yhteiskunnan tuotantoketjuissa – niissä, joissa luonnosta ammennetaan. Ymmärrän Latourin ajattelun niin, että luonnosta otetaan, koska se on olemassa. Koska ihmisen tekemisen kohde pitää pystyä erottamaan ihmisestä, on Latourin mukaan ymmärtääkseni laadittu luonnon käsite kuvaamaan jotain sellaista, joka ei itse pysty toimimaan.

⁶⁸ Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous, TSS-sopimus 11 artikla 2 kohta a alakohta; Ks. myös esim. Saul – Kinley – Mowbray 2014, s. 862. Kommentaarin mukaan TSS-sopimuksen 11 artiklassa asetettu velvoite on kaksiosainen. Yleinen velvoite koskee sitä, että valtioiden täytyy tunnustaa ja varmistaa riittävää elintasoja koskeva oikeus, joka kattaa ravinnon, vaatetuksen ja sopivan asunnon. Erityinen velvoite koskee nälän torjumista, ja sen perusteella valtioiden tulee yksin ja yhdessä mm. varmistaa, että luonnonvaroja käytetään mahdollisimman tehokkaasti.

Liitteen 15 kohdan perusteella ympäristön pilaantumista voi olla esimerkiksi sellainen vaikutus luonnonvaroihin, joka vahingoittaa ”[...] maan tavanomaista käyttöä tai laillisesti hankittua omaisuutta”. Arkikielisen merkityksen perusteella on mahdollista ajatella, että käsitteet maan käyttö ja omaisuus viittaavat siihen, että on kyse jostain tietystä alueesta, joka voidaan yksilöidä ja paikallistaa. Tällä tavoin ajateltuna luonnonvaroihin kohdistuva haitallinen vaikutuskin on tietyssä paikassa sijaitsevan ympäristön pilaantumista, mikä saattaa olla mielenkiintoista sen kannalta, miten haitallinen päästö tulkitaan. Direktiivin liitteen I osan 1 jakson 15 kohdan mukaisesti ympäristön pilaantumista voi olla muiden ohella haitallinen päästö⁶⁹. Koska vaikuttaa siltä, että haitallinen ympäristövaikutuksen luonteeseen kuuluu se, että vaikutus on paikallinen, on kiinnostavaa tarkastella vielä, millaista päästöä direktiivissä tarkoitetaan.

2.1.4 Haitallinen päästö

Direktiivin perusteella vaikuttaa siltä, että ympäristö pilaantuu silloin, jos tietyllä alueella sijaitsevat luonnonvarat muuttuvat käyttökelvottomiksi. Pilaantuminen on ongelmallista, koska ihminen ei pysty käyttämään pilaantuneita luonnonvaroja siten, miten on tottunut niitä käyttämään.⁷⁰ Direktiivin liitteen 15 kohdan mukaan haitallinen päästö on yksi ympäristön pilaantumisen muoto. Haitallinen päästö on sanamuodoltaan erilainen kuin muut tekstissä luetellut pilaantumisen muodot, koska siinä ei ilmaista suoraan, mikä ympäristössä esiintyvä osa tai varanto päästön takia pilaantuu⁷¹. Onko mahdollista, että haitallinen päästö voisi tarkoittaa tässä jotain muuta kuin sellaista paikallista vaikutusta, joka pilaa luonnonvaroja?

Mikäli ympäristön pilaantumistavat ovat paikallisia vaikutuksia luonnonvaroihin, niin myös haitallinen päästö tarkoittaa sellaista paikallista päästöä, jonka haitallinen vaikutus kohdistuu johonkin tiettyyn alueeseen ja sen luonnonvaroihin⁷². On mahdollista pohtia, voiko luonnonvaroihin kohdistua haitallinen vaikutus silloin, jos ympäristöön päässyt aine ei ole myrkyllistä tai muulla tavalla yksiselitteisesti haitallista tietyllä alueella, kuten esimerkiksi

⁶⁹ Direktiivin liitteen I osan 1 jakson 15 kohdan mukaisesti on kiellettyä aiheuttaa ”mitattavissa olevaa ympäristön pilaantumista, kuten haitallista maaperän muutosta, veden tai ilman pilaantumista, haitallisia päästöjä, liiallista vedenkulutusta, maaperän huonontumista, tai muita sellaisia vaikutuksia luonnonvaroihin [...]”.

⁷⁰ Ympäristön pilaantumisen alueellisuutta on tarkasteltu edellä jaksossa 2.1.3.

⁷¹ Muiden pilaantumisen muotojen kohdalla käytetään ilmaisuja, kuten maaperän muutos tai huonontuminen.

⁷² Miksi päästön paikallisuudella on väliä? Asiaa voi tarkastella esimerkin kautta niin, että jos tietylle alueelle pääsee myrkyllistä ainetta, on varmaankin selvää, että ympäristö voi pilaantua mitattavissa määrin ja pilaantuminen tapahtuu paikallisesti.

hiilidioksidi⁷³. Jos haitallinen päästö tulee ymmärtää paikallisena ja mitattavissa olevana ympäristön pilaantumisenä, joka vähentää luonnonvarojen käyttömahdollisuuksia ja siten vaikeuttaa tai estää tiettyjen ihmisoikeuksien toteutumista, ei hiilidioksidipäästö varmaankaan voi olla säädöksessä tarkoitettu haitallisia ympäristövaikutuksia aiheuttava päästö. Tässä kohtaa on syytä huomata, että ilmakehä ja ilmasto ovat eri asia kuin ympäristö. Direktiivissä on asetettu yrityksille myös ilmastonmuutoksen torjuntaa koskevia velvoitteita, mutta ne eivät kuulu 8–11 artikloissa säädettyyn huolellisuusveloitteeseen⁷⁴.

Ympäristön pilaantuminen voi kuitenkin liitteen 15 kohdan perusteella lisäksi olla sellainen vaikutus luonnonvaroihin, joka aiheuttaa merkittävää haittaa ”ekosysteemipalveluille, joiden kautta ekosysteemi edistää suoraan tai välillisesti ihmisten hyvinvointia”. Esimerkiksi Euroopan ympäristökeskuksen määritelmän mukaan ekosysteemi on luonnon pääomaa ja ekosysteemipalvelu on luonnon tarjoama palvelu, kuten pölytys, ilmaston säätely tai maaperän hedelmällisyys.⁷⁵ Luonnon ja ympäristöjen biologinen monimuotoisuus on tärkeää ekosysteemien ja ekosysteemipalveluiden toiminnan kannalta⁷⁶. Tässä lainsäätäjän tarkoituksena vaikuttaa olevan se, että yritysvastuudirektiivin sääntelyllä pyritään turvaamaan ekosysteemipalveluiden säilymistä, koska ekosysteemit edistävät ihmisten hyvinvointia. Jos liitteen tekstiä voidaan tulkita niin, että 15 kohdassa ensin luetelluilla nimenomaisilla ympäristön pilaantumisen tavoilla on samanlainen vaikutus luonnonvaroihin kuin 15 kohdan a-e alakohdissa luetelluilla kielletyillä luonnonvaroihin kohdistuvilla vaikutuksilla, niin on ehkä mahdollista tulkita niin, että hiilidioksidipäästö voi olla direktiivissä tarkoitettu haitallinen päästö, jos se aiheuttaa merkittävää haittaa ekosysteemipalveluille⁷⁷. Tämä tarkastelu jätetään kuitenkin jatkotutkimuksen varaan.

⁷³ Vaikka hiilidioksidi (CO₂) ei ole myrkyllinen, se on haitallinen kasvihuonekaasu.

⁷⁴ Ilmastonmuutoksen torjuntaa koskevista velvoitteista on säädetty muualla. Yritysvastuudirektiivin 22 artiklan mukaan tiettyjen yritysten tulee hyväksyä ja toteuttaa ilmastonmuutoksen hillintää koskeva siirtymäsunnitelma, jolla tähdätään mm. ilmaston lämpenemisen rajoittamiseen Pariisin sopimuksen mukaisesti.

⁷⁵ Euroopan ympäristökeskus (European Environment Agency; EEA), Luonnon monimuotoisuus – ekosysteemit. Tietoteksti saatavilla <https://www.eea.europa.eu/fi/themes/biodiversity/intro>, vierailtu 7.8.2025. Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen (1992) määritelmän mukaan ekosysteemi on se dynaaminen kokonaisuus, jossa kasvi, eläin ja pieneliöyhteisöt toimivat elottomassa ympäristössään toiminnallisena yksikkönä. Suomenkielinen sopimusteksti saatavilla esim. https://finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimussarja/1994/78#OT2_OT1, vierailtu 8.8.2025.

⁷⁶ Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen mukaan monimuotoisuus tarkoittaa ekosysteemiin tai ekologiseen kokonaisuuteen kuuluvien elävien eliöiden vaihtelevuutta (yleissopimuksen 2 artikla, ks. edellä alaviite 75); Ks. lisäksi Euroopan ympäristökeskuksen tietoteksti, jonka perusteella voi huomata, että monimuotoisia ekosysteemejä tarvitaan, jotta ekosysteemipalvelut toimivat (edellä alaviite 75).

⁷⁷ Tässä pohdittavaksi tulisi oletettavasti ainakin se, kuka haitan aiheutti.

Direktiivin liitteen II osan 1 kohdassa asetetaan ”[v]elvoite välttää tai minimoida haitalliset vaikutukset biologiseen monimuotoisuuteen, tulkittuna biologista monimuotoisuutta koskevan vuoden 1992 yleissopimuksen 10 artiklan b alakohdan ja asianomaisella lainkäyttöalueella sovellettavan lainsäädännön mukaisesti, [...]”⁷⁸. Liitteen II osan kielloilla ja velvoitteilla ohjataan sitä, miten tiettyjä sääntelyn kohteena olevia aineita ja yhdisteitä voidaan hyödyntää esimerkiksi teollisessa tuotannossa⁷⁹. Vaikka tässä säännellään luonnonvarojen hyödyntämistä, on mahdollista tulkita, että lähtökohtana ei ole ainakaan pelkästään ajatus siitä, että ihmisellä on oikeus ottaa ympäristöstä tarvitsemansa. Tämä näkyy siinä, että tekstiä ei liitteen I osan tavoin tulkita ihmisoikeuksien toteutumisen näkökulmasta, jonka mukaan pilaantuminen on ongelmallista, koska ihminen ei pysty hyödyntämään pilaantunutta ympäristöä, vaan monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen näkökulmasta⁸⁰. Vaikuttaa siltä, että tältä osin direktiivin sääntelyllä ympäristöä suojellaan ympäristön itsensä vuoksi, eikä sen vuoksi, mitä ympäristö tuottaa ihmisen hyödynnettäväksi. Vaikuttaa myös siltä, että nämä erilaiset ympäristöhaittojen tarkastelutavat voivat aiheuttaa valintatilanteita, joissa lainsoveltajan tulee punnita eri soveltamisvaihtoehtoja⁸¹.

EU:n oikeutta on tapana tulkita lainsäätäjän tarkoituksen mukaisesti eli teleologisesti⁸².

Lainsäätäjän tarkoitusta on mahdollista selvittää muun ohella säädösten perusteluosasta⁸³.

⁷⁸ Yritysvastuudirektiivin liitteen II osassa on lueteltu ympäristöalan sääntelyvälineisiin sisältyvät kiellot ja velvoitteet, jotka koskevat esimerkiksi elohopean, pysyvien orgaanisten yhdisteiden tai otsonikerrosta heikentävien aineiden käyttöä ja käsittelyä, sekä vaarallisten tai laittomien jätteiden käsittelyä, vientiä ja tuontia.

⁷⁹ Ks. esim. yritysvastuudirektiivin liitteen II osan 4 ja 6 kohdat.

⁸⁰ Vuoden 1992 yleissopimuksen 10 artiklan b alakohdan mukaan sopimuspuolten tulee ”ryhtyä biologisten luonnonvarojen käyttöä koskeviin toimenpiteisiin välttääkseen tai minimoidakseen haitalliset vaikutukset biologiseen monimuotoisuuteen”. Tämän perusteella sopimuspuolten tulee tarkastella sitä, miten ne käyttävät luonnonvaroja ja tarvittaessa tehdä muutoksia käyttötapaansa, jotta biologista monimuotoisuutta ei heikennetä. Lisäksi hiilidioksidi voisi mahdollisesti olla haitallinen päästö biologisen monimuotoisuuden ja ekosysteemien ylläpitoa koskevan velvoitteen kautta. Tämä tarkastelu jätetään kuitenkin jatkotutkimuksen varaan.

⁸¹ Oletettavasti voi olla vaikea valita, tehdäänkö tietyssä tilanteessa ympäristön vai ihmisen hyvinvoinnin kannalta kestävä ratkaisu ja päätös. Ks. yritysvastuudirektiivin 32 resitaali, jonka perusteella huolellisuusvelvoitteen kieltoja ja velvoitteita olisi mahdollista tulkita unionin ympäristölainsäädännön periaatteiden mukaisesti. Mm. SEUT 191 artiklan 1 kohdan perusteella unionin periaatteena vaikuttaa olevan mm. ympäristön laadun säilyttäminen, suojeleminen ja parantaminen sekä luonnonvarojen järkevä käyttö ja alueellisiin tai maailmanlaajuisiin ympäristöongelmiin puuttuminen, mutta ympäristöoikeudellisena periaatteena on säännöksen perusteella myös ihmisten terveyden suojeleminen. Pitääkö ristiriitaisessa tulkintatilanteessa kuitenkin ajatella niin, että varsinaisessa säädöstekstissä mainitut tulkintaohjeet ovat etusijalla? Esimerkiksi ympäristölainsäädännön yleisiä periaatteita koskeva tulkintaohje on ainoastaan direktiivin perusteluosassa.

⁸² Ks. esim. Lindroos-Hovinheimo (2024, s. 540). Kirjoittaja toteaa, että teleologinen tulkinta on EU:n yleinen oppi, mikä hänen mukaansa esim. EUT:n oikeuskäytännössä on vahvistettu toteamalla, että asetuksen tarkoitukselle on annettava merkitystä asetuksen sanamuodon tulkinnassa.

⁸³ Esim. Lindroos-Hovinheimo (2024, s. 537) toteaa, että koska kyse on unionin oikeudesta, keskeisin tulkintaa ohjaava lähde on asetuksen johdanto-osa. Tässä on mahdollista pohtia sitä, tuleeko asetuksen perusteluille mahdollisesti antaa suurempi merkitys kuin direktiivin perusteluille, koska EU:n asetukset ovat suoraan sovellettavaa oikeutta? Ks. suorasta sovellettavuudesta esim. Euroopan komission tietokooste, saatavilla https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_fi, vierailtu 22.8.2025.

Yritysvastuudirektiivin 32 resitaalin perusteella huolellisuusvelvoitteessa tarkoitettuja kieltoja ja velvoitteita on tulkittava ja sovellettava siten, että huomioidaan unionin ympäristölainsäädännön yleiset periaatteet⁸⁴. Yleiset periaatteet on oletettavasti huomioitava yhtäältä ihmisoikeusvälineisiin ja toisaalta ympäristöalan välineisiin sisältyvien kieltojen ja velvoitteiden kohdalla. Direktiivin liitteen I osan 15 ja 16 kohdissa, liitteen II osassa sekä 32 resitaalissa esitettyjen tulkintaohjeiden soveltaminen saattaa kuitenkin johtaa huolellisuusvelvoitteen toteuttamistapaa koskeviin ristiriitatilanteisiin.

Ristiriitatilanteissa ratkaisuvaihtoehtoja punnitaan. Yritysten toimenpiteiden tulee esimerkiksi 3 artiklan 1 kohdan o alakohdan perusteella olla oikeassa suhteessa haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen ja olla olosuhteisiin nähden kohtuudella yrityksen käytettävissä. Haitallisen ympäristövaikutuksen luonne tulee merkitykselliseksi silloin, kun yritys tarkastelee tapauksen olosuhteita. Todennäköisesti yritys joutuu toteuttamaan tehokkaampia toimenpiteitä esimerkiksi silloin, kun on kyse sellaisesta haitallisesta vaikutuksesta, jossa ympäristöhaitan lisäksi voi toteutua ihmisoikeusloukkaus. Tämä johtuu siitä, että direktiivin sanamuodon perusteella ihmisoikeuden loukkaamisesta johtuva vaikutus on automaattisesti haitallinen vaikutus, kun taas ympäristön pilaantuminen on haitallista silloin, kun haitta voidaan todeta ja mitata. Tässä kohtaa valintoja joudutaan todennäköisesti tekemään viime kädessä sen mukaan, mikä on asianmukaista ensisijaisesti tiettyjen huolellisuusvelvoitteella turvattavien ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.⁸⁵

2.2 Huolellisuusvelvoite

2.2.1 Asianmukaiset toimenpiteet

Edellä jaksossa 2.1 on tarkasteltu sitä, millaisia haitallisia vaikutuksia yritysvastuudirektiivissä tarkoitetaan. Koska direktiivillä annettu sääntely on uutta, ei yrityksillä välttämättä ole olemassa valmista tietoa siitä, millaisia toimenpiteitä niiden pitää

⁸⁴ Ks. yritysvastuudirektiivin 32 resitaali. Unionin ympäristölainsäädännön yleiset periaatteet vahvistetaan Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 191 artiklassa (SEUT), 2016/C 202/01.

⁸⁵ Kun yritys huomioi yritysvastuudirektiivissä asetettuja tulkintaohjeistuksia, se joutuu tekemään oletettavasti myös arvovalintoja. Nämä arvovalinnat saattavat aikaa myöten johtaa siihen, että yritykset tulevat osaltaan määrittäneeksi sen, miten oikeuksia arvostetaan. Saattaa olla mahdollista, että oikeudet menettävät merkitystään eli tapahtuu oikeuksien eroosiota. Ks. esim. Leenes – Koops 2005, s. 335, missä kirjoittajat tarkastelevat ihmisoikeutena tunnustetun yksityiselämän suojan eroosiota, jota tapahtuu, kun uusien teknologisten sovellusten käyttämisen myötä oletukset yksityisyyden merkityksestä muuttuvat; Ks. myös Viljanen 2024, s. 125–126. Kirjoittaja tarkastelee ymmärtääkseni nimenomaan sitä, miten yritysvastuudirektiivissä tarkoitettujen asianmukaisten toimenpiteiden toteuttaminen voi rapauttaa ihmisoikeuksien sisältöä.

huolellisuusvelvoitteen perusteella toteuttaa. Onkin syytä tarkastella, mikä on yritys vastuudirektiivin huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten sisältö. Siten selviää, millaisia toimenpiteitä yritysten pitää huolellisuusvelvoitteiden noudattamiseksi tehdä, eli millä tavalla yritysten tulee puuttua haitallisiin vaikutuksiinsa.

Yritys vastuudirektiivissä säädetään yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta⁸⁶. Oikeuskirjallisuuden perusteella direktiivillä tavoitellaan ainakin yritysten haitallisten vaikutusten vähentämistä ja yritys vastuuta koskevan sääntelyn yhdenmukaistamista⁸⁷. Yrityksille asetetut velvoitteet ovat selkeitä. Ne koskevat haitallisten ihmisoikeus- ja ympäristövaikutusten tunnistamista, ehkäisemistä, lopettamista ja korjaamista⁸⁸. Ensivaikutelma saattaa olla se, että huolellisuusvelvoitteen avulla haitallisiin vaikutuksiin puututaan kattavasti. Tutkielmassa on tarkoitus selvittää, luodaanko yritys vastuudirektiivissä kuitenkaan sellaista sääntelymekanismia, joka johtaa siihen, että yritysten pitää vähentää haitallisia vaikutuksiaan. Koska huolellisuusvelvoite täytetään suurelta osin siten, että toteutetaan asianmukaisia toimenpiteitä, on paikallaan tarkastella erityisesti sitä, onko asianmukaisten toimenpiteiden toteuttaminen sellainen mekanismi, joka johtaa haitallisten vaikutusten vähenemiseen.

Tässä tutkielmassa yritys vastuudirektiivin huolellisuusvelvoitetta tarkastellaan viiden osa-alueen tai vaiheen kautta, jotka ovat haitallisten vaikutusten tunnistaminen, priorisointi, ehkäiseminen, lopettaminen ja korjaaminen⁸⁹. Asianmukaiset toimenpiteet ovat merkittävässä osassa erityisesti haitallisten vaikutusten tunnistamisessa, ehkäisemisessä ja lopettamisessa⁹⁰. Direktiivin 3 artiklassa olevan määritelmän mukaan direktiivissä tarkoitetaan asianmukaisilla toimenpiteillä

[...] toimenpiteitä, joilla voidaan saavuttaa huolellisuusvelvoitteen tavoitteet puuttamalla tehokkaasti haitallisiin vaikutuksiin tavalla, joka on oikeassa suhteessa haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen ja jotka ovat kohtuudella yrityksen käytettävissä, ottaen huomioon kunkin tapauksen olosuhteet, mukaan lukien haitallisen vaikutuksen luonne ja laajuus sekä merkitykselliset riskitekijät;⁹¹

⁸⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1760, otsikko.

⁸⁷ Ks. McCullagh 2024, s. 605.

⁸⁸ Ks. mm. yritys vastuudirektiivin 8–11 artiklat.

⁸⁹ Osa-alueet ilmenevät yritys vastuudirektiivin 8–12 artikloissa.

⁹⁰ Asianmukaiset toimenpiteet mainitaan huolellisuusvelvoitteen toteuttamistapana ainakin yritys vastuudirektiivin 8, 10, 11 artikloissa.

⁹¹ Yritys vastuudirektiivin artikla 3 1-kohta o-alakohta.

Kun määritelmää tarkastellaan sanamuodon mukaisesti, voidaan todeta, että yritysten pitää toteuttaa toimenpiteitä, joilla voidaan ”saavuttaa huolellisuusvelvoitteen tavoitteet puuttumalla tehokkaasti haitallisiin vaikutuksiin”. On syytä huomata se, että tavoitteita voi olla hankala päätellä pelkästään säädöstekstiä tarkastelemalla. Esimerkiksi Susanna Lindroos-Hovinheimo kirjoittaa siitä, miten EU:n tietosuoja-asetuksen tavoite on tarkentunut vasta oikeuskäytännössä⁹². Yritysvastuudirektiivin osalta ei ole vielä olemassa sellaista oikeuskäytäntöä, jonka puitteissa säädöksen velvoittava tavoite olisi tunnistettu, ja direktiivillä vaikuttaa olevan useita tavoitteita⁹³. Direktiivin perusteluosan johdantokappaleiden perusteella yksi direktiivin laajempi tavoite voisi olla talouskasvun ja sisämarkkinoiden suotuisan toiminnan edistäminen ja toinen kestävän kehityksen edistäminen.⁹⁴ Direktiivin kansallista täytäntöönpanoa koskeva säädösvalmisteluhanke on parhaillaan käynnissä. Täytäntöönpanon valmistelun yhteydessä direktiivin tavoitteena pidetään ihmisoikeuksien kunnioittamista ja ympäristösuojelun lisäämistä, jotka saavutetaan, kun yritykset huomioivat kestävyysseikat päätöksissään aiempaa kattavammin.⁹⁵

Yritysvastuudirektiivin 19 resitaalissa esitetyissä perusteluissa todetaan, että yrityksillä tulisi olla velvollisuus toteuttaa sellaisia asianmukaisia toimenpiteitä, joilla se pystyy täyttämään huolellisuusvelvoitteen tavoitteet. Asianmukaisten toimenpiteiden määritelmän perusteella huolellisuusvelvoitteen tavoitteet on mahdollista saavuttaa siten, että haitallisiin vaikutuksiin puututaan tehokkaasti. Puuttumisen tavan tulee kuitenkin säännöstekstin mukaisesti olla ”oikeassa suhteessa haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen”. Vaikutuksen vakavuus ja todennäköisyys tarkoittavat arkikielen merkityksen perusteella riskiä, ja myös oikeuskirjallisuudessa riskin osatekijöiksi määritellään todennäköisyys ja vaikutus⁹⁶.

⁹² Lindroos-Hovinheimo 2024, s. 540–542.

⁹³ Oikeuskäytäntöä selvitetty 30.7.2025. Oikeuskirjallisuudessa direktiivin välittömiksi tavoitteiksi on tunnistettu haitallisten ihmisoikeus- ja ympäristövaikutusten vähentäminen ja yritysten vastuuta koskevan sääntelyn yhdenmukaistaminen (McCullagh 2024, s. 605).

⁹⁴ Yritysvastuudirektiivin 9 resitaalissa perustellaan yrityksiä koskevan kestävyysääntelyn laatimista sillä perusteella, että yksityinen sektori voisi pystyä edistämään mm. osallistavaa ja kestävää talouskasvua sellaisella tavalla, että vältetään luomasta sisämarkkinoille epätasapainoa. Direktiivin 16 resitaalissa todetaan, että direktiivillä pyritään varmistamaan, että yritykset muun ohella edistävät kestävää kehitystä huolellisuusvelvoitteeseen kuuluvien toimien kautta.

⁹⁵ Työ- ja elinkeinoministeriö 2024, hanke TEM069:00/2024. Tällaiseen tavoitekehikkoon voisi mahdollisesti sopia sekä esimerkkinä pohtimani toimiva talouskasvu ja sisämarkkinat sekä kestävän kehityksen edistäminen, eikä näiden lopullista keskinäistä etusijajärjestystä ole mahdollista päätellä ennen kuin direktiivi on kansallisesti täytäntöönpanu.

⁹⁶ Black 2010, s. 310. Black tarkoittaa mitattavissa olevaa taloudellista vaikutusta. On ehkä mahdollista päätellä, että vaikka vaikutus hänen esimerkissään viittaa taloudelliseen muutokseen, niin vaikutus voisi tarkoittaa myös laajempaa muutosta asiointilassa. Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan v alakohdan mukaisesti haitallisen vaikutuksen vakavuudella tarkoitetaan mm. vaikutuksen mittakaavaa, laajuutta tai korjaamatonta luonnetta, ja pitää huomioida myös vaikutuksen merkitys. Sanamuodon mukaisesti tarkasteltuna haitallisen vaikutuksen vakavuus

Puuttumisen tavan tulee määritelmän perusteella lisäksi olla kohtuudella yrityksen käytettävissä, ja tämän määrittämisessä tulee arvioida tapauksen olosuhteita, joita ovat haitallisen vaikutuksen luonne ja laajuus sekä merkitykselliset riskitekijät⁹⁷. Näiden käsitteiden perusteella voidaan tunnistaa, että asianmukaisten toimenpiteiden avulla haitallisiin vaikutuksiin puututaan riskiperusteisesti, ja että riskin huomioiminen johtaa siihen, että tehokkaan puuttumisen vaatimus kevenee⁹⁸. Huolellisuusvelvoitteen riskiperusteinen lähestymistapa näyttääkin johtavan siihen, että toimenpiteiden ei tarvitse olla niin tehokkaita kuin ne voisivat olla.

Kun säännöstekstiä tulkitaan sanamuodon mukaisesti sekä analogisen ja systemaattisen tulkinnan keinoin, voidaan edellä esitetyllä tavalla tunnistaa, että yritykselle on asetettu keinoja koskevia velvoitteita, ja että huolellisuusvelvoite on riskiperusteinen. EU-säädöksiä on kuitenkin syytä tarkastella myös lainsäätäjän tarkoituksen kautta⁹⁹. Teleologisen tulkinnan perusteella on varmaankin mahdollista ajatella, että huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten riskiperusteisen lähestymistavan tarkoituksena on antaa yrityksille mahdollisuuksia valita, mihin vaikutuksiin ne puuttuvat¹⁰⁰. Toisin sanoen sääntely on tältä osin joustavaa. Riskiperusteisuus tarjoaa yrityksille mahdollisuuden oikeuttaa se, miksi joihinkin haitallisiin vaikutuksiin puututaan ja joihinkin ei.

2.2.2 Tosiasiallisten ja mahdollisten haitallisten vaikutusten tunnistaminen ja arvioiminen (8 artikla)

Huolellisuusvelvoitteeseen kuuluu yritysvastuudirektiivin 8 artiklan nojalla se, että yritysten pitää tunnistaa ja arvioida tosiasialliset ja mahdolliset haitalliset vaikutuksensa. Direktiivin 8 artiklan 1 kohdan mukaisesti

tarkoittaa direktiivissä sitä, kuinka mittavalla tai kohtalokkaalla tavalla vaikutus muuttaa sitä tilannetta, joka on vallinnut ennen vaikutuksen ilmaantumista. Joka tapauksessa kyse on muutoksesta. Tämän perusteella direktiivin huolellisuusvelvoitteen kohdalla on tarkoitus tarkastella nimenomaan Blackin tarkoittamaa todennäköisyyttä ja vaikutusta, eli riskiä.

⁹⁷ Yritysvastuudirektiivin 3 artiklan o alakohta.

⁹⁸ Ks. yritysvastuudirektiivin 3 artikla 1 kohta o alakohta. Asianmukaisten toimenpiteiden määritelmän mukaan kyseisillä toimenpiteillä saavutetaan huolellisuusvelvoitteen tavoitteet puuttumalla haitallisiin vaikutuksiin. Tavoitteet saavutetaan toisin sanoen siten, että haitallisiin vaikutuksiin puututaan, mutta asianmukaisten toimenpiteiden kautta. Tällä tavoin sääntelyn tavoite muotoutuu lievemmäksi kuin se, että esimerkiksi edellyttäisiin, että haitallisiin vaikutuksiin puututaan lopettamalla vaikutukset.

⁹⁹ Ks. esim. Lindroos-Hovinheimo 2024, s. 537.

¹⁰⁰ Vaadittavia toimenpiteitä ei ole määritely säädöksessä tyhjentävästi. Esim. Bueno ym. (2024, s. 296) huomauttavat, että vaadittavien toimenpiteiden tyhjentävä listaaminen voisi johtaa jopa siihen, että yritykset käyttäisivät listausta vain eräänlaisena tarkistuslistana, eivätkä arvioisi toimintaansa riskiperusteisesti.

[j]äsenvaltioiden on varmistettava, että yritykset toteuttavat tämän artiklan mukaisesti asianmukaiset toimenpiteet tunnistaakseen tosiasialliset ja mahdolliset haitalliset vaikutukset, jotka johtuvat niiden omasta tai niiden tytäryritysten toiminnasta ja niiden toimintaketjuihin liittyvissä tapauksissa niiden liikekumppaneiden toiminnasta, ja arvioidakseen niitä.

Sananmukaisen tulkinnan perusteella yrityksiltä edellytetään sitä, että ne toteuttavat asianmukaisia toimenpiteitä, joiden avulla ne voivat ensiksi tunnistaa haitallisia vaikutuksiaan. Säännöksessä kuitenkin tarkennetaan asianmukaisten toimenpiteiden toteutustapaa, sillä tekstissä edellytetään, että toimenpiteet toteutetaan ”tämän artiklan mukaisesti”. Tässä pitää oletettavasti huomioida säännöksen 2 kohta, jossa tarkennetaan, että yritysten pitää ottaa huomioon asiaankuuluvat riskitekijät, kun ne toteuttavat asianmukaisia toimenpiteitä.

Säännöksen 2 kohdan a alakohdassa tarkennetaan sitä, mitä tunnistamisella tarkoitetaan. Sen mukaisesti yrityksen täytyy toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä ”kartoittaakseen omia toimintojaan, tytäryritystensä ja, jos ne liittyvät niiden toimintaketjuun, liikekumppaneidensa toimintoja, jotta ne voivat tunnistaa yleisiä aloja, joilla haitallisia vaikutuksia todennäköisimmin esiintyy ja joilla ne ovat vakavimpia [...]”. Sanamuodon perusteella voidaan huomata, että yrityksen toteuttamien asianmukaisten toimenpiteiden pitää olla sellaisia, että yritys pystyy niiden kautta kartoittamaan sitä, millä osa-alueilla yrityksen harjoittamassa toiminnassa haitallisia vaikutuksia esiintyy todennäköisimmin ja missä kohdin vaikutukset ovat vakavimpia. Olennaista on se, että täytyy tunnistaa myös mahdolliset haitalliset vaikutukset, jotka eivät vielä ole toteutuneet. Vaikuttaakin siltä, että ei ole tarpeellista yksilöidä sitä, mikä haitallinen vaikutus on kyseessä, vaan olennaista näyttää olevan se, että yrityksen pitää tunnistaa ne toiminnan alueet, jotka ovat riskialteimpia sen suhteen, että haitallisia vaikutuksia voi esiintyä. Direktiivissä on määritelty se, millaiset vaikutukset katsotaan haitallisiksi, joten yritysten ei ole tarpeellista pohtia, mikä voi olla haitallinen vaikutus, vaan tunnistaa ja arvioida, mitkä sen aiheuttamat vaikutukset voisivat täyttää haitallisen vaikutuksen määritelmässä asetetut tunnusmerkit.¹⁰¹

¹⁰¹ Haitallisten vaikutusten määritelmät 3 artiklan 1 kohdan b ja c alakohdissa. Riskin tunnistamista on käsitelty edellä tutkielman jaksossa 2.1. Ks. kuitenkin Kuusniemi-Laine ym. (2024, s. 12). Kirjoittajat vaikuttavat olevan toista mieltä. He toteavat, että riskiperusteisessa huolellisuusvelvoitteessa on lopulta nimestään huolimatta kyse vaikutuksista, ei riskistä. Heidän mukaansa yritysten pitää huolellisuusvelvoitteen perusteella pyrkiä aktiivisesti tunnistamaan mahdolliset ja tosiasialliset haitalliset vaikutuksensa. Voisi mahdollisesti ajatella, että kirjoittajien mukaan yrityksen pitäisi huolellisuusvelvoitteen tunnistamis- ja arviointivaiheessa kysyä itseltään, millaisia haitallisia vaikutuksia se aiheuttaa. Oman käsitykseni mukaan yrityksen pitäisi kysyä pikemminkin, aiheuttaako

Systemaattinen tulkinta voi auttaa, kun tarkastellaan sitä, mitä haitallisten vaikutusten arvioimisella tarkoitetaan. Tulkinnan avuksi voidaan valita esimerkiksi EU:n niin sanottu konfliktimineraaliasetus, jossa myös säädetään huolellisuusvelvoitteesta¹⁰².

Konfliktimineraaliasetuksen 5 artiklan 4 kohdan perusteella kyseisessä säädöksessä arviointi on tarkoitus suorittaa sillä tavalla, kuten ohjeistetaan OECD:n due diligence -ohjeissa, mutta jo mainitun 4 kohdan säädöstekstin perusteella vaikuttaa siltä, että arvioinnilla tarkoitetaan kattavaa selvilläoloa¹⁰³. Sanamuodon mukaisen, teleologisen ja systemaattisen tulkinnan perusteella on mahdollista ajatella, että tosiasiallisten ja mahdollisten haitallisten vaikutusten kohdalla edellytetty arviointi merkitsee myös yritysvastuudirektiivissä sitä, että yritysten on tarkoitus huolellisuusvelvoitteen perusteella olla kattavasti selvillä haitallisista vaikutuksistaan.

Haitalliset vaikutukset on säännöksessä jaoteltu kahteen ryhmään, tosiasiallisiin ja mahdollisiin¹⁰⁴. Kun tosiasiallisen haitallisen vaikutuksen merkitystä tulkitaan sanamuodon mukaisesti, voidaan huomata, että yritysten pitää tunnistaa sellaiset haitalliset vaikutukset, joita niiden toiminnasta jo aiheutuu. Yrityksen pitää tunnistaa myös mahdolliset haitalliset vaikutukset, eli sellaiset, joita niiden toiminnasta voi aiheutua. Vaikuttaa siltä, että mahdollisten haitallisten vaikutusten tunnistamisvelvollisuus laajentaa huolellisuusvelvoitteen alaa ja ilmentää myös sitä, miltä osin huolellisuusvelvoite on riskiperusteinen¹⁰⁵.

Tunnistamista koskeva velvoite ei mahdollisesti silti ole niin laaja, kuin se voisi olla. Jos tunnistaminenkin tehdään riskiperusteisesti, ei kaikkia haitallisia vaikutuksia ei ole pakko tunnistaa. Koska direktiivissä on määritelty se, millaisia haitallisia vaikutuksia siinä

se sellaisia haitallisia vaikutuksia, joita direktiivissä tarkoitetaan. Molemmilla kysymyksillä tietysti pääsee varmaankin sellaiseen lopputulokseen, että yritys on selvillä aiheuttamistaan vaikutuksista.

¹⁰² Asetukset ovat suoraan sovellettavaa oikeutta, joten niitä oletettavasti on mahdollista tulkita yksiselitteisesti. Ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2017/821, annettu 17 päivänä toukokuuta 2017, unionin tuojiin, jotka tuovat konfliktialueilta ja korkean riskin alueilta peräisin olevia tinaa, tantaalia ja volframia, niiden malmeja sekä kultaa, sovellettavien toimitusketjun due diligence -velvoitteiden vahvistamisesta. Saatavilla <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:02017R0821-20201119>. Vierailtu 24.7.2025.

¹⁰³ Konfliktiasetuksen 2 artiklassa olevien määritelmien perusteella OECD-ohjeella tarkoitetaan dokumenttia OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas, Second Edition, OECD 2013. Saatavilla https://www.oecd.org/en/publications/oecd-due-diligence-guidance-for-responsible-supply-chains-of-minerals-from-conflict-affected-and-high-risk-areas_9789264185050-en.html. Vierailtu 24.7.2025. Dokumentissa on ohjeistusta siitä, miten toimintakäytäntöeseen (policy) kuuluvaa arviointia (assessment) on tarkoitus tehdä. Ks. lisäksi esim. ohjeistuksen s. 20, jossa todetaan, että ohjeistuksessa tarkoitettua vastuullisen toimintakäytännön tavoitteena on saavuttaa ”[...] suppliers’ risk awareness from the point of extraction until end user [...]”, eli kattava selvilläolo.

¹⁰⁴ Yritysvastuudirektiivin 8 artikla 1 kohta, missä yrityksille on asetettu velvollisuus tunnistaa tosiasiallisia ja mahdollisia haitallisia vaikutuksia.

¹⁰⁵ Koska käytetään käsitettä ”mahdollinen”, edellytetään ainakin jonkinlaista todennäköisyyden arviointia.

tarkoitetaan, ei yritysten tarvitse myöskään pohtia kattavasti sitä, millaisia vaikutuksia niiden toiminnasta voi aiheutua, vaan sitä, kuinka suuri riski on sille, että niiden toiminnasta aiheutuu direktiivissä tarkoitettuja haitallisia vaikutuksia.¹⁰⁶

2.2.3 Tosiasiallisten haitallisten vaikutusten lopettaminen (11 artikla)

Tutkielmassa pyritään saamaan vastaus siihen, pitääkö yritysten vähentää huolellisuusvelvoitteen perusteella haitallisia vaikutuksiaan. Tätä varten on tarkasteltava, millaisia haitallisten vaikutusten lopettamista ja ehkäisemistä koskevia velvoitteita yritys vastuudirektiivissä asetetaan. Direktiivin 11 artiklan 1 kohdan mukaisesti

[j]äsenvaltioiden on varmistettava, että yritykset toteuttavat asianmukaisia toimenpiteitä tosiasiallisten haitallisten vaikutusten, jotka on tunnistettu tai olisi pitänyt tunnistaa 8 artiklan mukaisesti, lopettamiseksi 9 artiklan ja tämän artiklan mukaisesti [...].

Säännöstekstin mukaisesti yritysten pitää toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä haitallisten vaikutusten lopettamiseksi. Sanamuodon perusteella direktiivissä asetettu velvoite koskee vain sitä, että pitää toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä. On kiinnostavaa tarkastella, onko sääntelyssä edellytetty sitä, että toimenpiteiden pitäisi esimerkiksi johtaa siihen, että haitalliset vaikutukset vähenevät tehokkaasti. Asianmukaisilla toimenpiteillä pitää säännöstekstin perusteella pyrkiä siihen, että tosiasialliset haitalliset vaikutukset lopetetaan. Voidaankin kysyä, onko haitallisten vaikutusten lopettamista koskevaa säännöstä tulkittava niin, että huolellisuusvelvoitteessa edellytetään, että yritysten pitää ainoastaan toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä, vai pitääkö sääntelyn sisältö ymmärtää niin, että yritysten tulee tosiasiasa lopettaa haitallisia vaikutuksiaan ja sitä kautta vähentää haitallisten vaikutusten määrää¹⁰⁷.

Yritys vastuudirektiivin 11 artiklassa tarkennetaan, että haitallisten vaikutusten lopettaminen tulee tehdä 9 artiklan ja ”tämän” eli 11 artiklan mukaisesti. On syytä tarkastella, mikä merkitys tällä tarkennuksella on. Yritys vastuudirektiivin 9 artiklassa säädetään tunnistettujen tosiasiallisten ja mahdollisten haitallisten vaikutusten priorisoinnista. Säännöksen 1 kohdassa todetaan, että jos kaikkia tunnistettuja haitallisia vaikutuksia ei ole mahdollista ehkäistä,

¹⁰⁶ Yhteenvetona yritys vastuudirektiivin tosiasiallisten ja mahdollisten haitallisten vaikutusten tunnistamisvelvoitteesta voidaan todeta, että riskiperusteinen lähestymistapa näkyy koko huolellisuusvelvoitteessa, asianmukaisten toimenpiteiden määritelmässä ja viime kädessä siinä, että tosiasiallisten haitallisten vaikutusten lisäksi täytyy tunnistaa mahdolliset haitalliset vaikutukset.

¹⁰⁷ Yritys vastuudirektiivin sääntelyllä ei ole 19 resitaalissa esitettyjen perusteluiden mukaan tarkoitus ”vaatia yrityksiä takaamaan kaikissa olosuhteissa, että haitallisia vaikutuksia ei koskaan esiinny tai että haitalliset vaikutukset lopetetaan”. Tarkoituksena on, että direktiivin pääasialliset velvoitteet koskevat keinoja.

lieventää, lopettaa tai minimoida täysimääräisesti ja samaan aikaan, tulee yritysten priorisoida 8 artiklan mukaisesti tunnistetut haitalliset vaikutukset¹⁰⁸. Priorisoinnin tulee 9 artiklan 2 kohdan mukaisesti perustua riskiarvioon, eli haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen. Haitallisten vaikutusten lopettamista koskevan 11 artiklan 3 kohdassa annetaan lisäksi tarkennuksia siitä, millaisia asianmukaisia toimenpiteitä edellytetään silloin, kun vaikutusta ei voida välittömästi lopettaa. Myös näitä on säännöstekstin perusteella tarkoitus suhteuttaa riskiin.

Kun tarkastellaan sitä, pitääkö yrityksen vähentää haitallisia vaikutuksiaan, on syytä kiinnittää huomiota priorisointia koskevan 9 artiklan 3 kohtaan. Sen mukaisesti on niin, että ”[k]un vakavimpiin ja todennäköisimpiin haitallisiin vaikutuksiin on puututtu 10 tai 11 artiklan mukaisesti kohtuullisessa ajassa, yrityksen on puututtava vähemmän vakaviin tai todennäköisiin haitallisiin vaikutuksiin”. Priorisoinnin avulla yritys pystyy näin määrittelemään riskiperusteisesti järjestyksen, jolla se puuttuu haitallisiin vaikutuksiinsa, mutta se ei voi jättää joitain vaikutuksia kokonaan huomiotta. Tutkielmassa on aiemmin tarkasteltu puuttumisen käsitettä ja todettu, että haitallisiin vaikutuksiin puuttuminen tarkoittaa direktiivissä sitä, että toteutetaan asianmukaisia toimenpiteitä, jotka ovat riskiperusteisia¹⁰⁹. Vaikka yritys voi priorisoimalla asettaa haitalliset vaikutuksensa jonkinlaiseen tärkeysjärjestykseen, ja puuttua vaikutuksiin tämän järjestyksen perusteella, on kuitenkin syytä huomata, että joka tapauksessa ratkaisevaa vaikuttaa olevan se, että vaikutuksiin puututaan asianmukaisilla toimenpiteillä riskiperusteisesti. Haitallisten vaikutusten vähentämistä ei tarvitse tehdä niin tehokkaasti, kuin silloin, jos puuttuminen ei olisi riskiperusteista.

Voidaan huomata, että yritys vastuudirektiivissä ei ainakaan kokonaan kielletä haitallisten vaikutusten aiheuttamista. Haitallisten vaikutusten lopettamista koskevan 11 artiklan 2 kohdassa säädetään, että ”[j]os haitallista vaikutusta ei voida välittömästi lopettaa, jäsenvaltioiden on varmistettava, että yritykset minimoivat tällaisen vaikutuksen laajuuden”. Sanamuodon perusteella tarkoitus on, että haitallinen vaikutus kuitenkin jossain vaiheessa

¹⁰⁸ Säännöstekstin mukaan on priorisoitava ”8 artiklan mukaisesti tunnistetut haitalliset vaikutukset”. Sanamuoto voisi viitata siihen, että saattaa olla olemassa joitain muitakin tunnistettuja haitallisia vaikutuksia kuin ne, jotka on tunnistettu 8 artiklan mukaisesti. Tutkielmassa tarkastelu on kuitenkin rajattu niin, että oletetaan, että 8 artiklan mukaisesti on onnistuttu tunnistamaan kaikki ne haitalliset vaikutukset, joita direktiivin haitallisten vaikutusten määritelmässä tarkoitetaan. Tällöin tärkeysjärjestys määrittellään näiden tunnistettujen haitallisten vaikutusten kesken.

¹⁰⁹ Ks. edellä alaviite 98. Puuttuminen ei siis ole sitä, että esimerkiksi yksiselitteisesti vähennettäisiin haitallisia vaikutuksia.

myöhemmin lopetetaan, vaikka sitä ei välittömästi voitaisikaan lopettaa. Säännöksen 3 kohdan mukaan ”[y]ritysten on tarvittaessa toteutettava seuraavat asianmukaiset toimenpiteet: [...]”. Direktiivissä tarkoitettujen asianmukaisien toimenpiteiden on määriteltävä direktiivin 3 artiklan 1 kohdan a alakohdassa, mutta tässä 11 artiklan säännöksessä annetaan lisäohjeita siitä, millaisia asianmukaisia toimenpiteitä yritysten tulee toteuttaa silloin, kun vaikutusta ei voida välittömästi lopettaa. Esimerkiksi 11 artiklan 3 kohdan a alakohdan mukaisesti on ”neutralisoitava haitallinen vaikutus tai minimoitava sen laajuus; kyseisten toimenpiteiden on oltava oikeassa suhteessa haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja laajuuteen sekä yrityksen osallisuuteen haitallisen vaikutuksen synnyssä [...]”. Nämä ovat ymmärtääkseni vaihtoehtoisia toimintatapoja silloin, jos haitallista vaikutusta ei pystytä lopettamaan, ja säännöstekstin perusteella on tarkoitus suhteuttaa toimenpiteet haitallisen vaikutuksen riskiin.

Sananmukaisesti tulkittuna 11 artiklan 3 kohdan a alakohdassa edellytetty vaikutuksen laajuuden minimoiminen tarkoittaa sitä, että haitallinen vaikutus saa edelleen olla olemassa, mutta vaikutuksen ulottuvuus tulee rajoittaa mahdollisimman pieneksi. Kun direktiivissä on kyse haitallisista ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksista, voi mahdollisimman pieni ulottuvuus oletettavasti tarkoittaa sitä, että mahdollisimman harvan ihmisen ihmisoikeuksia loukataan tai yksittäisen ihmisen oikeutta loukataan mahdollisimman vähän, taikka että mahdollisimman pieni alue ympäristöstä pilaantuu. Mutta mitä tarkoittaa haitallisen vaikutuksen neutralisointi? Arkikielisen merkityksen mukaisesti neutralisointi tarkoittaa vaikutuksen poistamista tai kumoamista. Voiko haitallista ihmisoikeus- tai ympäristövaikutusta kuitenkaan poistaa tai kumota muutoin kuin siten, että haitallinen vaikutus lopetetaan? Yrityksille annetaan tämän suhteen lisäohjeita, sillä 11 artiklan 3 kohdan b alakohdan perusteella yrityksiltä edellytetään seuraavaksi sitä, että ne laativat ja panevat täytäntöön korjaavan toimintasuunnitelman, ”[...] jossa on kohtuulliset ja selkeästi määritellyt määräajat asianmukaisten toimenpiteiden täytäntöönpanolle [...]”¹¹⁰. Sanamuodon mukaisesti tulkittuna korjaava suunnitelma ei kuitenkaan poista haitallista vaikutusta, vaan jollain tavalla korjaa aiheutunutta haittaa. Myöskään ei edellytetä sitä, että asetettaisiin määräaika esimerkiksi haitallisen vaikutuksen lopettamiselle, vaan määräaika on asetettava

¹¹⁰ Korjaavaa toimintasuunnitelmaa koskevien alakohtien b–f perusteella suunnitelmaan on tarkoitus sisältyä sellaisia toimenpiteitä, joilla on mahdollista korjata yrityksen toimintatapaa. Yritysten on myös tarjottava direktiivin 12 artiklan mukaisia korjaavia toimia, jotka oletettavasti ovat sellaisia, joilla haitallista vaikutusta pyritään korjaamaan haittaa kärsineen osalta.

asianmukaisten toimenpiteiden toimeenpanolle. Kun lisäksi toimenpiteet suhteutetaan riskiin, on mahdollista, että niillä ei kuitenkaan kokonaan poisteta tai kumota haitallista vaikutusta.

Jos haitallisen vaikutuksen lopettamisen osalta riittää vähimmillään se, että vaikutuksen laajuus minimoidaan, eikä lopettamiselle tarvitse asettaa määräaikaa, niin onko kyse tutkielmassa tarkastellusta haitallisten vaikutusten vähentämisestä? On ehkä mahdollista ajatella, että ihmisoikeus- ja ympäristöhaitat ovat luonteeltaan sellaisia, että niiden laajuuden minimoiminen tai haitallisen vaikutuksen neutralisoiminen ei poista sitä, että haitallinen vaikutus on joka tapauksessa jo aiheutunut¹¹¹. Kun yritykset laativat ja toteuttavat asianmukaisia toimenpiteitä, niiden on todennäköisesti syytä huomioida, että haitallisen vaikutuksen luonne vaikuttaa siihen, miten pontevilla toimilla haitallisiin vaikutuksiin täytyy ryhtyä puuttumaan¹¹². Onko silti mahdollista sanoa, että vaikka haitallisia vaikutuksia ei lopetettaisi, niin direktiivin sääntelyn myötä niitä edes vähennettäisiin? Vaikuttaa siltä, että tosiasiallisesti tehokas ihmisoikeus- tai ympäristöhaittojen vähentämistapa olisi se, että haitallisten vaikutusten syntyminen pitäisi ehkäistä kokonaan. Onkin syytä seuraavaksi kysyä, onko direktiivin sääntely haitallisten vaikutusten ehkäisemisen osalta sellaista, että yrityksille muodostuisi velvoite vähentää haitallisia vaikutuksiaan jatkossa.

2.2.4 Mahdollisten haitallisten vaikutusten ehkäiseminen (10 artikla)

Yritysvastuudirektiivin 1 artiklan 1 kohdan a alakohdan mukaisesti säädöksessä vahvistetaan säännöt, jotka koskevat yritysten tosiasiallisiin ja mahdollisiin haitallisiin ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksiin liittyviä yritysten velvoitteita. Tutkielmassa pyritään selvittämään, luodaanko direktiivissä haitallisia vaikutuksia koskevien velvoitteiden osalta sellainen sääntelyjärjestelmä, jonka myötä yritysten pitää tosiasiallisesti jatkossa vähentää haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksiaan. Edellä jaksossa 2.2.3 todetaan, että yrityksen ei ole sääntelyn perusteella käytännössä pakko lopettaa haitallisia vaikutuksiaan. Tutkielmassa ehdotetaan myös, että tosiasiallisten haitallisten vaikutusten lopettamista koskeva vähimmäisedellytys, eli jo olemassa olevien haitallisten vaikutusten minimoiminen tai neutralisoiminen ei ihmisoikeus- ja ympäristöhaittojen kohdalla vaikuta johtavan siihen, että

¹¹¹ Yritysvastuudirektiivin 11 artiklan 3 kohdan a alakohdan mukaisesti haitallinen vaikutus on tarvittaessa neutralisoitava tai sen laajuus minimoitava. On mahdollista ajatella, että yksittäisen ihmisen tai ympäristön kannalta tällaisella ei ole kuitenkaan merkitystä silloin, kun haitallinen ihmisoikeus- tai ympäristövaikutus on jo aiheutunut.

¹¹² Yritysvastuudirektiivin 3 artiklan 1 kohdan o alakohdan mukaisesti tapauksen olosuhteen tulee huomioida ja olosuhteisiin vaikuttaa mm. haitallisen vaikutuksen luonne.

haitalliset vaikutukset vähenisivät, vaan jotta yrityksen haitalliset vaikutukset tosiasiallisesti vähenisivät, pitäisi haitallisten vaikutusten aiheutuminen ehkäistä kokonaan. On syytä tarkastella, miten yritys vastuudirektiivissä on säännelty mahdollisten eli sellaisten haitallisten vaikutusten ehkäisemistä, jotka eivät vielä ole toteutuneet.

Yritys vastuudirektiivin 10 artiklan 1 kohdan mukaisesti

[j]äsenvaltioiden on varmistettava, että yritykset toteuttavat 9 artiklan ja tämän artiklan mukaisesti asianmukaisia toimenpiteitä ehkäistäkseen tai, jos ehkäisy ei ole mahdollista tai välittömästi mahdollista, lieventääkseen riittävästi mahdollisia haitallisia vaikutuksia, jotka on tunnistettu tai olisi pitänyt tunnistaa 8 artiklan mukaisesti [...].

Säännöksen mukaisesti yrityksen tulee ensisijaisesti toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä ehkäistäkseen mahdollisia haitallisia vaikutuksiaan. Vaikuttaa siltä, että yrityksille ei tässäkään huolellisuusvelvoitesäännöksessä aseteta sellaista velvoitetta, joka koskisi haitallisten vaikutusten ehkäisemistä, vaan velvoite koskee asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamista. Koska otsikon perusteella yritys vastuudirektiivi on kestävän yritystoiminnan huolellisuusvelvoitetta koskeva direktiivi, on syytä tarkastella sitä, onko yrityksille asetettu velvoite sellainen, että yritysten pitää velvoitteen perusteella kuitenkin tosiasiaissa ehkäistä haitallisia vaikutuksiaan eli varmistaa, että tällaiset vaikutukset eivät toteudu.

Säännöksen 1 kohdan a–c alakohtien mukaisesti yrityksen pitää useilla säännöksessä tarkemmin määritellyillä tavoilla arvioida sitä, voiko haitallinen vaikutus esiintyä, ja määrittää asianmukaiset toimenpiteet näiden huomioiden perusteella. Vaikuttaa siltä, että säännöksen perusteella yritysten tulee jatkossa olla selvillä siitä, voiko niiden toiminnasta aiheutua haitallisia vaikutuksia. Selvilläolovaatimus on havaittavissa myös haitallisten vaikutusten tunnistamista koskevassa 8 artiklassa.¹¹³ Koska yrityksille asetetaan velvoite, jonka

¹¹³ Tunnistamiseen sisältyvää selvilläoloodellytystä on tarkasteltu edellä tutkielman jaksossa 2.2.2. Myös Kuusniemi-Laine ym. (2024, s. 12) toteavat, että yritysten kestävää toimintaa koskevassa huolellisuusvelvoitteessa (corporate sustainability due diligence) on ajatuksena se, että yritysten edellytetään toteuttavan asiaankuuluvia toimenpiteitä, jotta ne saavat esiin sellaiset omassa toiminnassaan piilevät riskit ja huolenaiheet, jotka eivät vielä ole tiedossa. Kirjoittajat toteavat kuitenkin, että yritys vastuudirektiivissä säädettyssä huolellisuusvelvoitteessa huomion keskipisteessä ovat riskien sijaan vaikutukset. Kirjoittajista Lia Heasman on toisaalla (2022, s. 204) todennut, että asianmukaisen ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvoitteen perusajatus on ”ajatus vastuusta, joka menee senhetkistä tietoa pidemmälle”. Kirjoittaja toteaa tässä kohtaa McCorquodalen ja kumppaneiden tekstiin (2017) viitaten myös, että tarkoitus on ”keskittyä vaikutuksiin eikä riskeihin”. McCorquodale ja kumppanit tarkastelevat Heasmanin viittaamassa tekstissään sitä, että ihmisoikeuksia koskevassa asianmukaisessa huolellisuudessa (HRDD) ei tule huomioida nimenomaan yrityksille koituvia riskejä vaan ihmisoikeusvaikutuksia laajemmin. Saattaa olla, että tässä tarkastellaan hieman erilaista riskiä, mutta ymmärtääkseni yritys vastuudirektiivissä huolellisuusvelvoite vaikuttaa olevan nimenomaan riskiperusteinen, ei vaikutuksiin keskittyvä.

perusteella niiden on jatkossa oltava selvillä siitä, voiko niiden toiminnasta aiheutua ihmisoikeus- tai ympäristöhaittoja, eivät yritykset enää voi huomioida vain sellaisia haittoja, jotka ovat jo tapahtuneet ja joista ne jo tietävät. Niiden pitää pyrkiä ottamaan selvää, ja saattaa olla, että tunnistamisvelvoite, joka koskee haitallisen vaikutuksen mahdollisuutta, onkin lopulta se, mikä huolellisuusvelvoitteessa on merkityksellistä¹¹⁴.

Direktiivin 10 artiklan 1 kohdan perusteella yritysten pitää toissijaisesti toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä lieventääkseen riittävästi mahdollisia haitallisia vaikutuksiaan. Lieventämiseen tulee säännöstekstin perusteella pyrkiä silloin, jos mahdollista haitallista vaikutusta ei pystytä ehkäisemään ollenkaan tai välittömästi. Kun mahdollisen haitallisen vaikutuksen lieventämistä pohditaan arkikielisen merkityksen mukaisesti, voidaan ajatella, että lieventäminen vaikuttaa tarpeettomalta. Miksi on tarpeen pyrkiä lieventämään sellaista vaikutusta, joka ei ole vielä toteutunut? Tosiasiallisten haitallisten vaikutusten lieventämisvaatimus eli vaikutuksen laajuuden minimointia koskeva vaatimus on jo säädetty direktiivin 11 artiklassa, joten on syytä tarkastella sitä, mitä 10 artiklassa tarkoitettu lieventäminen tarkoittaa.

Säännöstekstin sanamuodon mukaista eli arkikielisen käsityksen mukaista tulkintaa selkeytyy, kun säännöstä tarkastellaan eteenpäin. Direktiivin 10 artiklan 2 kohdassa luetellaan asianmukaisia toimenpiteitä, joita on toteutettava silloin, jos ehkäiseminen ei ole tavalla tai toisella mahdollista. Mainitun 2 kohdan a alakohdan mukaisesti yrityksen on ”[...] tarvittaessa laadittava ja pantava täytäntöön ilman aiheutonta viivytystä ennaltaehkäisyä koskeva toimintasuunnitelma [...]”. Säännöstekstin perusteella suunnitelmassa tulee muun ohella olla ”selkeästi määritellyt määräajat asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamiseksi ja laadulliset ja määrälliset indikaattorit parannusten mittaamiseksi”. Sanamuodon perusteella mahdollisen haitallisen vaikutuksen lieventämistä ei tässä voi tulkita kirjaimellisesti, vaan lieventämisellä tarkoitetaan säännöksessä yksinkertaisesti sitä, että ehkäisemiseen on tähdättävä silloinkin, jos toistaiseksi toteutumaton, mutta mahdolliseksi tunnistettua haitallista vaikutusta ei ole mahdollista ainakaan välittömästi ehkäistä.

¹¹⁴ Myös esim. Kuusniemi-Laine ym. (2024, s. 12) tuovat esiin sitä, että OECD:n ohjeistuksen mukaan yritysten ei välttämättä ole mahdollista tunnistaa kaikkia mahdollisia haitallisia vaikutuksia. Olennaista näyttääkin direktiivin sääntelyn perusteella mielestäni olevan se, että vaikuttaa siltä, että niiden ei tarvitsekaan. Yritysten pitää tunnistaa riski, eli se, voiko niiden toiminnasta aiheutua niitä haitallisia vaikutuksia, joita yritys vastuudirektiivissä tarkoitetaan.

Haitallisten vaikutusten vähentämistä koskevan tutkimuskysymyksen kannalta olennaista vaikuttaa olevan se, että haitallisten vaikutusten ehkäisemistä säännellään joustavasti¹¹⁵. Kun huolellisuusvelvoitetta koskevaa tekstiä tulkitaan sanamuodon mukaisesti, on vaikea vastata yksiselitteisesti siihen, pitääkö yritysten vähentää haitallisia vaikutuksiaan. Myös direktiivin 19 resitaalin perusteella säädöksen velvoitteet koskevat pääasiassa keinoja, eli sitä, että pitää toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä. Koska asianmukaisia toimenpiteitä toteutetaan pääsääntöisesti riskiperusteisesti, ei kaikkiin haitallisiin vaikutuksiin tarvitse puuttua ollenkaan tai ainakaan heti. Vaikuttaa esimerkiksi siltä, että yrityksen ei ole pakko lopettaa tai yrittää estää ennalta sellaista haitallista vaikutusta, joka sen toiminnasta jo aiheutuu. Yrityksen pitää kuitenkin pyrkiä minimoimaan sellaisen haitallisen vaikutuksen laajuus tai neutralisoimaan vaikutus.

Lisäksi vaikuttaa siltä, että haitallisia vaikutuksia ei ole huolellisuusvelvoitteen sanamuodon mukaisen tulkinnan perusteella pakko ehkäistä ennalta, vaan vaikutusten lievennykseksi pitää viime kädessä laatia ennaltaehkäisyä koskeva toimintasuunnitelma, jossa laaditaan asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamisaikataulu. Olennaista haitallisten vaikutusten vähentämisvelvoitetta koskevan tarkastelun kannalta voisi kuitenkin olla se, että säännöksen mukaisesti pelkkä ennaltaehkäisyä koskevan toimintasuunnitelman laatiminen ei riitä, vaan suunnitelma on pantava täytäntöön ilman aiheetonta viivytystä. Lisäksi suunnitelmassa pitää kuvata myös se, miten parannuksia on tarkoitus mitata. Näiden perusteella voi sanamuodon mukaisen ja myös teleologisen tulkinnan perusteella päätellä, että haitallisten vaikutusten toteutumista on tosiasiallisesti tarkoitus estää ennalta.

Yhteenvetona voi todeta, että huolellisuusvelvoitteita koskevien säännösten mukaisesti velvoitteiden täyttämiseen kuuluu se, että yritykset toteuttavat asianmukaisia toimenpiteitä, joilla voidaan saavuttaa huolellisuusvelvoitteen tavoitteet. Kun huolellisuusvelvoitetta koskevien säännösten sisältöä ja asianmukaisten toimenpiteiden määritelmää tarkastellaan lähemmin, voidaan huomata, että yrityksille tarjoutuu asianmukaisten toimenpiteiden myötä joustovaraa huolellisuusvelvoitteiden täyttämiseen, mikä saattaa vaikuttaa kielteisesti ainakin haitallisten vaikutusten vähentämistä koskevaan tavoitteeseen. Asianmukaisten toimenpiteiden tuoma valinnanvara saattaa johtaa siihen, että huolellisuusvelvoitteen täyttämiseksi toteutetaan sellaisia toimenpiteitä, jotka eivät ole haitallisten vaikutusten

¹¹⁵ Toisin sanoen sääntelyssä ei suoraan edellytetä haitallisten vaikutusten ehkäisemistä, vaan asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamista.

vähentämisen kannalta niin tehokkaita, kuin silloin, jos velvoitteissa edellyttäisiin suoraan esimerkiksi haitallisten vaikutusten lopettamista. Joustovara syntyy erityisesti siitä, että huolellisuusvelvoite on riskiperusteinen. Kun yritysten täytyy huolellisuusvelvoitteen perusteella valikoida riskiarvion perusteella se, mihin haitallisiin vaikutuksiinsa ne puuttuvat, antaa riskiperusteisuus samalla yrityksille mahdollisuuden oikeuttaa se, että ne eivät puutu kaikkiin haitallisiin vaikutuksiinsa.

3 Oikeudellinen vastuu

3.1 Miten yritysvastuu oikeudellistuu?

Yritysvastuun yhteydessä käytetty vastuun käsite ei ole yksiselitteinen. Tässä tutkielmassa vastuu jaotellaan oikeudelliseen vastuuseen ja koettuun tai yhteiskunnalliseen vastuuseen¹¹⁶. Oikeudellinen vastuu on sitä, että yritykselle koituu ikäviä seurauksia, jos se ei noudata niitä velvoitteita, joita sille on asetettu sääntelyllä. Koska seurauksista ja vastuusta on säädetty, ne ovat oikeudellisia, ja tällöin on tarvittaessa mahdollista vedota siihen, että yritys ei ole tehnyt jotain, mitä sen olisi pitänyt tehdä. Koetun eli yhteiskunnallisen vastuun ajatellaan olevan sitä, että yritys toteuttaa vastuulliseksi kokemiaan toimenpiteitä vapaaehtoisesti. Vastuullisiksi koetuilla toimenpiteillä yritys voi vastata sidosryhmissään tai laajemmin yhteiskunnassa asetettuihin odotuksiin¹¹⁷. Koska tässä toimenpiteitä toteutetaan esimerkiksi suositusluontoisten ohjeistusten perusteella, ei oikein ole mahdollista vedota siihen, että yritysten olisi täytynyt toteuttaa näitä toimenpiteitä¹¹⁸.

Oikeuskirjallisuudessa yritysvastuun oikeudellistumisella on tarkoitettu esimerkiksi sitä, että suositusluonteiset vapaaehtoiset käytännöt, joista on aiemmin sovittu kansainvälisen tason yleissopimuksissa, muutetaan lainsäädännöksi¹¹⁹. Tässä yhteydessä on syytä pitää mielessä, että pelkkä suositusten muuttaminen laintasoisiksi säädöksiksi ei välttämättä takaa sitä, että

¹¹⁶ Koetulla tai yhteiskunnallisella vastuulla tarkoitetaan tutkielmassa sellaista vastuuta, joka ei perustu velvoitteiden vaan odotusten täyttämiseen, ja jota toteutetaan omaehtoisilla vapaaehtoisilla toimenpiteillä. Yhteiskunnallisessa vastuussa yritysten vastuu ulottuu varsinaista velvoitetta pidemmälle, koska yhteiskunta odottaa, että yritykset huomioivat varsinaisen velvoitteen lisäksi esimerkiksi joitain eettiseltä kannalta toivottavia lopputuloksia ja suunnittelevat toimintansa näihin sopivaksi. Odotukset voivat tulla yritysten tietoon esim. sen omilta sidosryhmiltä tulevien toiveiden muodossa tai laajempien suositusluonteisten toimintaohjeistusten myötä. Odotusten kohdalla ei ole kuitenkaan mahdollista vedota siihen, että yrityksen olisi pitänyt tehdä näitä toimenpiteitä, eikä yritykselle koidu mitään oikeudellisia seuraamuksia, jos se ei niitä tee. Ks. myös edellä jakso 1.1.4. Varsinaisen oikeudellisen vastuun muotoutumista on tarkasteltu oikeuskirjallisuudessa laajasti. Ks. esim. Bantekas – Oette (2024, s. 25–26), missä kirjoittajat kuvaavat sitä, miten yrityksiä on pyritty saattamaan oikeudelliseen vastuuseen valtioiden rajat ylittävistä ihmisoikeus- ja ympäristöloukkauksista mm. rikosoikeuden keinoilla; Ganguly – Setzer – Heyvaert (2018) tarkastelevat sitä, millaisia mahdollisuuksia on tuottaa oikeudellista vastuuta ilmasto-oikeudenkäyntien kautta; Partiti (2022) sekä Partiti – Bijlmakers – Delimatsis (2022) tarkastelevat sitä, miten yksityisiä vapaaehtoisia kestävyysstandardeja voidaan hyödyntää osoittamaan, että yritykset ovat vastuullisia ja toimivat vaatimusten mukaisesti, jolloin yritykset voivat välttää oikeudelliseen vastuuseen joutumista.

¹¹⁷ Ks. esim. Ristaniemi 2022, s. 22–25; ks. lisäksi Parker 2007, s. 207.

¹¹⁸ Vapaaehtoisesti toteutetun vastuullisuuden kohdallakin voidaan tuottaa oikeudellisia velvoitteita esimerkiksi sopimuskumppaneiden välille silloin, jos yritykset sopivat keskenään vastuullisten toimenpiteiden toteuttamisesta ja laiminlyönnin seuraamuksista. Tällöin on ehkä mahdollista ajatella, että vastuu on oikeudellista kyseisessä sopimussuhteessa.

¹¹⁹ Ks. esim. Saloranta 2024, s. 9.

yritysten haitalliset vaikutukset poistuvat¹²⁰. On ehkä mahdollista ajatella, että tarvitaan muutakin kuin yritys vastuuta oikeudellistavaa sääntelyä, joten on olennaista tarkastella ja arvioida niitä mekanismeja, joilla yritys vastuun todellisuudessa oikeudellistuu. Jotta tutkielmassa voidaan tarkastella sitä, millaista yritys vastuuta EU:n yritys vastuudirektiivillä tuotetaan, onkin syytä tarkastella yritys vastuun oikeudellistumista tarkemmin¹²¹. Tarkastelun kehyksenä käytetään tutkijoiden ehdottamaa jäsentämistapaa, jossa yritys vastuun oikeudellistumista jäsenetään kolmen normikokonaisuuden avulla. Nämä ovat yksityinen hallinta, julkinen sääntely ja yksityisoikeudellinen vastuu.¹²²

3.1.1 Yksityinen hallinta

Tarkastellaan yritys vastuun oikeudellistumista ensiksi yksityisen hallinnan kautta. Kansainvälisen tason ohjaavissa periaatteissa on jo ennen nykyisen velvoittavan sääntelyn voimaansaattamista edellytetty sitä, että yritykset kunnioittavat ihmisoikeuksia, ja että yritykset pyrkivät sen vuoksi vapaaehtoisesti estämään tai vähentämään aiheuttamia ihmisoikeusloukkauksia¹²³. Tärkeimpiä tällaisia ohjaavia periaatteita ovat YK:n laatimat yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat periaatteet ja OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille¹²⁴. Nämä ovat luonteeltaan suosituksia, joiden perusteella yrityksille ei muodostu oikeudellisia velvoitteita. Jotta ohjaavilla periaatteilla ja toimintaohjeilla olisi vaikutusta, pitäisi yritysten toteuttaa vapaaehtoisesti niissä ohjeistettuja toimia, joilla ne pyrkivät vähentämään haitallisia vaikutuksiaan.

¹²⁰ Esim. Deva (2023, s. 398) kirjoittaa tästä, ja myös Saloranta (2024) tarkastelee väitöskirjassaan sitä, että ihmisoikeushaittoja kärsineet ovat päässeet sääntelystä huolimatta huonosti oikeussuojakeinojen piiriin.

¹²¹ Esim. yritys vastuudirektiivin 1 artiklan 1 kohdan b alakohdan mukaisesti direktiivillä on tarkoitus vahvistaa korvaus vastuuta, joka seuraa säännöksen a alakohdassa tarkoitettujen velvoitteiden rikkomisesta. Viitatussa a alakohdassa säädetään velvoitteista, jotka säännöstekstin mukaisesti liittyvät yritysten tosiasiallisiin ja mahdollisiin haitallisiin ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksiin, eli niillä tarkoitetaan direktiivissä säädettyä huolellisuusvelvoitetta. On mielenkiintoista tarkastella, miten korvaus vastuusta on direktiivissä säädetty ja onko säädetty muunkinlaisesta vastuusta.

¹²² Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 160–161. Kirjoittajat ehdottavat, että oikeudellistuminen voidaan jäsentää yksityisen hallinnan, julkisen sääntelyn ja yksityisoikeudellisen vastuun avulla. On varmaankin mahdollista ymmärtää niin, että näiden kokonaisuuksien kautta muodostuu ikään kuin reittejä, joita pitkin vastuuta oikeudellistava aines voidaan saada osaksi yritys vastuun kokonaisuutta; Yritys vastuun oikeudellistamisesta tai lähinnä siitä, miksi sitä pitäisi tehdä, kirjoittaa myös Parker 2002, s. 245.

¹²³ Periaatteet ovat suositusluontoisia ja tämä sopii ymmärtääkseni siihen, mitä Parker (2007, s. 207) tarkoittaa, kun hän toteaa, että yritys vastuussa tavoitellaan sitä, että yritykset tekevät hieman enemmän kuin sen, mitä sääntelyssä edellytetään.

¹²⁴ United Nations, OHCHR 2011, s. 1. Tässä esitellään ne yleiset periaatteet, joiden muodostaman kehikon varaan YK on laatinut yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteensa. Yleisiin periaatteisiin kuuluu 1) valtioiden velvollisuus varmistaa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien toteutuminen, 2) yritysten rooli ihmisoikeuksien kunnioittajana, ja 3) vahinkoa kärsineen oikeus hyvitykseen.

Yksityistä hallintaa ovat esimerkiksi yritysten sopimukset tai code of conduct -ohjesäännöt sekä erilaiset standardit, joilla vastuullisuus voidaan osoittaa niillä osa-alueilla, joita standardit koskevat¹²⁵. Käytännössä yritykset voivat omaehtoisesti ottaa näiden avulla itselleen yritysvastuuvuorotteita ilman, että niillä on lainsäädännöllistä velvollisuutta siihen¹²⁶. Yritykset antavat valitsemilleen toimintatavoille oikeudellisen merkityksen, kun ne sopivat kumppaneidensa kanssa siitä, että kyseisiä suositeltuja toimintatapoja noudatetaan sopimussuhteessa. Tällä tavoin yritysvastuu oikeudellistuu niiden oikeustoimien avulla, joita sopimussuhteen perusteella toteutetaan. Yritykset voivat tässä valita toteutettavaksi ne yritysvastuusuosituksissa ohjeistetut toimintatavat, jotka se kokee omaa vastuullisuuttaan edistäviksi. On syytä huomata, että vapaaehtoisesti otettujen velvoitteiden oikeudelliset vaikutukset rajautuvat kuitenkin yritysten ja niiden kumppaneiden välisiin sopimussuhteisiin.

3.1.2 Julkinen sääntely

Yritysvastuun oikeudellistumista voi tarkastella toiseksi julkisen sääntelyn kautta¹²⁷. Yritysten vastuullista toimintaa on säännelty lain tasoisesti jo ennen yritysvastuudirektiiviä, sillä useat valtiot ovat laatineet vastuullisuutta koskevaa kansallista lainsäädäntöä. Näissä säädöksissä yrityksille on asetettu lähinnä tiedon julkistamista koskevia velvoitteita, kuten esimerkiksi sellaisia, joiden perusteella yrityksen tulee arvioida ympäristöriskejään ja raportoida niistä.¹²⁸ Koska eri valtiot alkoivat enenevässä määrin saattaa voimaan kansallisia yritysvastuulakeja, koettiin EU:ssa tarpeelliseksi yhtenäistää yritysvastuun sääntelyä¹²⁹. EU:n yritysvastuudirektiivi on julkista sääntelyä ja sillä pyritään oikeudellistamaan yritysvastuuta¹³⁰.

¹²⁵ Mm. Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 160; Yksityisten standardien hyödyntämisestä on kirjoittanut esim. Partiti 2022.

¹²⁶ Tällä tavalla suositusluonteisia ohjeistuksia on ollut tapana saattaa käytäntöön.

¹²⁷ Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 160–161.

¹²⁸ Ranskan vuoden 2017 loi de vigilance on tapana mainita esimerkkinä kansallisesta sääntelystä. Ks. esim. Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 161. Myös nämä kirjoittajat tuovat esiin mm. ranskalaisen Loi no. 2017-399 du 27 Mars 2017 -säädöksen. McCullagh (2024, s. 605) tuo esiin mainitun ranskalaisen säädöksen lisäksi myös Saksassa vuonna 2023 voimaan tulleen säädöksen, joka koskee asianmukaista huolellisuutta arvoketjuissa (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz).

¹²⁹ Ks. esim. yritysvastuudirektiivin 16 resitaali, jossa direktiivin säätämistä perustellaan niin, että direktiivillä on tarkoitus varmistaa sitä, että yritykset edistävät mm. yhteiskuntien kestävyteen siirtymistä. Oikeuskirjallisuudessa esim. McCullagh (2024, s. 605) esittelee, millaista yritysvastuuta koskevaa kansallista lainsäädäntöä direktiiviä ennen on saatettu voimaan Ranskassa ja Saksassa. Venturan (2023, s. 239) mukaan EU:ssa yritysten kestävämpää toimintaa on aiemmin tavoiteltu epäsuorasti mm. suositusluontoisilla ohjeistuksilla. Myös mm. Heasman (2022, s. 191) tuo esiin soft law -tasoisten sääntelyinstrumenttien ongelmallisuutta ja sitä, että useat valtiot ovat ryhtyneet toteuttamaan velvoittavaa sääntelyä.

¹³⁰ Ks. esim. Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 159–160. Kirjoittajien mukaan arvoketjuissa toimiminen on nostanut esiin haastavia vastuukysymyksiä siitä, kuka on oikeudellisesti vastuussa tuotannon

Yksityinen hallinta on tärkeä yritys vastuun oikeudellistumisen väylä yritys vastuudirektiivin voimaan saattamisen jälkeenkin. Ero aiempaan on se, että sysäys yksityisen hallinnan keinojen ja välineiden käyttämiseen voi nyt tulla yritysten omaehtoisuuden lisäksi julkisesta sääntelystä. Esimerkiksi yritys vastuudirektiivin 10 artiklan mukaisesti yritysten pitää ehkäistä haitallisia vaikutuksiaan asianmukaisten toimenpiteiden avulla muun ohella siten, että liikeyrityksiltä tulee pyrkiä saamaan sopimuksissa lupaus siitä, että myös liikeyritys noudattaa yrityksen käytäntösääntöjä ja toimintasuunnitelmia, jotka koskevat huolellisuusvelvoitteita¹³¹. Voidaan huomata, että yritys vastuudirektiivi on julkista sääntelyä, jossa edellytetään, että yritykset toteuttavat tiettyjä vastuullisuustoimenpiteitä. Yritys toteuttaa siltä edellytetyt toimenpiteitä ainakin osittain omien tuttujen sisäisen hallinnan keinojensa avulla, joten vaikuttaa siltä, että oikeudellistumisen mekanismina ovat edelleen yksityisen hallinnan menetelmät¹³². Voidaan todeta, että oikeudellista yritys vastuuta on kuitenkin yritys vastuudirektiivin myötä vahvistettu, koska haitallisiin ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksiin on nyt puututtava siksi, että puuttumisvelvoite on asetettu sääntelyllä.¹³³ Yritykset voivat edelleen ottaa itselleen yritys vastuuelvoitteita myös vapaaehtoisesti, mutta olennaista on se, että huolellisuusvelvoitteessa edellytetyt vastuullisuustoimenpiteet on nyt toteutettava seuraamusten uhalla.

3.1.3 Yksityisoikeudellinen vastuu

Oikeudelliset seuraamukset tekevät yritys vastuusta oikeudellista. Tutkijat ehdottavat, että yritys vastuun oikeudellistumista on kolmanneksi mahdollista hahmottaa siviilioikeudellisen vastuun kautta¹³⁴. Yritys vastuudirektiivissä yksityisoikeudellisesta vastuusta säädetään 29 artiklassa. Säännöksen 1 kohdan mukaisesti yritys tulee voida saattaa korvausvastuuseen, jos

ulkoisvaikutuksista ja millä perusteella. Aiemmin yritys vastuu on ymmärretty enemmänkin osaksi yrityksen markkinointia ja maineenhallintaa, mutta nyt vaaditaan oikeudellista vastuuta.

¹³¹ Yritys vastuudirektiivi 10 artikla 2 kohta, sopimusten osalta b alakohda; Esimerkkinä siitä, millaisia sopimuksia yritykset voisivat tehdä, ks. Saloranta – Hurmerinta-Haanpää 2023, esim. s. 223, 225. Kirjoittajat tarkastelevat sitä, miten yritysten vastuullisuusvelvoitteita voidaan toteuttaa yksipuolisten turvaavien sopimusten sijaan sopimuskumppaneiden yhteistyön onnistumista edistävien proaktiivisten sopimusten avulla.

¹³² Mm. Ooms 2022 ja Haines 2017 kirjoittavat siitä, miten yritysten sisäisen hallinnan keinoja hyödynnetään riskinhallinnassa.

¹³³ Esim. Ooms (2022, s. 51) kirjoittaa siitä, miten huolellisuusvelvoitteet perustuvat siihen, että yritykset toteuttavat niitä omien sisäisen hallinnan järjestelmiensä avulla. Oletettavasti yritys vastuudirektiivissä tavoitteena on ollutkin se, että yritysten toimintamallit saadaan valjastettua julkisen sektorin toimintojen toteuttamiseen. Esim. professori Jan-Erik Lane (2000) määrittelee viime vuosikymmenen lopulla virinneen New Public Management -suuntauksen niin, että siinä yksityisen sektorin hallintatekniikoita sovelletaan julkisten palveluiden tuottamisessa; Lisäksi mm. Haines 2017 ja Black 2005 ovat kirjoittaneet siitä, miten uudenlaisen hallinnon yhteydessä alettiin toteuttaa myös riskiperusteista hallintaa.

¹³⁴ Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 160–161.

luonnolliselle tai oikeushenkilölle aiheutuu vahinkoa siitä, että yritys on säännöksessä tarkemmin säädetyllä tavalla jättänyt noudattamatta huolellisuusvelvoitteitaan. Säännöksen 2 kohdan mukaisesti yksityisoikeudellinen korvausvastuun määrittämiseen sovelletaan kansallista lainsäädäntöä.¹³⁵ Vaikuttaa siltä, että siviilioikeudellisen vastuun toteutuminen edellyttää sitä, että vahingon kärsijä vetoaa oikeuteensa saada korvausta ja osoittaa, että on olemassa korvausperuste¹³⁶.

Yksityisoikeudellisen vastuun toteutumisessa on ollut ongelmia. Kansallisissa tuomioistuimissa on jo ennen direktiivin voimaantuloa ratkottu useita tapauksia, joissa kyse on eri tavoin ollut ylikansallisen tuotannon vastuukysymyksistä. Tutkijat ovat todenneet, että yksityisoikeudellisen vastuun toteutumisen suurimmat ongelmakohdat juontuvat siitä, että ylikansallinen tuotanto on organisatorisesti ja maantieteellisesti sirpaloitunutta.¹³⁷

Yritysvastuudirektiivin soveltamisen myötä pitäisi oletettavasti käydä niin, että vastuun toteutuminen varmentuu ja sujuvoituu. Eräiden tutkijoiden mukaan direktiivi on ensimmäinen pakottavaa huolellisuusvelvoitetta koskevaa sääntelyä sisältävä säädös, jossa arvoketjujen johto- ja sopimuskumppaniyritysten vastuun muodostuminen on määritelty näin selkeällä tavalla¹³⁸.

3.2 Miten yritysvastuuta oikeudellistetaan yritysvastuudirektiivillä?

3.2.1 Oikeudellinen vastuu

Tutkielmassa on tavoitteena selvittää, muodostuuko yrityksille direktiivin sääntelyn myötä haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskeva oikeudellinen vastuu. Oikeudellinen

¹³⁵ Esim. Suomessa sopimuksenulkoista korvausvastuuta säännellään Hemmon (2005, s. 15–16) mukaan yleisesti vahingonkorvauslaissa (412/1974) ja myös vahingonkorvausoikeudellista erityissääntelyä on runsaasti.

¹³⁶ Hemmo (2005, s. 3–4) toteaa, että sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuun kohdalla näyttötaakka on vahingon kärsineellä; Ks. lisäksi yritysvastuudirektiivin 29 artiklan 1 kohdan a ja b alakohdat, joiden mukaisesti korvausvastuun edellytyksenä on, että yritys on säännöksessä tarkemmin määritellyllä tavalla jättänyt noudattamatta tiettyjä huolellisuusvelvoitteissa säädettyjä velvoitteita, ja että tästä on aiheutunut vahinkoa säännöksessä tarkoitettulla tavalla. Kuten mm. Parker (2002, s. 262) tuo esiin, siviilioikeudellinen vastuu voi kuitenkin toteutua vain, jos sitä vaaditaan. Bueno ym. (2024 s. 297) huomauttavat, että yritysvastuudirektiivi on ensimmäinen yritysten asianmukaista huolellisuutta koskeva säädös, jossa vastuun toimeenpano toteutetaan kahden toisiaan täydentävän järjestelmän kautta. Direktiivin 28 artiklassa edellytetään, että perustetaan eurooppalainen valvontaviranomaisverkosto, joka valvoo yrityksiä ja sitä kautta hallinnollisten seuraamusten toteutumista.

¹³⁷ Ks. esim. Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 162–163. Kirjoittajat mainitsevat esimerkeiksi oikeuskäytännöstä muun muassa tapaukset Lungowe v Vedanta, jossa on kirjoittajien mukaan tarkasteltu vastuuta yrityksen omien yritysvastuuväitteiden täytäntöönpanosta, sekä Milieudéfense v RDS, jossa on vastaavasti tarkasteltu sitä, ovatko yrityksen sisäiset toimintaohjeet riittäviä suhteessa kansallisiin ja kansainvälisiin päästövähennystavoitteisiin.

¹³⁸ ks. Bueno ym. 2024, s. 298.

vastuu edellyttää sitä, että on säädetty velvoite, ja että velvoitteen täyttämättä jättämisestä koituu haitallinen seuraamus sille, joka oli velvollinen täyttämään velvoitteen¹³⁹. Tarkastellaan aluksi sitä, toteutuuko direktiivin sääntelyn myötä yritysten oikeudellinen vastuu.

Yritysvastuudirektiivissä säädetään haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskevasta huolellisuusveloitteesta, jonka perusteella yrityksille muodostuu oikeudellisia velvoitteita. On syytä huomata, että huolellisuusveloitteiden rikkomisesta seuraa direktiivin sääntelyn perusteella pääasiassa jotain muuta kuin siviilioikeudellinen korvausvastuu, jota pidetään yhtenä yritysvastuun oikeudellistumisen väylänä¹⁴⁰. Direktiivin 27 artiklan 1 kohdassa edellytetään, että jäsenvaltiot huolehtivat siitä, että direktiivin nojalla annettujen kansallisten säännösten rikkomisella on seuraamuksia, joiden tulee olla tehokkaita, oikeasuhteisia ja varoittavia¹⁴¹. Voidaan todeta, että yrityksille koituu sääntelyn perusteella haitallisia seuraamuksia, jos ne laiminlyövät velvoitteidensa täyttämisen, joten sääntelyllä tuotetaan tältä osin oikeudellista vastuuta.

Parkerin tarkoittama hyvän sääntelyn mukainen oikeudellinen vastuu puolestaan edellyttäisi sitä, että huolellisuusveloitteen rikkomisesta koituvien seurausten pitäisi olla riippuvaisia siitä, onko yritys onnistunut toteuttamaan tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä, eli sellaisia, joilla aiheutunut haitta tai haitallinen vaikutus oli tunnistettu ja siihen oli puututtu¹⁴². Toteutuuko direktiivin sääntelyllä jopa sellainen oikeudellinen vastuu, jonka voidaan sanoa olevan yritysvastuun kannalta erityisen onnistunutta?

Direktiivin 27 artiklan 2 kohdan d alakohdan mukaisesti on tarvittaessa huomioitava ”[...] se, missä määrin priorisointipäätökset on tehty 9 artiklan mukaisesti [...]”. Sanamuodon mukaan voidaan päätellä, että itsesääntelynä toteutettavien priorisointitoimenpiteiden asianmukaisella toteuttamisella on tarkoitus olla vaikutusta seuraamukseen, mutta haitallisten vaikutusten tunnistamista ei ole mainittu. Säännöksen 2 kohdan b alakohdan perusteella seuraamusten määrää arvioitaessa on lisäksi tarkoitus huomioida muun ohella sitä, miten yritys on toteuttanut 10 ja 11 artiklassa tarkoitettua itsesääntelyä huolellisuusveloitteiden täyttämiseksi. Myös tämän perusteella voidaan todeta, että oikeudellinen vastuu on ainakin

¹³⁹ Saarnilehto ym. 2004, s. 186.

¹⁴⁰ Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 160–161.

¹⁴¹ Ero siviilioikeudelliseen vastuuseen vaikuttaa olevan se, että tässä seuraamuksia ei ole kytketty siihen, että olisi aiheutunut todettavissa olevaa vahinkoa, vaan pelkkä sääntöjen rikkominen aiheuttaa seuraamuksen.

¹⁴² Parker 2002, s. 256–257.

joiltakin osin kytketty siihen, miten yritykset ovat toteuttaneet itsesääntelyä. Tämän perusteella voidaan todeta, että direktiivillä tuotetaan yrityksille oikeudellinen vastuu, joka ainakin osittain on kytketty siihen, miten yritykset ovat toteuttaneet itsesääntelyä huolellisuusvelvoitteen täyttämiseksi. Voidaan todeta, että direktiivillä luodaan oikeudellista vastuuta, joka on lisäksi yritys vastuun kannalta ainakin osittain onnistunutta. Oikeudellinen vastuu toisin sanoen on sellaista, että sen pitäisi ohjata yrityksiä siihen, että ne toteuttavat tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä.

3.2.2 Mitä oikeudellinen vastuu koskee?

Tutkielmassa on aiemmin pääluvussa 2 ehdotettu, että koska yrityksiltä edellytetään sitä, että ne toteuttavat asianmukaisia toimenpiteitä, ei huolellisuusvelvoite välttämättä ole haitallisten vaikutusten vähentämisen kannalta niin tehokas kuin se voisi olla. Oikeudellisen vastuun kohdalla voikin käydä niin, että sen kautta yrityksiä ohjataan toteuttamaan tehokkaita toimenpiteitä, mutta toimenpiteet eivät ole tehokkaita haitallisten vaikutusten vähentämisen suhteen, vaan huolellisuusvelvoitteen täyttämisen eli asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamisen suhteen. Tämän vuoksi vaikuttaa siltä, että yritys vastuudirektiivissä luotu oikeudellisen vastuun mekanismi ei ohjaa yrityksiä siihen, että ne alkaisivat toteuttaa haitallisten vaikutusten tunnistamiseen ja ehkäisemiseen tähtäviä toimenpiteitä. Ymmärtääkseni onkin mahdollista ajatella, että direktiivillä luotu oikeudellinen vastuu ei viime kädessä koske haitallisia ihmisoikeus- tai ympäristövaikutuksia, vaan asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamista.

Direktiivin 27 artiklan säännöstekstin perusteella voidaan huomata, että säädetyt seuraamukset ovat pääasiassa hallinnollisia sanktioita¹⁴³. Koska tällainen hallinnollinen sanktio suoritetaan valtiolle, se ei korvaa henkilölle aiheutunutta vahinkoa. Tämän perusteella voidaan ajatella, että yritys vastuudirektiivillä tuotettu vastuu ei lähtökohtaisesti ole Parkerin tarkoittamaa hyvää oikeudellista vastuuta, jossa vahingon kärsijälle korvataan se haitta, joka

¹⁴³ Yritys vastuudirektiivin 27 artiklan 3 kohdan mukaisesti jäsenvaltioiden tulee säätää ainakin taloudellisista seuraamuksista. Lisäksi 4 kohdan mukaisesti "[t]aloudellisten seuraamusten enimmäismäärän on oltava vähintään 5 prosenttia yrityksen maailmanlaajuisesta nettoliikevaihdosta sakon määräämisestä tehtyä päätöstä edeltävänä tilivuotena". Sanamuodon perusteella on syytä olettaa, että seurauksen on tarkoitettu olevan sakko. Myös mainehaittaa on mahdollista pohtia tässä yhteydessä (ks. yritys vastuusta maineenhallinnan välineenä esim. Viljanen – Salminen – Rajavuori 2022, s. 159–160). Tehokkaammaksi seuraamukseksi olisi oletettavasti voitu säätää myös esimerkiksi vienti- tai tuontikielto, mutta nyt niin ei ole. Tai mahdollisesti esim. yrityksen poissuljenta julkisista hankinnoista, kuten metsäkatoasetuksessa (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2023/1115 tiettyjen metsäkatoon ja metsien tilan heikkenemiseen liittyvien hyödykkeiden ja tuotteiden asettamisesta saataville unionin markkinoilla ja viennistä unionista sekä asetuksen (EU) N:o 995/2010 kumoamisesta, 25 artikla).

laiminlyönnistä on aiheutunut.¹⁴⁴ Direktiivin 12 artiklassa yritykselle asetetaan tosin velvollisuus tarjota korjaavia toimia silloin, jos yritys on yksin tai yhdessä aiheuttanut tosiasialliseen haitallisen vaikutuksen. Mahdollisesti tällä tavoin restoratiivisen vastuun toteutumista edistetään yritysvastuudirektiivissä, mutta ei oikeudellisen vastuun kautta, vaan osana huolellisuusvelvoitetta.

Yrityksen siviilioikeudellisesta korvausvastuusta säädetään yritysvastuudirektiivin 29 artiklassa. Säädöksen 1 kohdan mukaisesti yritys voidaan asettaa korvausvastuuseen, jos ”yritys on tahallisesti tai tuottamuksellisesti jättänyt noudattamatta 10 ja 11 artiklassa säädettyjä velvoitteita [...]”. Sanamuodon perusteella vaikuttaa siltä, että se, voidaanko yritys ylipäätään asettaa korvausvastuuseen, riippuu siitä, onko yritys toteuttanut sääntelyssä edellytetyt itsesääntelytoimenpiteitä vai ei. Sanamuodon perusteella jää kuitenkin epäselväksi se, onko toteutettujen itsesääntelytoimenpiteiden tehokkuudella merkitystä korvausvastuun määrittämisen yhteydessä. Säännöstekstin perusteella kuitenkin yritys voidaan asettaa korvausvastuuseen, jos se ei ole toteuttanut vaadittuja itsesääntelytoimenpiteitä joko tahallaan tai koska se on ollut huolimaton.¹⁴⁵ Vaikuttaa siltä, että siviilioikeudellisen vastuun yhteydessä on hallinnollisiin seuraamuksiin verrattuna hieman selkeämmin säädetty niistä perusteista, joilla korvausvastuuta määritellään¹⁴⁶. Tästä huolimatta vaikuttaa siltä, että oikeudellista vastuuta ei tältä osin ole yritysvastuudirektiivissä kytkeytyä tehokkaan itsesääntelyn toteuttamiseen aivan niin yksiselitteisesti kuin Parkerin kuvaamassa metasääntelytavassa olisi toivottavaa.

Yritysvastuudirektiivissä säädettyjen hallinnollisten seuraamusten ja siviilioikeudellisen korvausvastuun kohdalla tarkastellaan sellaista haitallista vaikutusta, joka on jo aiheutunut. Itsesääntelytoimenpiteiden tehokas toteuttaminen ja oikeudellinen vastuu voitaisiin hyvässä metasääntelyssä kytkeä Parkerin mukaan myös siten, että mikäli yritys rikkoo velvoitteitaan, sitä edellytettäisiin seuraamusten uhalla laatimaan ja toimeenpanemaan itsesääntelykeinojensa

¹⁴⁴ Parkerin mukaan (2002, s. 246) seuraamuksia koskeva oikeudellinen vastuu ohjaa yritykset toteuttamaan tehokasta itsesääntelyä, minkä seurauksena lopulta käy niin, että vastuusta tulee restoratiivista eli sellaista, missä vahingot korvataan ja lisäksi toimintatapoja muutetaan. On ehkä mahdollista ajatella, että yritys voi hallinnollisen sanktion kohdalla pikemminkin vain punnita, onko taloudellinen seuraamus niin merkittävä, että haitallisen vaikutuksen aiheuttaminen kannattaa lopettaa. Vahingon kärsijä ei joka tapauksessa saa tällä tavoin hyvitystä.

¹⁴⁵ Yksinkertaistetusti on siis niin, että jos todetaan, että yritys ei ole toteuttanut itsesääntelyä vaaditulla tavalla, pitää seuraavaksi arvioida vielä sitä, mistä toteuttamatta jättäminen johtuu. Mahdollisesti tulevissa tuomioistuinkäsittelyissä ratkaistaan se, arvioidaanko tässä samalla sitä, onko yrityksen itsesääntelyä toteutettu tehokkaasti.

¹⁴⁶ Siviilioikeudellinen korvausvastuu tosin ”aktivoituu” vain silloin, jos vahinkoa kärsinyt vie asian eteenpäin eli vaatii korvausta.

avulla järjestelmä, jolla tunnistetaan, estetään ja korjataan mahdolliset tulevat rikkomukset. Tällöin itsesääntelytoimenpiteiden suorittamista koskeva oikeudellinen vastuu suuntautuisi tulevien haittojen ehkäisemiseen.¹⁴⁷ Yritysvastuudirektiivissä ei ole säädetty niin, että itsesääntelytoimenpiteiden suunnittelu ja toteuttaminen olisi keino korvata aiheutettu haitta, vaan itsesääntelyn toteuttaminen on velvoite, jonka täyttämistä sääntelyllä lähtökohtaisesti edellytetään¹⁴⁸. Jää nähtäväksi, onko direktiivissä asetettu oikeudellinen vastuu riittävä siihen, että se ohjaa yrityksiä ottamaan yritysvastuuvollisuutensa vakavasti.

Oikeuskirjallisuudessa on tuotu esiin huolta siitä, että yritysvastuudirektiivin myötä toimintaketjun johtoyritykset pystyvät siirtämään korvausvastuuta sopimusten avulla toimintaketjussa eteenpäin. On esitetty, että johtoyrityksen ei oikeastaan tarvitse muuttaa omia toimintatapojaan, jos ne edellyttävät sopimuksissaan, että sopimuskumppanit toteuttavat kestävään yritystoimintaan soveltuvia toimenpiteitä.¹⁴⁹ Direktiivin 7 artiklan 1 kohdan perusteella yrityksen pitää laatia huolellisuusvelvoitetta koskeva toimintapolitiikka, jolla varmistetaan riskiperusteinen huolellisuusvelvoite. Artiklan 2 kohdan b alakohdan mukaisesti 1 kohdassa tarkoitetun toimintapolitiikan on sisällettävä muun ohella käytännesäännöt, joissa kuvataan ne säännöt ja periaatteet, joita on noudatettava kaikkialla yrityksessä. Yrityksen pitää lisäksi direktiivin 10 artiklan 2 kohdan a alakohdassa tarkemmin määritellyllä tavalla laatia ja panna täytäntöön haitallisten vaikutusten ennaltaehkäisyä koskeva toimintasuunnitelma, ja saman säännöksen b alakohdan mukaisesti yrityksen pitää pyrkiä saamaan suoralta liikekumppanilta sopimukseen perustuvat vakuudet siitä, että liikekumppani varmistaa muun ohella käytännesääntöjen ja tarvittaessa ennaltaehkäisyä koskevan toimintasuunnitelman noudattamisen.

Sanamuodon perusteella on mahdollista ymmärtää niin, että edellä tarkoitettujen sopimukseen perustuvien vakuuksien tulee koskea nimenomaan 7 artiklassa tarkoitettuja käytännesääntöjä ja 10 artiklassa tarkoitettua toimintasuunnitelmaa. Tämän perusteella on mahdollista arvioida,

¹⁴⁷ Parker 2002, s. 257, 261–262. Parker toteaa tässä (s. 262), että yrityksen laatima itsesääntelyjärjestelmä voi koskea yhtä lailla rikosvastuuta, siviilioikeudellista vastuuta ja hallinnollista vastuuta.

¹⁴⁸ Ks. mm. yritysvastuudirektiivin 10 artikla. Direktiivissä ei ymmärtääkseni ole säännelty niin, että mikäli yritys aiheuttaa haitallisen vaikutuksen, sille voitaisiin määrätä seuraamuksena velvollisuus laatia itsesääntelyjärjestelmä, jolla vastaavanlaisen haitan aiheutuminen voitaisiin tulevaisuudessa estää. Direktiivin 27 artiklassa säädetään kuitenkin, että ”[j]äsenvaltioiden on säädettävä tämän direktiivin nojalla annettujen kansallisten säännösten rikkomiseen sovellettavista seuraamuksista [...]”. Mahdollisesti kansallisesti voitaisiin säätää yrityksille restoratiiviseen vastuuseen tähtäävän itsesääntelyn toteuttamista koskevia seuraamuksia.

¹⁴⁹ McCullagh 2024, s. 614. Kirjoittaja tosin tarkastelee yritysvastuudirektiiviehdotusta (COM/2022/71 final), mutta tässä käsiteltyjen säännösten osalta säädösehdotuksen ja lopullisen voimaan saatetun säädöksen soveltaminen vaikuttaisivat tuottavan vertailun kannalta riittävän samanlaisia lopputuloksia.

että lainsäätäjän tarkoituksena on se, että yritykset tavoittelevat liikekumppaneiltaan sopimusten avulla nimenomaan lupauksia siitä, että liikekumppanit noudattavat samanlaisia kestävästä yritystoimintaa koskevia käytänteitä, sääntöjä, periaatteita ja toimintasuunnitelmia kuin yritykset itsekin¹⁵⁰. Tämän perusteella on ehkä mahdollista ajatella, että tavoitteena on se, että yritykset eivät ainakaan sopimusvakuuksien osalta ryhdy laatimaan sellaisia sopimuksia, joiden mukaisesti pelkästään sopimuskumppaneiden edellytettäisiin toteuttavan kestävästä yritystoimintaan soveltuvia toimenpiteitä, vaan yritykset toteuttavat näitä myös itse.

3.2.3 Yritysten selvilläolovelvollisuus

Oikeuskirjallisuudessa on huomautettu, että yritysvastuudirektiivillä asetetaan ensimmäistä kertaa yrityksille oikeudellinen velvoite, jolla niitä edellytetään olemaan selvillä haitallisista vaikutuksistaan¹⁵¹. Direktiivin 8 artiklassa säädettyä haitallisten vaikutusten tunnistamista koskevaa velvoitetta on tarkasteltu tutkielman jaksossa 2.2.2. Säännöstekstin perusteella vaikuttaa siltä, että huolellisuusvelvoite koskee haitallisten vaikutusten tunnistamisen osalta varsinaisesti sitä, että yritysten tulee olla selvillä siitä, voiko niiden toiminnasta aiheutua haitallisia vaikutuksia. Lisäksi joihinkin haitallisiin vaikutuksiin tulee riskiarvion perusteella puuttua. Tämän perusteella voi ajatella, että direktiivillä asetettu oikeudellinen velvoite koskee viime kädessä selvilläoloa. Yritysten, säädöstä soveltavien ja siitä tulkintavaikutusta ammentavien tuomioistuinten sekä säädöksen perusteella kansallista sääntelyä laativien lainsäätäjien on syytä olla selvillä siitä, mitä haitallisiin vaikutuksiin puuttuminen tarkoittaa ja miten yritysten olisi direktiivin perusteella tarkoitus olla vastuussa silloin, jos ne eivät puutu¹⁵². Jäsenvaltioiden yksilöllinen päätäntävalta seuraamusten suhteen on koettu oikeuskirjallisuudessa huolestuttavaksi. Ajatellaan, että velvoitteiden rikkomisesta aiheutuvat sanktiot voivat olla kovin erilaisia eri jäsenvaltioissa, kun seuraamuksista säännellään kansallisesti.¹⁵³ Ymmärtääkseni tällöin vaarana on se, että yritysvastuu oikeudellistuu, mutta

¹⁵⁰ Ks. Mares 2024 (blogi), missä kirjoittaja tuo esiin huolta siitä, että yritykset saattavat asettaa kohtuuttomia ehtoja sopimuskumppaneille. Ymmärtääkseni esim. sellaisia, joita pienet arvoketjutoimijat eivät pysty toteuttamaan, jolloin niiden kanssa ei enää tehdä sopimuksia.

¹⁵¹ Sinnig – Zetzsche 2025, s. 628. Vaikka kirjoittajat käsittelevät direktiivin vaikutusta maailmanlaajuisiin tuotantoketjuihin, voi tekstin perusteella ymmärtääkseni ajatella, että kirjoittajien mukaan direktiivillä on ylipäättään asetettu yrityksille ensimmäistä kertaa velvollisuus ennaltaehkäistä haitallisia vaikutuksia ja suorittaa hyvitystä tällaisista vaikutuksista.

¹⁵² Haitallisiin ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksiin puuttuminen tuodaan esiin mm. 20 resitaalissa sekä 3 artiklan 1 kohdan o alakohdassa, jossa annetaan huolellisuusvelvoitteen toteuttamiseen kuuluvien asianmukaisten toimenpiteiden määritelmä.

¹⁵³ McCullagh 2024, s. 614.

ei sittenkään harmonisoidu, jolloin yritys vastuudirektiivin yhtenä tarkoituksena oleva sääntelyn yhdenmukaistuminen ei mahdollisesti toteudu.

Parkerin mukaan oikeudellisen vastuun lisäksi tarvitaan yhteiskunnallista vastuunalaisuutta, joten seuraavaksi on syytä tarkastella, johtaako direktiivin sääntelytapa siihen, että yritykset toteuttavat itsesääntelyä vastuunalaisesti. Tämä olisi edellytys sille, että itsesääntelyllä toteutettaisiin restoratiivista vastuuta, jonka myötä yritystoiminta olisi Parkerin mukaan oikeasti vastuullista.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Ks. esim. Parker 2002, s. 253, missä kirjoittaja kertoo yhteiskunnallisesta vastuunalaisuudesta.

4 Direktiivin sääntelytapa

4.1 Metasääntelyllä ohjataan itsesääntelyä

Metasääntely on sääntelyä, jonka tavoitteena on se, että säänneltävä alkaa toteuttamaan omaa itsesääntelyä. Esimerkiksi Peter Graboskyn mukaan metasääntely voi suppean käsityksen mukaan tarkoittaa sääntelyä, jolla lainsäätäjät ohjaa itsesääntelyn toteuttamista. Grabosky tuo esiin sitä, että laajemmin tulkittuna metasääntely kuitenkin tarkoittaa hyvin monenlaista sääntelyä, jota tuottavat useat erilaiset toimijat.¹⁵⁵ Osa tutkijoista korostaa myös sosiaalisen paineen merkitystä metasääntelyssä¹⁵⁶. Yritysvastuudirektiivin tarkastelun kannalta olennaista on tunnistaa se, että direktiivissä on lainsäätäjän laatimaa metasääntelyä, mutta direktiivin perusteella sääntelyä tuottaa laajempikin joukko erilaisia toimijoita¹⁵⁷. Kaikki tämä metasääntely ohjaa sitä, millaista itsesääntelyä yritykset toteuttavat.

Metasääntelyä on mahdollista pitää sääntelytapana tai sääntelystrategiana, mutta on syytä huomata, että pelkkä metasääntely ei yksinään ole toimivaa, koska metasääntelyn tarkoituksena ja tavoitteena on se, että syntyy itsesääntelyä¹⁵⁸. Olennaista on se, että metasääntelyn perusteella yritykset alkavat toteuttaa omien hallintakäytäntöjensä avulla toimenpiteitä, joilla ne pyrkivät täyttämään yritykselle asetetut velvoitteet. Tämä on itsesääntelyä, jota metasääntely saa aikaan¹⁵⁹.

Christine Parkerin mukaan hyvällä metasääntelyllä saadaan aikaan se, että yritys laatii ja toteuttaa toimivaa itsesääntelyä. Itsesääntelyn pitäisi Parkerin mukaan olla sellaista, että yritys tosiasiallisesti sääntelee itseään. Jotta yritys voi säännellä itseään, sen pitää säännöllisesti

¹⁵⁵ Grabosky 2017, s. 149–150; samoin ajattelee Parker 2002, s. 245 otsikko. Grabosky tuo tekstissään esiin myös sitä, että laajemmin tulkittuna metasääntely tarkoittaa hyvin monenlaista sääntelyä, jota tuottavat useat erilaiset toimijat. Yritysvastuudirektiivin tarkastelun kannalta olennaista on mahdollisesti tunnistaa se, että direktiivissä on lainsäätäjän laatimaa metasääntelyä, mutta direktiivin perusteella sääntelyä tuottaa laajempikin joukko erilaisia toimijoita mukaan lukien sääntelyn kohteet eli yritykset itse.

¹⁵⁶ Gunningham – Sinclair 2017, s. 134. Yrityksen sidosryhmät ja tavalliset kansalaiset pystyvät luomaan sosiaalista painetta, joka voi ohjata yrityksen valintoja ja päätöksentekoa.

¹⁵⁷ Sääntelynä voidaan pitää mm. yrityksen laatimia sopimuksia ja sidosryhmävuorovaikutusta. Oikeuskirjallisuudessa on tarkasteltu (ks. Hurmerinta-Haanpää 2021) esimerkiksi sitä, että yritykset voivat käyttää sopimuksia edistävällä tavalla tai estävällä tavalla (proactive ja preventive contracting).

¹⁵⁸ Ks. esim. Coglianesi – Mendelson 2010, s. 162. Kirjoittajien mukaan metasääntelyä pidetään joskus sääntelystrategiana sen perusteella, muotoutuuko itsesääntelyä tarkoituksellisesti vai satunnaisesti. Itsesääntelyn vapaan ja tarkoituksellisen muodostumisen erottelua on hyödynnetty toimivalla tavalla esimerkiksi eräässä kotimaisessa hallituksen esityksessä. Esim. hallituksen esityksessä HE 214/2018 vp, s. 46–47 puhutaan metasääntelystä silloin, kun sääntelyn seurauksena syntyy itsesääntelyä tarkoituksella, eli siksi, koska säädöksessä edellytetään, että säänneltävä suunnittelee ja toteuttaa itse tarvittavia toimenpiteitä. Itsesääntelystä puhutaan silloin, kun sääntely syntyy yksityisen toimijan oman vapaan harkinnan tuloksena.

¹⁵⁹ Black 2005, s. 511.

arvioida omia itsesääntelytoimenpiteitään. Tällä tavoin yritys saa selville, onko saavutettu niitä tavoitteita, joita yritys itse on asettanut itselleen ja joita sille on asetettu ulkoa päin. Tarvittaessa yrityksen pitää muuttaa toimintatapaansa sellaiseksi, että tavoitteet toteutuvat.¹⁶⁰

Parker ehdottaa, että vastuullisesti tai vastuunalaisesti toimivan yrityksen tuottama itsesääntely ei silti voi olla puhtaasti itsesääntelyä. Parker ajattelee niin, että yrityksen tulee tehdä päätökset ja toteuttaa toimenpiteet yrityksen itsesääntelyn eli sisäisen hallinnan keinojen ja toimintatapojen avulla. Päätösten ja toimenpiteiden ei kuitenkaan tulisi syntyä eristyksissä yrityksen sisällä, vaan olennaista on se, että sääntelyn tulisi muotoutua vuorovaikutusverkostossa, jonka muodostavat asiassa sovellettavat säädökset, yrityksen sisäiset hallintamekanismit sekä ulkopuoliset sidosryhmät. Yrityksiltä pitäisikin Parkerin mukaan edellyttää sitä, että ne julkaisevat arvioinneistaan raportit. Tällä tavoin varmistetaan se, että yrityksen ulkopuolinen yleisö pystyy arvioimaan sitä, onko yritys toteuttanut tehokkaita toimenpiteitä ja onko se korjannut toimintaansa arviointiraporttien perusteella. Jotta vuorovaikutteista itsesääntelyä muodostuu, pitää lainsäätäjän laatiman sääntelyn olla sellaista, että sillä ohjataan yrityksiä toivotunlaiseen vuorovaikutteisuuteen ja vuorovaikutteisuutta myös edellytetään sääntelyllä.¹⁶¹ Lainsäätäjä toimii toisin sanoen metasääntelijänä, jonka tehtävä on laatia sellaista sääntelyä, joka sisältää tarvittavan ohjauksen ja opastuksen, ja jota noudattamalla yritykselle ei oikeastaan jää muuta mahdollisuutta kuin toimia siten, miten sen halutaan toimivan.

Parkerin mukaan yritykset toteuttavat usein vapaaehtoisesti tai sääntelyn edellyttämänä vastuullisuuden tähtääviä toimenpiteitä, jotka saattavat hyvinkin olla tehokkaita ja vaikuttavia. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että suuri osa sidosryhmistä ei luota siihen, että yrityksen vastuullisiksi kuvailemat toimet olisivat tosiasiallisesti vastuullisia ja oikeudenmukaisia, vaan ajatellaan, että ne on laadittu vain omaa etuaan tavoittelevien yritysten parasta ajatellen. Parker ehdottaakin, että jo itsesääntelytoimenpiteiden toteuttamista ohjaavassa metasääntelyssä pitäisi varmistaa se, että toimenpiteitä voidaan pitää

¹⁶⁰ Parker 2002, s. 245–247, 277. Parker huomauttaa (2002, s. 295) lisäksi, että yrityksen on täytettävä niille lainsäädännöllä asetetut velvoitteet omien itsesääntelykeinojensa avulla. Muuten ei ole edes mahdollista, että yritys tekisi sellaisia päätöksiä ja toteuttaisi sellaisia toimenpiteitä, jotka ovat harkittuja tai yhdenmukaisia. Tutkielmassa tarkasteltavan yritys vastuun kohdalla olisi oletettavasti lopputulosten kannalta olennaista se, että yrityksen itsesääntelynä toteuttamat toimenpiteet edistäisivät sitä, että yrityksen yhteiskunnallinen ja oikeudellinen vastuu toteutuu.

¹⁶¹ Parker 2002, s. 245–247, 277, 292. Parker kuvaa sääntelyä 'läpäiseväksi' itsesääntelyksi ('permeable' self-regulation). Kun yritys toteuttaa hänen ehdottamaansa itsesääntelyä, voidaan yritystä kuvata avoimeksi (Open Corporation on myös tässä viitatus Parkerin teoksen otsikko).

vakuuttavina.¹⁶² Parker vaikuttaa tässä ajattelevan niin, että kun sääntely on laadittu siten, että siinä ohjeistetaan itsesääntelyn toteuttamistapaa, saavat yritysten toteuttamat itsesääntelytoimenpiteet oikeutuksen sääntelystä, eikä niitä ole syytä pitää pelkästään yrityksen etua tavoittelevina toimenpiteinä, vaan sääntelynmukaisina toimenpiteinä¹⁶³. Sääntelyn pitäisi toisin sanoen varmistaa toimenpiteiden oikeutus eli se, että yleisö voi kokea ja todeta yrityksen toteuttamat itsesääntelytoimenpiteet oikeudenmukaisiksi ja tehokkaiksi, koska Parkerin peräänkuuluttama vuorovaikutteisuus ja vastuunalaisuus eivät oletettavasti toteudu yritysten sisäisten keinojen kautta automaattisesti.

4.2 Hyvän metasääntelyn edellytykset

4.2.1 Omantunnon kriisi eli vastuullisen toimintatavan sisäistäminen

Parker toteaa, että erilaisia sääntelytapoja on tutkittu paljon. Monissa sääntelymalleissa yhdistellään eri tavoin Ayresin ja Braithwaiten kehittämässä sääntelyn pyramidimallissa kuvailtua suostuttelua, pelottelua ja pakottamista.¹⁶⁴ Hyvällä metasääntelyllä tulisi Parkerin mukaan varmistaa, että yritykset voivat saavuttaa sääntelyn tavoitteet yritysten sisäisten sääntely- ja ohjausjärjestelmien avulla, mutta niin, että yritysten toteuttama itsesääntely kumpuaa siitä, että vastuullisuus on aidosti sisäistetty osaksi yrityksen toimintatapaa. Parker kuvaa tätä yritysten omantunnon heräämisenä.¹⁶⁵ Omantunnon heräämistä voidaan edistää hyvällä metasääntelyllä. Tällöin ensiksi sääntelyssä tulisi asettaa vaatimus siitä, että yritys toteuttaa toimenpiteitä, joilla se aidosti sääntelee itseään. Toiseksi tulisi asettaa vastuullisia toimenpiteitä koskeva oikeudellinen vastuu ja viimeiseksi varmistaa vielä, että tieto siitä, millaisilla toimenpiteillä yritykset vastuullisuutta toteuttavat, on saatavilla julkisesti.¹⁶⁶

¹⁶² Parker 2002, s. 256.

¹⁶³ Ks. myös Haines 2017, s. 188. Kirjoittaja ehdottaa, että riskeihin voidaan puuttua vaikuttavasti, kun hyödynnetään yritysten sisäisiä riskinhallinnan keinoja. Sääntelijän tuottama ulkoinen valvonta puolestaan varmistaa sitä, että riskinhallintaprosessi sujuu nuhteettomasti. Vaikuttaa siltä, että tässäkin ajatuksena on, että yrityksen omia kykyjä hyödyntävä itsesääntelystrategia saa siis tarvittavan oikeutuksen ja vakuuttavuuden siitä, että itsesääntely syntyy lainsäätäjän antaman metasääntelyn kautta.

¹⁶⁴ Parker (2002, s. 256) mainitsee esimerkkeinä Ayresin ja Braithwaiten sääntelytutkimukset, joita on käsitelty myös tutkielman jaksossa 1.1.1.

¹⁶⁵ Ts. niin, että yritys ei vain tee sitä, mitä sääntelyssä on käsketty, vaan aidosti sääntelee itse, eli selvittää ja arvioi ja toimii näiden perusteella. Ks. Parker 2002, s. 246. Parker puhuu siitä, miten moraalisesti ja sosiaalisesti vastuullinen järjkeily yrityksissä toteutuu, joten tässä vastuullisuus voidaan ymmärtääkseni käsittää laajasti, sekä koettuna että oikeudellisenä. Ymmärtääkseni ennen kaikkea kuitenkin sääntelyn tulisi siis olla sellaista, että vastuullisuus tulee osaksi yrityksen toimintatapaa.

¹⁶⁶ Parker 2002, s. 246.

Yritykset pitäisi saada metasääntelyn avulla toteuttamaan sellaisia korjaavaa ja huolehtivaa vastuullisuutta edistäviä itsesääntelytoimenpiteitä, joiden avulla korvataan aiheutettu haitta ja tarvittaessa muutetaan yrityksen toimintatapoja niin, että haitallinen vaikutus ei toistuisi. Tällöin yritys ymmärtääkseni toteuttaisi sellaista itsesääntelyä, jolla se oikeasti sääntelee omaa toimintatapaansa. Ymmärrän Parkerin ajatukset niin, että hyvässä metasääntelyssä on ohjattava yrityksiä riittävästi sen suhteen, millaisia itsesääntelytoimenpiteitä pitää toteuttaa ja hyvän metasääntelyn myötä yritykset alkavat huolehtia tulevasta eli ne pitävät huolta siitä, että niiden toiminnasta ei jatkossa aiheutuisi haitallisia vaikutuksia. Tämä voidaan hänen mukaansa saada aikaan sillä, että yrityksille on asetettu oikeudellinen vastuu, mutta ne ovat sääntelyn myötä myös yhteiskunnallisesti vastuussa.¹⁶⁷ Hyvän sääntelyn myötä yritysvastuu suuntautuu tällä tavoin tulevaan ja on korjaavaa eli restoratiivista.

Hyvässä metasääntelyssä tärkeänä toisena sääntelykohteena oleva oikeudellinen vastuu voidaan Parkerin mukaan kytkeä sääntelyssä yritysten itsesääntelyyn kahdella tavalla. Ensimmäisessä tavassa tarkastellaan mennyttä, eli sitä, onko yritys toteuttanut itsesääntelytoimenpiteitä ja onko itsesääntelyjärjestelmä ollut tehokas eli sellainen, että sen avulla on onnistuttu tunnistamaan ja korjaamaan aiheutetut haitat. Sääntely pitää tässä toisin sanoen laatia niin, että kun yrityksille harkitaan laiminlyönneistä koituvia seuraamuksia, vaikuttaa esimerkiksi seuraamuksen tai rangaistuksen määrään se, onko yritys onnistunut toteuttamaan sellaista itsesääntelyä, jolla aiheutunut haitta oli tunnistettu ja siihen oli puututtu¹⁶⁸. Toisessa tavassa tarkastelu suuntautuu tulevaan. Siinä tehokkaan itsesääntelyn laatiminen säädetään osaksi laiminlyönnistä koituvaa seuraamusta tai rangaistusta. Toisin sanoen yritykseltä edellytettäisiin, että se laiminlyönnin jälkeen laatii ja alkaa toteuttamaan sellaista itsesääntelykäytäntöä, jonka avulla jatkossa voidaan tunnistaa, ehkäistä, korjata ja raportoida vastaavat yrityksen toiminnasta aiheutuvat haitalliset vaikutukset.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Parker 2002, s. 246. Tämä on Parkerin tarkoittamaa restoratiivista eli korjaavaa vastuullisuutta. Parkerin mukaan (2002, s. 253) restoratiivisen oikeuden tarkoituksena on, että yritys ei pääse tukalasta tilanteesta sillä, että se vain suorittaa teostaan korvauksen valtiolle sakkona, vaan yrityksen täytyy korvata yksityisen kärsimä haitta ja pyrkiä varmistamaan se, että haitta ei toistu. Jos vahingon aiheuttaja maksaa valtiolle sakon tai suorittaa annetun vankeusrangaistuksen, ei vahingonkärsijä saa kaipaamaansa hyvitystä. Restoratiivisen vastuun toteutumisen voi mahdollisesti ymmärtää niin, että vahingon aiheuttaja ei enää ajattele, että voi jatkaa vahinkojen aiheuttamista ja tarvittaessa suorittaa rangaistuksen, vaan että hän alkaa toivottavasti ajatella, että vahinkoja ei kannata aiheuttaa.

¹⁶⁸ Ymmärtääkseni tämä tarkoittaa sitä, että hyvän metasääntelyn pitää ohjata yrityksiä toteuttamaan tehokkaita ja vaikuttavia itsesääntelytoimenpiteitä. Esimerkiksi yritysvastuudirektiivin kohdalla tämä tarkoittaisi sitä, että yritysten pitäisi ihannetilanteessa toteuttaa itsesääntelyä, jolla vähennetään haitallisia vaikutuksia.

¹⁶⁹ Parker 2002, s. 248 (taulukko), 256–257. Parker kirjoittaa enimmäkseen siitä, miten rangaistus määritettäisiin rikosoikeudellisen tuomioistuinkäsittelyn kautta. Tällöin esim. tuomioistuin olisi se, joka edellyttäisi yritystä laatimaan tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä osana rangaistusta tai määrittäisi rangaistuksen määrän sen

Ymmärtääkseni joka tapauksessa metasääntelyn kautta yrityksille pitäisi käydä selväksi se, miten esimerkiksi oikeudellinen vastuu muotoutuu. Ajatuksena tässä olisi se, että yritys toteuttaa metasääntelyn perusteella tehokasta itsesääntelyä, koska on säädetty niin, että tehokkaan itsesääntelyn laiminlyömisestä koituu oikeudellisia seuraamuksia.

Viimeisimpänä hyvän metasääntelyn osana oleva tietojen julkistamisvelvollisuus voidaan sääntelyssä valjastaa edistämään omantunnon kriisiä ymmärtääkseni aluksi sitä kautta, että yritys alkaa toteuttaa vastuullisempia päätöksiä ja toimenpiteitä, koska se tietää, että itsesääntelytoimenpiteitä koskevaa tietoa pitää julkistaa¹⁷⁰. Tietojen julkistamisvelvoite ja vuorovaikutus tuottavat yhteiskunnallista vastuunalaisuutta. Jotta pyritys alkaa huolehtimaan tulevasta ja toteuttaa restoratiivista vastuuta, pitää Parkerin mukaan myös vastuunalaisuus ja itsesääntelyn toteuttaminen kytkeä metasääntelyssä yhteen. Parkerin kirjoituksen perusteella vastuunalaisuuden ja restoratiivisen vastuun toteuttaminen edellyttää sitä, että yrityksen pitäisi selvittää, mikä sen liiketoiminnassa on tarkoitettulla tavalla vastuullista, mikä ei ole, ja miten toimintatapaa voisi korjata. Tämä edellyttää sitä, että yritys saa tietoa siitä, millaisia vaikutuksia sen toteuttamalla toimenpiteillä on, ja tätä kautta tietojen julkistamisvelvoite saa lisää merkitystä. Kun yritys julkistaa tietoa toteuttamistaan itsesääntelytoimenpiteistä ja järjestää yleisölle mahdollisuuden tulla kuulluksi, yleisö voi arvioida toimenpiteiden vaikutusta ja vastuullisuutta ja antaa yritykselle palautetta. Parkerin mukaan vastuullinen yritys olisikin pikemminkin avoin kuin läpinäkyvä.¹⁷¹ Seuraavaksi tarkastellaan sitä, miten hyvässä metasääntelyssä edistetään vastuunalaisuuden toteutumista.

perusteella, onko yritys toteuttanut tehokasta itsesääntelyä. Parker (2002, s. 262) toteaa kuitenkin, että seuraamusmääräyksen ei tarvitse koskea vain rikosoikeudellisia tapauksia, vaan itsesääntely ja seuraamukset voidaan kytkeä myös siviilioikeudelliseen vastuuseen ja hallinnollisiin seuraamuksiin.

¹⁷⁰ Tässä yritys mahdollisesti voi ajatella mainettaan ja yrittää toteuttaa sellaisia toimenpiteitä, joiden se ajattelee olevan yleisön mielestä vastuullisia. Sosiaalisesta paineesta ovat kirjoittaneet ainakin Gunningham – Sinclair 2017, s. 134.

¹⁷¹ Eli ”open”, ei ”transparent”. Parker (2002, s. 292, 295) tarkoittaa tällä sitä, että yritysten sisäisen hallintajärjestelmän ja yritysten toimintaa määrittävän oikeudellisen kehikon on suotavaa olla vuorovaikutuksessa. Yrityksen sisäisissä toimintasuunnitelmissa määritellään se, mitä yritykset tekevät. Jos oikeudellisia tai yhteiskunnallisia velvoitteita ei saateta osaksi sisäisen hallinnan järjestelmiä, velvoitteet jäävät Parkerin mukaan toteuttamatta. Sääntelyn ja julkisen paineen myötä muodostuu tarve tuottaa itsesääntelyä ja niin muodostuu myös yrityksen oman sisäisen arvomaailman kautta. Yrityksen pitää itse arvioida niitä toimenpiteitä, joita ne vastuullisuuden nimissä toteuttavat, ja muokata toimintaansa arvioiden perusteella. Myös yleisön pitää voida arvioida toimenpiteitä, koska silloin toimenpiteet voivat olla yleisön mielestä vakuuttavia. Vuorovaikutus tekee toiminnasta avointa. Tällöin toiminta ei ole vain läpinäkyvää eli sellaista, että yritys julkistaisi ne tiedot, jotka se katsoo tarpeelliseksi tai itselleen edulliseksi.

4.2.2 Itsesääntelyn vaikuttavuus ja vakuuttavuus

Christine Parkerin mukaan avoimesti toimivakin yritys vastaa toteuttamistaan toimenpiteistä yritykselle itselleen silloin, kun se käyttää yrityksen sisäisiä hallintakeinoja itsesääntelyn tuottamiseen¹⁷². Ymmärtääkseni tämä tarkoittaa sitä, että yritys toteuttaa sellaisia toimenpiteitä, jotka ovat yrityksen kannalta hyväksyttäviä. Tutkielmassa tarkastellun yritys vastuun kannalta on kuitenkin hyödyllisempää tarkastella sitä vastuuta, joka suuntautuu yrityksen ulkopuolelle. Parkerin mukaan avoimesti toimiva yritys pystyy osoittamaan ja toteuttamaan vastuunalaisuuttaan ulospäin esimerkiksi silloin, kun se julkistaa vaadittuja tietoja, on avoin kriittiselle arvioinnille, toteuttaa sidosryhmävuorovaikutusta ja noudattaa erilaisia itsesääntelyn toteuttamista koskevia sääntöjä ja niissä asetettuja toimeenpanovaatimuksia¹⁷³. Hyvä metasääntely olisi oletettavasti sellaista, että siinä varmistetaan, että nämä toteutuvat. Ymmärtääkseni Parkerin mielestä olisi suotavaa, että yritysten itsesääntelytoimenpiteitä koskevasta vastuunalaisuudesta säädettäisiin selkeästi siinä yhteydessä, kun itsesääntelyä tavoittelevaa metasääntelyä annetaan¹⁷⁴. Mutta millaista vastuuta Parker tarkoittaa?

Vaikuttaa siltä, että Parkerin mukaan ei riitä, että yrityksen omatunto herää ja sääntelyllä saadaan aikaan se, että yritys alkaa toteuttaa itsesääntelyä sellaisia toimenpiteitä, jotka yritys itse kokee vastuullisiksi, vaan sääntelyllä tulisi edistää sitä, että yritys toteuttaa itsesääntelyä vuorovaikutteisesti. Tällöin ymmärtääkseni toteutuu se, että yritys ei vastaa toimistaan vain itselleen, vaan on vastuunalainen koko yhteiskunnalle. Yrityksen sidosryhmiä ja yleisöä kiinnostaa se, että yrityksen toteuttamat toimenpiteet ovat tehokkaita, eli että niillä voidaan vähentää haittoja. Parker uskoo, että yritykset alkavat toteuttaa tehokkaita toimenpiteitä silloin, kun yritykset alkavat pitää huolta tulevasta ja toteuttaa restoratiivista vastuuta. Tämä edellyttää sitä, että vastuullisuudesta ja oman toiminnan arvioinnista tulee osa yrityksen toimintamallia ja yritys alkaa toteuttaa sellaisia vastuullisia itsesääntelytoimenpiteitä, joilla aiheutetut haitat korvataan ja toimintatapoja tarvittaessa muutetaan niin, että estetään haittojen

¹⁷² Parker 2002, s. 293.

¹⁷³ Ks. Parker s. 293. Parker vaikuttaa kannattavan yhteiskunnallista vastuuta, joka on demokraattista eli vuorovaikutteisista ja osallistavaa. Parker (2002, ks. mm. s. 246) tarkoittaa tällä sitä, että yritykset eivät ainoastaan julkaisisi tietoa siitä, mitä ne ovat vastuullisuuden nimissä tehneet, vaan arvioisivat itse sitä, miten niiden vastuullisuustoimet ovat vaikuttaneet ja saattaisivat nämä arvoinnit myös sidosryhmien ja sääntelijöiden arvioitavaksi, jolloin nämä puolestaan voisivat arvioida sitä, ovatko yritykset tarvittaessa korjanneet toimintatapojaan arviointiansa perusteella eli ovatko ne oikeasti vastuullisia vai pyrkivätkö vain antamaan sellaisen kuvan itsestään.

¹⁷⁴ Parker 2002, s. 256.

toteutumista tulevaisuudessa. Jotta yritysten vastuunalaisuus toteutuisi, pitäisi metasääntelyllä varmistaa sitä, että yritykset ovat raportointivelvollisia itsesääntelytoimenpiteistään.¹⁷⁵

On tärkeä huomata, että vastuunalaisuus ei ole oikeudellista vastuuta, vaan yritykset ovat vastuunalaisia yhteiskunnan eri toimijoille. Tällä tarkoitetaan sitä, että yritykset noudattavat niitä koskevassa sääntelyssä asetettuja vaatimuksia, mutta siten, että toimenpiteitä toteutetaan eri yhteiskunnan toimijoiden odotuksiin sopivalla tavalla¹⁷⁶. Parkerin mukaan on tärkeää, että yrityksille asetetaan myös oikeudellista vastuuta, jolla ne vastaavat siitä, millaista itsesääntelyä ne toteuttavat¹⁷⁷. Tällainen oikeudellinen vastuu toimii ymmärtääkseni kuitenkin vain kannustimena ja ohjaa yritystä kohti sitä, että ne ottavat yritysvastuun tosissaan, alkavat huolehtia tulevasta ja muuttaa toimintatapojaan eli toteuttaa restoratiivista vastuuta. Varsinainen yritysvastuu on ymmärtääkseni Parkerin mielestä sitä, että yhteiskunnan odotuksiin vastataan vastuunalaisuudella, jossa laiminlyönneillä ei ole oikeudellisia seuraamuksia. Toisin sanoen yritysvastuu on sitä, että yritysten vaikutusten pitää olla oikeudenmukaisia eri yhteiskunnan toimijoita kohtaan silloinkin, kun sääntelyllä ei sitä vaadita.¹⁷⁸

Vastuunalaisuus toteutuu siten, että arvioinnit, joita yritys on tehnyt omasta itsesääntelyjärjestelmästä, päätyvät julkisen keskustelun ja arvioinnin kohteeksi. Yhteiskunnallisen vastuun tai vastuunalaisuuden kannalta tärkeintä olisi kuitenkin se, että sidosryhmät voisivat tutkia ja arvioida yritysten julkaisemat arviointiraportit sekä valvoa sitä, ovatko yritykset ottaneet toteuttamistaan arvioista oppia ja tarvittaessa parantaneet suoritustaan.¹⁷⁹ Parker vaikuttaa luottavan siihen, että yritys toimii vastuullisesti, kun se on vastuunalainen ja vastuunalaisuus toteutuu, jos sen toteuttamista on edellytetty sääntelyssä¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Parker 2002, s. 246, 275. Raportointivelvollisuus varmistaa sitä, että yrityksen toimenpiteistä voidaan keskustella julkisesti.

¹⁷⁶ Mm. Ristaniemi (2022, s. 25) tarkastelee yritysvastuun olemusta ja kuvaa sitä, miten erilaiset sidosryhmät asettavat yrityksille yhteiskunnallisia odotuksia.

¹⁷⁷ Parker 2002, s. 256–257.

¹⁷⁸ Ks. esim. Parker 2002, s. 292–293, missä kirjoittaja toteaa, että yrityksen pitää olla avoin kaikenlaisten sidosryhmien tuottamille arvopohdinnoille ja oikeudellisen sääntelyn tulisi ohjata ja varmistaa tällaisen avoimuuden toteutumista. Yksi keino ohjata yrityksiä ottamaan yritysvastuuvuorotteensa tosissaan, on se, että yritykset asetetaan myös oikeudelliseen vastuuseen itsesääntelytoimenpiteistään. Olennaista on kuitenkin se, että yritysten täytyy ryhtyä tekemään oikeita ja vastuullisia päätöksiä myös silloin, kun sääntelyä ei ole. Metasääntely pitää laatia sellaiseksi, että se ohjaa yrityksiä tähän.

¹⁷⁹ Parker 2002, s. 246, 275. Parkerin mukaan tällainen arvioinnin arviointi (meta-arviointi, meta-evaluation) edistäisi sitä, että yritykset toteuttaisivat sellaisia itsesääntelytoimenpiteitä, joilla saavutettaisiin tehokkaasti sääntelyn tosiasiallisia tavoitteita.

¹⁸⁰ Parker 2002, s. 279. Tässä tarkoitetaan nimenomaan vastuunalaisuutta, ei oikeudellista vastuuta. Parker toteaa esimerkiksi, että toisinaan sääntelyssä on saatettu asettaa pakkokeinojen uhka tukemaan vaikkapa vaatimusta siitä, että tietyillä teollisuuden aloilla on laadittava tehokasta itsesääntelyä. Vaikuttaa siltä, että Parker pitää

Vastuunalaisuus käynnistyy raportointivelvollisuudesta. Tässä kohtaa on syytä huomata, että yritys vastuudirektiivissä edellytetään sitä, että yritykset seuraavat omien toimenpiteidensä toteutusta ja vaikutuksia sekä raportoivat direktiivin toimialaan kuuluvista asioista¹⁸¹. Jää nähtäväksi, tuleeko tietojen julkistamisvelvoite vaikuttamaan siten, että yritykset huomioivat maine vaikutuksen ja pyrkivät sen myötä toteuttamaan oikeasti vastuullisia tekoja.

4.2.3 Itsesääntelyn vastuunalaisuus

Vastuunalaisuudella varmistetaan sitä, että yhteiskunnan erilaiset toimijat voivat valvoa sitä, toteuttavatko yritykset sellaisia toimenpiteitä, joita sääntelyssä edellytetään. Jotta sääntelijä ja julkinen yleisö voisivat arvioida sitä, ovatko yritysten itsesääntelytoimenpiteet olleet vaatimustenmukaisia ja tehokkaita, pitää Parkerin mukaan sääntelyssä asettaa vaatimustaso, jonka itsesääntelyn pitää täyttää.¹⁸² Parker esittelee kaksi vaihtoehtoa, joiden kautta yritysten toiminnalle voidaan asettaa vähimmäisvaatimuksia. Ensiksi sääntelyssä voidaan edellyttää sitä, että yritykset saavuttavat tietyn vähimmäistason lopputulosten osalta ja toiseksi toteuttamistavan osalta. Parker huomauttaa, että jos sääntelyssä vaaditaan vähimmäistasoa lopputulosten osalta, saattaa riittävä itsesääntelyn ohjaaminen jäädä toteutumatta. Jos sen sijaan säädetään itsesääntelytoimenpiteiden toteuttamistavalle jokin vähimmäisedellytykset, ohjataan sääntelyllä nimenomaan itsesääntelyn toteuttamisprosessia, mutta ongelma voi olla se, että lainsäätäjä päätyy ohjailemaan yrityksen sisäisiä toimintatapoja, joita se ei kuitenkaan tunne.¹⁸³ On syytä tarkastella sitä, ohjaako yritys vastuudirektiivin sääntely vastuunalaisuuden toteutumista eli sitä, että yhteiskunnan toimijat voivat arvioida yritysten suoriutumista.

Yritys vastuudirektiivissä on annettu runsaasti sääntelyä, jossa määritellään sitä, miten huolellisuusvelvoitetta tulee noudattaa asianmukaisia toimenpiteitä toteuttamalla. Koska asianmukaiset toimenpiteet tarjoavat yrityksille valinnanvaraa, ei varsinaista itsesääntelytoimenpiteiden toteuttamistavan vähimmäisvaatimustasoa ole helppo todeta.¹⁸⁴ Mahdollisesti vähimmäisvaatimus on se, että yritykset pystyvät osoittamaan, että ne ovat

kuitenkin tärkeänä eräänlaista demokraattista, eli vuorovaikutteista ja osallistavaa vastuuta tai vastuunalaisuutta. Parker puhuu kuitenkin (esim. s. 248) siitä, että on tärkeää säätää myös oikeudellisen vastuun toteutumisesta, sillä oikeudellinen vastuu edistää sitä, että yritys sisäistää vastuullisen toimintatavan osaksi toimintamalliaan.

¹⁸¹ Yritys vastuudirektiivin 15 ja 16 artiklat.

¹⁸² Parker 2002, s. 246.

¹⁸³ Parker 2002, s. 275–277. Usein sääntelyssä yhdistetään lopputulosten ja prosessin sääntely, mutta tällöin ongelmana on Parkerin mukaan se, että itsesääntelylle jää enää hyvin vähän tilaa, kun lainsäätäjä on jo asettanut vaatimuksia kaikelle.

¹⁸⁴ Edellä tutkielman jaksossa 2.2 on tarkasteltu sitä, miten huolellisuusvelvoite täytetään asianmukaisia toimenpiteitä toteuttamalla.

toteuttaneet asianmukaisia toimenpiteitä¹⁸⁵. Lopputulosten osalta edellytetään ainoastaan sitä, että haitallisiin vaikutuksiin tulee puuttua tehokkaasti, mutta sellaisella tavalla, joka on oikeassa suhteessa haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen ja joka on kohtuudella yrityksen käytettävissä¹⁸⁶. Tässäkin on vaikea havaita sellaista vähimmäisvaatimustasoa lopputulosten osalta, jonka toteutumista yhteiskunnan toimijat pystyisivät arvioimaan. Vaikuttaa siltä, että yhteiskunnan toimijoiden pitää mahdollisesti vain luottaa siihen, mitä yritykset itse toteavat niissä raporteissa, joita ne julkaisevat. Tämä johtuu siitä, että yritys vastuudirektiivissä ei aseteta sellaisia itsesääntelyn toteuttamistavan tai lopputulosten vähimmäisvaatimustasoja, joiden perusteella yhteiskunnan eri toimijat pystyisivät arvioimaan yritysten suoriutumista. On mahdollista ajatella, että yritys vastuudirektiivillä ei toteudu sellainen Parkerin tarkoittama vastuunalaisuus, joka ohjaisi restoratiivisen vastuun sisäistämiseen, eli siihen, että yritykset sisäistävät vastuulliset ratkaisut osaksi toimintatapaansa ja tekevät luonnostaan vastuullisia päätöksiä. On syytä tarkastella sitä, luodaanko direktiivin sääntelyllä tästä huolimatta muuta kautta sellainen mekanismi, jonka voimin yritykset alkavat toteuttaa restoratiivista vastuuta.

4.3 Yritys vastuudirektiivi ja restoratiivinen vastuu

4.3.1 Restoratiivisen vastuun edellytykset

Restoratiivisessa vastuussa yritykset toimisivat Parkerin ehdottamalla tavalla oikeasti vastuullisesti eli siten, että ne korjaavat aiheuttamansa haitat ja estävät haittojen esiintymistä jatkossa¹⁸⁷. Tutkielmassa on tarkoitus selvittää, edistetäänkö direktiivin sääntelyllä sitä, että yritykset toteuttavat restoratiivista eli korjaavaa vastuuta. Tämän selvittämiseksi pitää huomioda se, millaisia toimenpiteitä yritysten on sääntelyn perusteella tehtävä ja se, millaista vastuuta yritys vastuudirektiivillä tuotetaan. Direktiivin sääntelytapa ohjaa sitä, millaisiksi toimenpiteet ja vastuu muotoutuvat, joten lisäksi on tarkasteltava sääntelytapaa. Huolellisuusveloitteen toimenpiteitä ja vastuuta on tarkasteltu tutkielman pääjaksoissa 2 ja 3.

¹⁸⁵ Ks. esim. yritys vastuudirektiivin 5 artikla 1 kohta, jossa todetaan, että jäsenvaltioiden on varmistettava, että yritykset noudattavat riskiperusteista ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaa huolellisuusveloitetta siten kuin säännöksessä tarkemmin kuvataan.

¹⁸⁶ Ks. asianmukaisten toimenpiteiden määritelmä, yritys vastuudirektiivin 3 artikla 1 kohta o alakohta.

¹⁸⁷ Ks. esim. Parker 2002, s. 253. Parkerin kannattamassa korjaavassa eli restoratiivisessa vastuussa yritysten odotetaan muuttavan toimintamallejaan sellaisiksi, että haitat eivät toistu. Tällöin yritys ei voi ajatella niin, että se voi jatkaa haittojen aiheuttamista, jos se vain korvaa vahingot jälkikäteen.

Selvitetään seuraavaksi, miten direktiivin sääntelytavalla ohjataan yritysvastuun muotoutumista.

Parkerin mukaan yhteiskunnallisen vastuun tai vastuunalaisuuden kautta voidaan varmistaa sitä, että yritykset täyttävät tehokkaasti ja vaikuttavasti niille asetetut velvoitteet¹⁸⁸. Yhtenä osatekijänä hyvässä sääntelyssä on hänen mukaansa se, että yritysten oikeudellinen vastuu on riippuvainen siitä, miten yritys on toteuttanut itsesääntelyä, koska tämä ohjaa yrityksiä toteuttamaan tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä, joilla haitat voidaan korjata ja toimintatapoja muuttaa. Itsesääntelyn toteuttaminen kytketään tällä tavoin oikeudelliseen vastuuseen.¹⁸⁹ Vaikka Parkerin ehdottamassa vastuullisuuden kannalta hyvässä sääntelytavassa yritys on viime kädessä vastuussa tai vastuunalainen yhteiskunnalle, voi hänen oikeudellista vastuuta ja hyvää sääntelytapaa koskevia havaintojaan käyttää hyödyksi, kun tarkastellaan ja arvioidaan sitä, millaista yritysvastuuta direktiivin sääntelytavalla tuotetaan¹⁹⁰.

Sääntely pitäisi Parkerin mukaan laatia niin, että metasääntelyllä ohjattaisiin yrityksiä toteuttamaan sellaisia itsesääntelytoimenpiteitä, joilla ne todella sääntelevät itseään. Jotta yritysvastuu olisi restoratiivista, pitäisi itsesääntely saada ohjattua sellaiseksi, että itsesääntelytoimenpiteiden avulla korvataan ja korjataan ne haitat, jotka yritysten toiminnasta on aiheutunut. Olennaista hyvässä metasääntelyssä olisi kuitenkin se, että tämän lisäksi yrityksiä ohjattaisiin korjaamaan myös ne yrityksen toimintatavat, jotka johtivat siihen, että haittaa pääsi tapahtumaan. Jos metasääntely olisi tällaista, täytettäisiin Parkerin esittämä oikeanlaista sääntelytapaa koskeva hyvän sääntelyn vaatimus. Tämän lisäksi myös

¹⁸⁸ Ks. Parker 2002, esim. s. 245, missä kirjoittaja tarkastelee, miten sääntelyllä ohjataan sitä, että yritykset toteuttavat itsesääntelyn keinoin sellaisia vaikuttavia toimenpiteitä, joilla haittoja pystytään tosiasiallisesti estämään.

¹⁸⁹ Ks. tästä Parker 2002, esim. s. 256–257.

¹⁹⁰ Yhteenvetona direktiivissä säädetystä oikeudellisesta yritysvastuusta voi todeta, että säädöksen myötä yritysvastuu oikeudellistuu, koska direktiivin perusteella velvoitteen laiminlyönnistä seuraa haitallinen seuraamus. Seuraamukset ovat kuitenkin pääasiassa hallinnollisia, eli sakkoja. Vastuu ei ole tältä osin Parkerin tarkoittamaa restoratiivista vastuuta, koska haitan kärsijän tilanne ei korjaannu hallinnollisten seuraamusten kautta. Toisaalta direktiivin 10 artiklan perusteella yrityksen on tarkoitus estää haitallisia vaikutuksia tapahtumasta jatkossa. Tämä sopii restoratiiviseen vastuuseen, jossa tarkoituksena on muuttaa yrityksen toimintatapoja siten, että haitallinen vaikutus ei toistu. Direktiivin 12 artiklassa yritykselle asetetaan velvollisuus tarjota korjaavia toimia silloin, jos yritys on yksin tai yhdessä aiheuttanut tosiasialliseen haitallisen vaikutuksen. Myös direktiivin 29 artiklassa säädetyn yksityisoikeudellisen vastuun perusteella haitan kärsijällä on mahdollisuus saada korvausta vahingosta.

vastuunalaisuutta koskevan sääntelyn pitäisi olla sellaista, että sääntelyn seurauksena yritys toteuttaa restoratiivisen vastuun toteutumista tukevia itsesääntelytoimenpiteitä.¹⁹¹

4.3.2 Vastuunalaisuus

Parkerin mukaan yleensä tunnistetaan se, että valtion pitäisi hyödyntää markkinoiden ohjaavaa vaikutusmahdollisuutta ja teollisuuden itsesääntelymekanismeja. Liian usein kuitenkin demokraattinen ulottuvuus unohtuu, eli epäonnistutaan saattamaan yksityinen itsesääntely ja markkinamekanismi julkisen oikeudellisen vastuun, keskustelun ja arvioinnin kohteeksi. Lainsäädännössä pitäisi Parkerin mukaan vain asettaa sääntelyn noudattamisen minimiedellytykset ja tehdä mahdolliseksi se, että yhteiskunnassa syntyy keskustelua siitä, miten voitaisiin tehdä jotain enemmän.¹⁹² Hänen mukaansa yrityksen ja demokratian yhdistämisessä on kuitenkin se ongelma, että yritykset eivät lähtökohtaisesti ole demokraattisia sisäisten toimintamalliensa tai ulkoisten tavoitteidensa osalta. Päätöksiä tekee suppea joukko ihmisiä, eivätkä päätökset tai niiden taustalla olevat tiedot ole laajasti tiedossa edes yrityksen sisällä.¹⁹³ Ymmärtääkseni tässä mielessä olisi tärkeää, että itsesääntelyn toteuttamista ohjattaisiin sääntelyllä kuitenkin riittävän hyvin.

Tarkastellaan seuraavaksi sitä, luodaanko yritysvastuudirektiivissä sääntelymekanismeja, jossa vastuunalaisuus ja itsesääntelyn toteuttaminen on kytketty toisiinsa sillä tavalla, että vastuunalaisuus ja sitä kautta restoratiivinen vastuu voi toteutua. Parkerin mukaan yrityksen tulisi olla avoin sille, että sen toteuttamista toimenpiteistä ja esimerkiksi arvovalinnoista käydään vuorovaikutteista keskustelua sidosryhmien parissa. Hänen mukaansa oikeudellisen sääntelyn tulisi olla sellaista, että sillä edistetään vuorovaikutuksellisen keskustelun käymistä ja toisaalta varmistetaan, että vuorovaikutusta myös tapahtuu.¹⁹⁴ Kun yritys laatii itsesääntelyä ja arvioi esimerkiksi yrityksen toimenpiteiden vaikutuksia, se hyödyntää päätöksenteossa sitä tietoa, jota yrityksen omista arvioinneista ja sidosryhmiltä saadaan. Viime kädessä toimenpiteitä koskevat päätökset joudutaan kuitenkin tekemään siten, että pyritään

¹⁹¹ Parker 2002, s. 246, 252–253.

¹⁹² Parker 2002, ks. esim. s. 208, 246–247, 274. Parkerin mukaan on parasta, jos yrityksille annetaan sääntelyn joustavuuden kautta tilaa keksiä itse toimivat itsesääntelyn tavat. Lainsäädännössä pitäisi määritellä mahdollisimman niukasti sitä, millaisia toimintamalleja yritysten pitää perustaa.

¹⁹³ Parker 2002, s. 198.

¹⁹⁴ Parker (2002, s. 292–296) huomauttaa, että monet taloudelliset sidosryhmät, kuten rahoittajat tai sijoittajat, edellyttävät jo yrityksiltä sitä, että vastuullisuutta koskevaa vuoropuhelua käydään. Parkerin mukaan myös lainsäätäjien ja yhteiskunnan muiden sidosryhmien kannattaisi varmistaa vuorovaikutuksen toteutuminen esimerkiksi siten, että vaatimukset sisällytetään sääntelyyn.

toteuttamaan ne oikeudelliset velvoitteet sekä tavoitteet ja arvot, joita sääntelyllä on asetettu.¹⁹⁵

Yritysvastuudirektiivissä sidosryhmäyhteistyövaatimus asetetaan 13 artiklassa, joka koskee tarkoituksenmukaista yhteistyötä sidosryhmien kanssa. Säännöksen 2 kohdan mukaisesti yrityksen tulee kuulla sidosryhmiä ja antaa niille ”[...] tarvittaessa tarkoituksenmukaisia ja kattavia tietoja tehokkaiden ja avointen kuulemisten toteuttamiseksi [...]” ja sidosryhmille on myös annettava mahdollisuus pyytää lisätietoja. Sanamuodon perusteella tarkoitus on varmistaa, että voidaan toteuttaa tehokkaita ja avoimia kuulemisia, joten yrityksen tulee oletettavasti toteuttaa sellaisia tiedon julkistamista koskevia itsesääntelytoimenpiteitä, jotka varmistavat tarkoituksenmukaista yhteistyötä. Tältä osin yritysvastuudirektiivin sääntelyllä edistetään tehokkaan itsesääntelyn ja vastuunalaisuuden toteutumista onnistuneesti.

Parker tuo esiin sen, että usein sääntelyllä kannustetaan huomaamatta yrityksiä siihen, että ne eivät julkaise tietoa toteuttamistaan toimenpiteistä. Tämä johtuu siitä, että yritykset pelkäävät, että niiden julkistamia tietoja voidaan myöhemmin käyttää yritystä vastaan esimerkiksi oikeudenkäynneissä. Toinen huolenaihe on, että jos arviointiraporteista käy ilmi, että yrityksessä on tiedetty joistain epäkohdista, mutta niihin ei ole puututtu, voitaisiin yrityksen johtohenkilöitä syyttää rikkomuksesta.¹⁹⁶ Kummassakin tapauksessa voisi ymmärtääkseni käydä niin, että yritys toteuttaisi vastuullisia toimenpiteitä, mutta saattaisi joutua vastuunalaisuuden toteuttamisen takia oikeudelliseen korvausvastuuseen. Parker päättelee, että tietojen julkaisua koskevat ongelmat lievittyisivät, jos sääntelyssä edellytettäisiin, että yrityksen julkaisemassa arviointiraportissa keskitytään siihen, mitä yritys on tehnyt korjatakseen ongelmat sen sijaan, että vaadittaisiin kertomaan, mitä ongelmia on esiintynyt¹⁹⁷. Tältä osin direktiivin sääntely vaikuttaa onnistuneelta, koska asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamisessa on ohjeistettu keskittymään riskien tunnistamiseen. Se, millaisia haitallisia vaikutuksia on esiintynyt tai voi esiintyä, ei tutkielmassa tarkastellulla tavalla vaikuta olevan olennaista. Yhteiskunnallisen vastuunalaisuuden toteutumisen kannalta ongelmallista voi olla se, että huolellisuusvelvoitteiden vähimmäistasoa ei ole kuvattu direktiivissä yksiselitteisesti.

¹⁹⁵ Parker 2002, s. 277, 292–293; ks. myös Haines (2017, s. 190), joka huomauttaa, että joskus yritykset joutuvat ristiriitaiseen tilanteeseen, kun niiden toiminta-alaa säännellään useiden eri säädösten kautta. Tällöin jotain tiettyä toiminnan osa-aluetta koskevassa säädöksessä voidaan edellyttää sellaisia toimenpiteitä, joiden toteuttaminen tekee vaikeaksi sen, että yritys voisi noudattaa jotain toista osa-aluetta koskevalla säädöksellä asetettuja vaatimuksia. Toimenpiteet kuitenkin pyritään toteuttamaan siten, että vaikutukset, joita toimenpiteistä aiheutuu, olisivat oikeudenmukaisia.

¹⁹⁶ Parker 2002, s. 284.

¹⁹⁷ Parker 2002, s. 286.

Tällöin yhteiskunnallinen keskustelu on vaikeaa, koska sidosryhmien voi olla vaikea arvioida sitä, ovatko yritykset toteuttaneet sellaisia toimenpiteitä, joita niiltä sääntelyn perusteella edellytetään.

4.3.3 Sääntelyn riskiperusteinen lähestymistapa

Tarkastellaan vielä sitä, luodaanko yritysvastuudirektiivissä sääntelymekanismia, jossa sääntelytapa itsessään edistäisi restoratiivisen vastuun toteutumista. Parkerin mukaan sääntelystrategialla tulee pyrkiä siihen, että yritys tosiasiallisesti sääntelee itseään, ja että yritys saatetaan vastuunalaiseksi itsesääntelytoimenpiteistään. Tällöin sidosryhmät ja yleisö voivat vakuuttua siitä, että toimenpiteet ovat vastuullisia.¹⁹⁸ Tutkielmassa on ehdotettu, että yhteiskunnallinen vastuunalaisuus ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla direktiivin sääntelyn myötä, koska yhteiskunnan toimijoiden on vaikea arvioida sitä, ovatko yritykset toteuttaneet sellaisia toimenpiteitä, joita niiltä edellytetään, ja tällöin toimenpiteistä on vaikea myös keskustella julkisesti¹⁹⁹. Yritysvastuudirektiivin riskiperusteinen lähestymistapa saattaa kuitenkin auttaa vastuunalaisuuden toteutumisessa.

Yritysvastuudirektiivin sääntely ei ole sillä tavalla riskiperusteista, että lainsäätäjä olisi kohdentanut sääntelyä ainakaan kokonaan itse laatimiensa riskiarvioiden perusteella²⁰⁰. Yrityksen pitää itse tunnistaa, millä toiminnan alueilla direktiivissä tarkoitettuja riskejä voi ilmetä ja suunnitella itsesääntelyään näiden riskien perusteella. Fiona Haines toteaa, että riskiperusteisen itsesääntelyn toteutuksessa pitää huomioida yksittäisen riskin lisäksi myös sosiokulttuurisia ja poliittisia riskejä²⁰¹. Ymmärtääkseni tämän voi ajatella niin, että yritykset eivät voi tähdätä pelkästään yksittäisten riskien eli haittavaikutusten tunnistamiseen, ehkäisemiseen ja lopettamiseen, vaan niiden pitää pyrkiä vähentämään myös yhteiskunnassa vallitsevaa epävarmuutta ja huolta, joka koskee näitä haitallisia vaikutuksia, eli

¹⁹⁸ Parker 2002, s. 256.

¹⁹⁹ Ks. edellä tutkielman jakso 4.2.3.

²⁰⁰ Toisin on esimerkiksi EU:n tekoälysäädöksessä. Ks. esim. Dunn – De Gregorio 2022, missä kirjoittajat tuovat esiin sitä, että tekoälysäädöksessä lainsäätäjä on määritellyt riskin ja yksiselitteisesti kieltänyt tietynlaiset toimet kokonaan, koska ne ovat liian riskialttiita. EU:n tietosuojasetus on toinen ääriesimerkki. Siinä säänneltävä määrittelee riskit kokonaan itse. Yritysvastuudirektiivi vaikuttaa olevan jonkinlainen näiden sääntelytapojen välimuoto.

²⁰¹ Haines 2022, s. 188. Tutkielmassa sosiokulttuurinen ja poliittinen riski käsitellään yhdessä yhteiskunnallisena riskinä (ks. edellä alaviite 13).

yhteiskunnallista riskiä²⁰². Tämä on ymmärtääkseni myös Christine Parkerin tarkoittamaa yhteiskunnallista vastuunalaisuutta.

Direktiivissä asetettu huolellisuusvelvoite on sananmukaisesti riskiperusteinen ja voidaan mahdollisesti ajatella, että jo pelkkä säädöstekstin sana voi luoda mielikuvaa järkiperusteisesta päätöksenteosta²⁰³. Vaikka yhteiskunnan toimijat eivät pysty varmuudella arvioimaan, onko yritys tehnyt sitä, mitä sen pitää huolellisuusvelvoitteen prosessin tai lopputulosten osalta, voi ymmärtääkseni vastuunalaisuus toteutua sitä kautta, että yhteiskunnassa keskustellaan yrityksen julkaisemien raporttien perusteella siitä, miten yritys on huomionnut haitallisten vaikutusten riskejä. Vuoropuhelua voi syntyä esimerkiksi siitä, miten yritys on määritellyt riskin²⁰⁴.

Riskiperusteisuuden ja vastuunalaisuuden yhteensopivuutta on toisaalta myös kyseenalaistettu oikeuskirjallisuudessa. Yleisön ja sidosryhmien on hyvä saada tietoa siitä, että niitä toimintamalleja ja käytänteitä, joita yritys on kestävyyttä ja vastuullisuutta koskevan sääntelyn perusteella ottanut käyttöön, todella noudatetaan yrityksessä²⁰⁵.

Oikeuskirjallisuuden perusteella tällainen läpinäkyvyys ei kuitenkaan toteudu luontevasti silloin, kun hyödynnetään yritysten sisäisiä riskinhallintakeinoja. Ooms on kiinnittänyt huomiota siihen, että yrityksen sisäisen hallinnan prosessissa tuotettu tieto on hyödyllistä vain yritykselle itselleen ja mahdollisesti joillekin muille saman alan toimijoille.²⁰⁶ On kuitenkin syytä huomata, että yritys vastuudirektiivin 16 artiklassa edellytetään sitä, että yritykset

²⁰² Olennaista on se, että riskiperusteisuus on direktiivissä säädetty päätöksenteon apuväline. Yritysten haitallisia ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia koskevat asiat saattavat olla oikukkaita, mutta riski on jollain tavalla mahdollista ottaa haltuun. Julia Black (2010, s. 308) toteaa, että riski ei ole pelkästään todennäköisyyksiä, vaan pikemminkin epävarmuuksia. Tämän voi ehkä ymmärtää niin, että riskiperusteisuuskaan ei takaa sitä, että riskit osattaisiin arvioida oikein. Riskiperusteisen lähestymistavan myötä voidaan kuitenkin jollain tavalla hallita epävarmuutta ja antaa yhteiskunnan jäsenille mahdollisuus arvioida yrityksen toimintaa.

²⁰³ Muun muassa artiklassa 5 todetaan, että yritysten pitää noudattaa riskiperusteista ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevaa huolellisuusvelvoitetta. Haines (2017, s. 186–187) toteaa, että kun ihminen tekee päätöksiä sen perusteella, että on arvioinut erilaisia riskejä, hän pystyy uskomaan, että tekee järkiperusteisia päätöksiä. Kun pitäisi arvioida riskiä kokonaisuutena, voivat ajatukset kuitenkin keskittyä vaikutusten pohtimiseen, koska todennäköisyyksiä on vaikeampi käsittää. Tästä seuraa se, että riskiarvio voikin lopulta perustua vain osittaisiin, vääristyneisiin tai täysin kuvitteellisiin tosiseikkoihin.

²⁰⁴ Jos lainsäätäjät määrittelee riskin tarkasti tai laatii sääntelyn esimerkiksi taloudellisten lähtökohtien perusteella, ei ole samalla tavalla mahdollista, että kuka tahansa voisi ottaa kantaa. Ks. Black 2010, s. 308–309, missä kirjoittaja puhuu siitä, että riskin määrittely voidaan aina kyseenalaistaa. Tämä johtuu siitä, että riskikäsitys vaihtelee, eli se, mitä pidetään riskinä, vaihtelee ajasta, paikasta ja kokijasta riippuen. Ks. lisäksi Haines 2017, s. 186, jossa kirjoittaja tarkastelee sitä, että ihmisillä on vaihtelevat kyvyt arvioida riskiä ja myös vaihtelevia mieltymyksiä sen suhteen, minkä tyyppistä riskiä he ovat valmiit ottamaan.

²⁰⁵ Parker 2002, s. 275. Jotta riskiperusteinen lähestymistapa edistäisi vastuunalaisuutta, tarvittaisiin ymmärtääkseni läpinäkyvyyttä ja avoimuutta.

²⁰⁶ Ooms 2022, ks s. 51. Kirjoittajan mukaan yritysten riskinhallinta on yleensä rakennettu toimimaan siten, että se palvelee yritysten sisäistä tiedontarvetta ja sisäisiä riskien tunnistamis- ja hallintatarpeita

raportoivat direktiivin soveltamisalaan kuuluvista asioista²⁰⁷. Sanamuodon perusteella on mahdollista tulkita niin, että koska yrityksen on tarkoitus raportoida, sen ei tarvitse julkaista yrityksen sisäiseen käyttöön tuotettuja tietoja, vaan laatia raportti. Raportti on oletettavasti mahdollista laatia sellaiseksi, että erilaiset yhteiskunnan toimijat voivat sen ymmärtää, joten vaikuttaa siltä, että Oomsin huolenaiheeseen on direktiivissä ainakin osittain jo puututtu.

Vaikka huolellisuusvelvoitteen riskiperusteinen lähestymistapa saattaa edistää vastuunalaisuuden toteutumista, saattaa riskiperusteinen lähestymistapa kuitenkin estää sitä, että yritykset toteuttaisivat tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä. Vaikuttaa siltä, että yritys vastuudirektiivin sääntely ei ole riskiperusteista siinä mielessä, että riskiarvioita toteutettaisiin siksi, että yritysten haitalliset vaikutukset vähenisivät, vaan huolellisuusvelvoitteen riskiperusteisuus antaa yrityksille mahdollisuuden oikeuttaa se, miksi joihinkin haitallisiin vaikutuksiin ei puututa²⁰⁸. Tällä tavoin riskiperusteinen huolellisuusvelvoite heikentää itsesääntelytoimenpiteiden tehokkuutta, mikä ei sovi hyvään metasääntelyyn, sillä Parkerin mukaan metasääntelyn pitäisi edistää sellaista tehokasta itsesääntelyä, jolla pystytään tehokkaasti korvaamaan ja korjaamaan jo aiheutetut haitat ja estämään uusia.

Lisäksi esimerkiksi 3 artiklan 1 kohdan t alakohdan mukaisesti direktiivissä tarkoitettu korjaaminen tarkoittaa sitä, että vaikutusten kohteena olevat ihmiset tai ympäristö palautetaan ”tilanteeseen, joka vastaa tai on mahdollisimman lähellä tilannetta, jossa ne olisivat olleet, jos tosiasiallinen haitallinen vaikutus ei olisi toteutunut, ja joka on oikeassa suhteessa yrityksen osallisuuteen haitallisen vaikutuksen synnyssä”. Sanamuodon perusteella vaikuttaa siltä, että

²⁰⁷ Yritysvastuudirektiivin 16 artiklassa säädetään yritysten viestintävelvollisuudesta. Ks. myös 13 artikla, jossa säädetään yhteistyöstä sidosryhmien kanssa. Ks. lisäksi 62 resitaali, jossa todetaan, että tiedottamisvelvoite voidaan johtaa YK:n suuntaviivoissa ja OECD:n kehityksessä vahvistetuista voimassa olevista kansainvälisistä normeista. Direktiivin soveltamisalaan kuuluvien yritysten raportointivelvollisuuksista säädetään lisäksi useissa direktiiveissä ja asetuksissa, kuten esimerkiksi yritysten tilinpäätöksiä koskevassa direktiivissä 2013/34/EU ja kestäväyyteen liittyvien tietojen antamista rahoituspalvelusektorilla koskevassa Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa (EU) 2019/2088.

²⁰⁸ Tämä tulee ilmi ainakin 9 artiklan priorisointia koskevassa sääntelyssä ja siinä, että asianmukaisia toimenpiteitä toteutetaan riskiperusteisesti eli niin, että toimenpide suhteutetaan haitallisen vaikutuksen riskiin. Yrityksen ei näin tarvitse puuttua kaikkiin haitallisiin vaikutuksiinsa, vaan vähemmälläkin se voi osoittaa täyttävänsä huolellisuusvelvoitteen. Koska yrityksiä ohjataan toteuttamaan asianmukaisia toimenpiteitä niin, että tunnistetaan, missä riskit ovat suurimmat, voidaan mahdollisesti ajatella, että direktiivin sääntelyllä ei edistetä sellaisen restoratiivisen vastuun toteutumista. Parkerin tarkoittamassa korjaavassa vastuullisuudessa olennaisinta olisi, että korjattaisiin haitat ja estettäisiin niitä toistumasta. Direktiivin mallissa korjataan haitta, jos sen korjaamatta jättämisestä ei voida oikeuttaa. Tutkielmassa on edellä jaksoissa 2.2.3 ja 2.2.4 tarkasteltu sitä, pitääkö huolellisuusvelvoitteessa edellytetyt asianmukaisten toimenpiteiden olla tehokkaita. Tarkastelun perusteella yrityksen ei ole pakko lopettaa tosiasiallisia haitallisia vaikutuksiaan. Sen sijaan mahdollisia haitallisia vaikutuksia olisi tarkoitus sääntelyn perusteella viime kädessä ehkäistä, vaikka vaikutuksiin puuttumisen tärkeysjärjestystä on mahdollista määritellä riskiarvion perusteella.

korjaavan vastuun toteutumista ei tässä rajoiteta sääntelyn riskiperusteisella lähestymistavalla, vaan sillä, että on otettava huomioon yrityksen osallisuus²⁰⁹. On ehkä mahdollista ajatella, että direktiivin sääntelyllä luotu riskiperusteinen huolellisuusvelvoite ei edistä sitä, että yritykset pyrkisivät sisäistämään vastuullisen toiminnan osaksi yrityksen toimintamallia ja vähentäisivät haitallisia vaikutuksiaan. Sen sijaan huolellisuusvelvoitteen toimintamalli ohjaa yrityksiä siihen, että ne pyrkivät tekemään sääntelyssä vaadittavat toimenpiteet, jotta ne voivat välttää sen, että yritykseltä vaaditaan korvauksia taikka sille koituu seuraamuksia oikeudellisen vastuun perusteella²¹⁰.

²⁰⁹ Jos haitan aiheuttaja puuttuu haittaan vain siltä osin kuin on itse aiheuttanut sen, ei tässäkään mahdollisesti käy niin, että korjaaminen olisi restoratiivista, toisin sanoen sellaista, että pyritään saattamaan vahingon kärsijän tilanne hyväksi.

²¹⁰ Parker 2002, s. 275.

5 Johtopäätökset

Christine Parkerin mukaan yritykset tekevät vastuullisia päätöksiä ja toteuttavat vastuullisia toimenpiteitä silloin, jos ne aidosti pyrkivät tehokkuuteen eli siihen, että haitat vähenevät. Tämä edellyttää sitä, että yritykset korvaavat ja korjaavat jo aiheuttamansa haitat sekä myös muuttavat toimintatapojaan niin, että haitalliset vaikutukset eivät toistuisi eikä uusia haittoja esiintyisi. Tämä on restoratiivista eli korjaavaa vastuuta.

Jos vastuullista yritystoimintaa ja restoratiivista vastuuta halutaan saada aikaan sääntelyllä, pitää sääntely Parkerin mukaan laatia sellaiseksi, että siinä ensiksi edellytetään, että yritykset toteuttavat itsesääntelytoimenpiteitä niin, että ne todella sääntelevät itseään eivätkä vain noudata sääntelyä. Toiseksi pelkkä oikeudellisen vastuun perustaminen ei johda siihen, että yritykset toteuttavat vastuullisia toimenpiteitä, vaan oikeudellinen vastuu pitää kytkeä siihen, että yritykset toteuttavat haittojen esiintymistä vähentäviä toimenpiteitä. Muuten yritykset saattavat vain tähdätä toimenpiteillään siihen, että ne välttävät velvoitteiden laiminlyöntiä koskevan vastuun. Yritykset pitää toisin sanoen asettaa sääntelyllä oikeudellisesti vastuuseen siitä, miten ne toteuttavat itsesääntelyä. Kolmanneksi sääntelyllä pitää vielä varmistaa, että julkinen vastuunalaisuus toteutuu, mikä edellyttää, että sääntelyssä edellytetään sitä, että kiinnostuneet sidosryhmät ja yleisö voivat saada tietoa yritysten toteuttamista toimenpiteistä.

Yritysvastuudirektiivin sääntelystrategiassa hyvää on se, että yritysten pitää huolellisuusvelvoitteen perusteella jatkossa olla selvillä siitä, voiko niiden toiminnasta aiheutua haitallisia vaikutuksia. Yritysten pitää tutkielmassa toteutetun tarkastelun perusteella myös puuttua haitallisiin vaikutuksiin, joita ne aiheuttavat, mutta ongelma voi olla se, että direktiivissä asetetut velvoitteet koskevat vain sitä, että pitää toteuttaa asianmukaisia toimenpiteitä. Asianmukaiset toimenpiteet tuovat joustavuutta huolellisuusvelvoitteen toteuttamiseen erityisesti sen takia, että toimenpiteitä toteutetaan riskiperusteisesti. Joustavuudella on kuitenkin haittapuoli.

Huolellisuusvelvoitteen joustavan sääntelytavan kautta yrityksille annetaan mahdollisuus priorisoida vaikutuksiaan. Koska huolellisuusvelvoitetta toteutetaan riskiperusteisesti, saavat yritykset mahdollisuuden oikeuttaa se, miksi joihinkin haitallisiin vaikutuksiin puututaan ja joihinkin ei puututa heti tai ollenkaan. Yrityksiä ei vaadita takaamaan sitä, että haitallisia vaikutuksia ei missään olosuhteissa esiinny tai että ne lopetetaan. Tutkielmassa toteutetun tarkastelun perusteella voidaan todeta, että yritysten pitää sen sijaan huomioida haitallisten

vaikutusten riski asianmukaisella tavalla ja vain kaikkein vakava-asteisimpien haittojen esiintymistä jatkossa pitää pyrkiä kitkemään.

Tutkielmassa ehdotetaan, että huolellisuusvelvoitteen perusteella yritysten pitää osittain tavoitella sitä, että ne korjaavat virheensä ja estävät virheitä toistumasta. Tarkastelun perusteella vaikuttaa siltä, että huolellisuusvelvoitteen sääntelymekanismilla on kuitenkin rajoitettu tällaisen restoratiivisen eli korjaavan vastuun toteutumista, koska itsesääntelyä tulee toteuttaa riskiperusteisesti. Lisäksi oikeudellista vastuuta on säännelty restoratiivisen vastuun toteutumisen kannalta puutteellisesti, koska yrityksille koituvat seuraamukset eivät ole sellaisia, että niillä korvattaisiin vahinkoa kärsineen haitta, vaan seuraamukset ovat pääasiassa hallinnollisia sakkomaksuja.

Oikeudellinen vastuu ja itsesääntelyn toteuttaminen sen sijaan on ainakin osittain kytketty yhteen sillä tavalla, että yrityksiä ohjataan toteuttamaan tehokkaita itsesääntelytoimenpiteitä. Yrityksille asetettu oikeudellinen vastuu ei kuitenkaan koske haitallisten ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksia aiheuttamista, vaan asianmukaisten toimenpiteiden toteuttamista. Sääntelytapa ei toisin sanoen ohjaa yrityksiä toimimaan niin, että niiden toteuttamat asianmukaiset toimenpiteet olisivat haitallisten vaikutusten vähentämisen kannalta tehokkaita, vaan sellaisia, että niillä voidaan täyttää huolellisuusvelvoitteet.

Tutkielmassa tehdyn tarkastelun perusteella vaikuttaa siltä, että yritys vastuudirektiivin sääntelyllä pystytään mahdollisesti edistämään yritysten vastuunalaisuutta. Vaikuttaa siltä, että raportointivelvollisuuden myötä sääntelyllä voidaan onnistua edistämään yritysten avoimuutta, vuorovaikutteisuutta ja sitä, että yleisö ja yritysten sidosryhmät pääsevät valinnoillaan vaikuttamaan ja ikään kuin painostamaan yrityksiä toimimaan vastuullisemmin. Tutkielmassa ehdotetulla tavalla riskiperusteisuus voi edistää vuorovaikutteisuutta, koska riskit tarjoavat tarttumakohdan kaikkien osapuolten kannanotoille. Riskiarvioihin tukeutuva perustelu voi mahdollisesti myös tukea mielikuvaa siitä, että yritysten toimenpiteet perustuvat järkipäiseen harkintaan. Tätä kautta yritysten toteuttamat toimenpiteet voidaan mahdollisesti kokea vakuuttaviksi.

Yhteenvedona on mahdollista todeta, että riskiperusteinen lähestymistapa saattaa estää sitä, että yritys vastuudirektiivillä onnistuttaisiin vähentämään yritysten haitallisia vaikutuksia. Riskiperusteisuus antaa yrityksille mahdollisuuden sopeuttaa ja lieventää kestävyystoimenpiteitään. Direktiivissä annetun määritelmän mukaan yritysten pitää toteuttaa

asianmukaisia toimenpiteitä, joilla voidaan puuttua tehokkaasti haitallisiin vaikutuksiin. Toimenpiteiden pitää kuitenkin olla oikeassa suhteessa haitallisen vaikutuksen vakavuuteen ja todennäköisyyteen. Mikäli asianmukaisia toimenpiteitä ei toteutettaisi riskiperusteisuuden kautta, pitäisi yritysten puuttua haitallisiin vaikutuksiinsa kattavammin.

Jatkotutkimuksen kannalta on kiinnostavaa, miten yritysvastuudirektiivi lopulta saatetaan osaksi kansallista lainsäädäntöä. Direktiivin ilmastoa koskevaa sääntelyä tai velvoitteita ei tarkasteltu tässä tutkielmassa, mutta yritysten aiheuttamien haittojen vähentämisen kannalta olisi tärkeää selvittää jatkotutkimuksella myös ilmastovaikutuksia koskevan sääntelyn piirteitä. Olisi tarpeellista tarkastella myös sitä, voiko hiilidioksidipäästö olla direktiivissä tarkoitettu haitallinen päästö, esimerkiksi sitä kautta, jos hiilidioksidi aiheuttaa merkittävää haittaa ekosysteemipalveluille.